

ДЕРЖАВНА АРХІВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Історичний факультет

Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки

СПІЛКА АРХІВІСТІВ УКРАЇНИ

АРХІВИ – НАУКА – СУСПІЛЬСТВО: ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнської (з міжнародною участю)
науково-практичної конференції
21–22 травня 2015 р.**

ДЕРЖАВНА АРХІВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Історичний факультет

Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки

СПІЛКА АРХІВІСТІВ УКРАЇНИ

АРХІВИ – НАУКА – СУСПІЛЬСТВО: ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської (з міжнародною участю)

науково-практичної конференції

21–22 травня 2015 р.

**Київ
2015**

УДК 930.25
ББК 79.3
А 87

Редакційна колегія:

Г. І. Калінічева (голова), Г. К. Волкотруб, Л. В. Дідух, С. Г. Кулешов,
А. А. Майстренко, Л. Ф. Приходько, Р. В. Романовський, А. І. Титаренко

Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії: матеріали
А87 Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф., 21–22 трав. 2015 р.,
м. Київ / Держ. архів. служба України, Укр. НДІ архів. справи та
документознавства, Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, іст. ф-т, каф.
архівознавства та спец. галузей іст. науки, Спілка архівістів України ;
редкол.: Г. І. Калінічева (голова) [та ін.]. – Київ, 2015. – 194 с.

ISBN 978-966-8225-55-0

Науковий збірник містить тези доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції «Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії», що проводилась УНДІАСД в Києві 21–22 травня 2015 р. та була присвячена двадцятиріччю діяльності інституту.

У матеріалах конференції висвітлюються актуальні проблеми сучасного розвитку наукових досліджень в галузі архівознавства та документознавства, аналізуються здобутки, проблеми і перспективи архівної науки у контексті становлення інформаційного суспільства. У збірнику акцентується увага на ролі архівних, музейних, бібліотечних установ як наукових центрів та осередків національної пам'яті, наголошується на значенні архівних фондів як джерел розвитку історичних досліджень.

Для архівістів, документознавців, істориків, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться проблемами архівознавства та документознавства.

УДК 930.25
ББК 79.3

За достовірність наведеної інформації, посилань на використані джерела та літературу відповідальність несуть автори публікації. Редакційна колегія може не поділяти наукові позиції авторів.

© Державна архівна служба України, 2015
© Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2015
© Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2015
© Спілка архівістів України, 2015

ISBN 978-966-8225-55-0

ЗМІСТ

<i>Абсеметов Марат</i> . Наследие академика В. И. Вернадского в архивах Казахстана	7
<i>Адамський Віктор</i> . Джерела з історії університетської богословської освіти в центральних та регіональних архівах України	11
<i>Babenko Oksana, Bilous Viktor</i> . Archive criminal files as a source of investigating a certain epoch.....	14
<i>Babenko Oleg</i> . Study of the construction of Kremenchug hydroelectric station by the sources of State archives of Kirovograd region	17
<i>Байдич Володимир</i> . Виставкова діяльність Державного архіву Хмельницької області як складова формування історичної пам'яті на Хмельниччині	20
<i>Бездрабко Валентина</i> . Документознавча освіта в Україні: камо грядеш?	23
<i>Березовська Ольга</i> . Документний склад архівних фондів установ Відділення загальної біології НАН України	25
<i>Берковський Владислав</i> . Стратегічне планування розвитку архівної галузі: міжнародний досвід	28
<i>Білокінь Ольга, Дзима Віта</i> . Роль архівів у дослідженні історії Тарасової (Чернечої) гори та інформуванні суспільства	33
<i>Бойко Віта</i> . Основні напрями уніфікації службових документів в Україні у Нові та Новітні часи (друга половина XVII – початок XXI ст.)	36
<i>Бойко Галина</i> . Мережа сайтів архівів Київщини	39
<i>Бойко Юлія</i> . Особливості архівного фонду Інституту технічної механіки НАН України та Державного космічного агентства України (м. Дніпропетровськ)	43
<i>Бурдуваліс Катерина</i> . Архів як комунікаційний центр взаємозв'язку з суспільством (на прикладі роботи Державного архіву Хмельницької області)	46
<i>Валявко Ірина</i> . Архіви як важливе джерело в історико-філософському пізнанні	50
<i>Ветлинська Оксана, Козел Ірина</i> . Місце українського архівознавства в системі наук: історичний аспект	52
<i>Волкотруб Ганна, Януш Людмила</i> . Проблеми комплектування архівних установ України статистичною документацією: правовий аспект	55
<i>Галатир Віталій, Олійник Юрій</i> . Державний архів Хмельницької області як осередок наукових досліджень на Хмельниччині у 2012–2014 рр.	59
<i>Ганжуров Юрій</i> . Теоретичні та практичні аспекти підготовки історичних документів до публікації	62
<i>Гаранін Олександр</i> . Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) – 20 років: перспективи провідної установи України в галузі архівознавства та документознавства через призму ювілейної дати	66

<i>Гінзбург Ольга.</i> Перспективи поповнення Центрального державного архіву громадських об'єднань України документами КПУ в умовах змін чинного законодавства України	71
<i>Горбатюк Микола.</i> Сучасний стан підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації для архівної галузі України	73
<i>Горева Вікторія.</i> Застосування сучасних ділових термінів на прикладі нормативно-правових актів у сфері архівної справи та діловодства	78
<i>Дідух Людмила.</i> Організація та проведення наукових досліджень науково-дослідними установами в системі Державної архівної служби України	81
<i>Ємельянова Тетяна.</i> Можливості та проблеми формування Національного архівного фонду цифровими аудіовізуальними документами: деякі аспекти	84
<i>Загорулько Ростислав.</i> Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України як інститут пам'яті та осередок наукових досліджень	87
<i>Зайцева Зінаїда.</i> Фонд академіка Ф. Корша в Архіві Російської Академії наук як джерело дослідження інституціоналізації української науки	90
<i>Калінічева Галина.</i> Науковий дискурс щодо концепції розвитку архівної освіти в Україні	94
<i>Кітам Володимир.</i> Проблеми ідентифікації чинників біопшкодження архівних документів	97
<i>Клименко Тетяна.</i> Пріоритетні напрями діяльності обласних архівних установ України на сучасному етапі їх розвитку	99
<i>Ковтанюк Юрій.</i> Порядок приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ та архівних відділів міських рад	102
<i>Колечкін Вадим.</i> Фонди Державного архіву Кіровоградської області як джерело дослідження поховання періоду Другої світової війни в Ульяновці Кіровоградської області	103
<i>Кулешов Сергій.</i> Перспективні тематичні напрями досліджень в українському класичному документознавстві	106
<i>Левченко Лариса.</i> Народження архівів і професії архівіста (середина IV – середина I тисячоліття до н. е., Месопотамія)	108
<i>Майстренко Анжела.</i> Аналіз проблем архівної справи та документознавства на сторінках зарубіжної фахової періодики	116
<i>Маренець Лілія.</i> Успадкованість технічної освіти на Єлисаветградщині на початку XX ст. (за документами Державного архіву Кіровоградської області)	118
<i>Мурашко Наталія.</i> Вплив біологічних факторів на фізичний стан архівних документів	121

<i>Надрага Марта.</i> Польські гімназійні бібліотеки у Львові в 20–30-х роках ХХ ст.: аналіз архівних документів	124
<i>Наливайко Юлія.</i> Архів як центр історико-документознавчих досліджень	126
<i>Осіння Наталія.</i> Науково-педагогічна й бібліографічна діяльність учених-геологів та гірників України ХІХ – початку ХХ ст. на основі архівних, музейних та бібліографічних досліджень	129
<i>Павлова Олена.</i> Віхи історії України через призму життя Івана Врони (за матеріалами особового фонду № 358 ЦДАМЛМ України)	131
<i>Палієнко Марина.</i> Між історією та інформологією: до проблеми вироблення нової парадигми архівної освіти	134
<i>Подорожний Вячеслав, Козырев Василий.</i> Пути решения актуальных проблем долгосрочного хранения оцифрованных документов на объекты исторического, культурного и научного наследия	137
<i>Приймак Ірина.</i> Документи з історії Житомирської російської публічної бібліотеки у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ	139
<i>Приходько Людмила.</i> Основні проблеми українського архівознавства	142
<i>Прокопенко Лілія.</i> Освітні проекти міжнародних архівних організацій у контексті Програми навчання впродовж життя	149
<i>Романовський Ростислав.</i> Міжнародні стандарти в сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації та впровадження в Україні	153
<i>Савченко Ірина, Даценко Тетяна.</i> Діяльність державних архівів з організації використання архівної інформації в 20–30-х рр. ХХ ст. (на прикладі Державного архіву Запорізької області)	155
<i>Селіверстова Катерина.</i> На шляху творення національної термінології (до виходу перекладного галузевого словника)	157
<i>Січова Оксана.</i> Фондування документів державної організації з координаційно-організаційними функціями (на прикладі архівного фонду Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією»)	162
<i>Слизький Антон.</i> Методика розроблення «Примірної номенклатури справ апарату районної, районної у мм. Києві та Севастополі державних адміністрацій»	165
<i>Сухих Лідія, Вовк Ольга.</i> Розпорошення архівних фондів: пошук і знахідки (на прикладі особового фонду І. М. Каманіна)	168
<i>Таміліна Ілона.</i> Невідомий Філімонов (реконструкція портрета українського митця за архівними документами)	171
<i>Тімов Олексій, Надточій Ірина.</i> Актуальні питання щодо мікрофільмування кольорової документації на чорно-білій фотоплівці ...	173
<i>Черкаська Наталія.</i> До історії Вишневецького архіву князів Вишневецьких	174

<i>Чижова Олена.</i> Архівний простір: від комунікації до взаємодії. З досвіду роботи Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України	177
<i>Яременко Лідія.</i> Інформаційно-комунікаційне спрямування наукових досліджень Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	181
<i>Яцун Надія.</i> Дослідження особових фондів Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького (на прикладі спадщини Михайла Комарова)	185
Відомості про авторів	189

Марат Абсеметов

НАСЛЕДИЕ АКАДЕМИКА В. И. ВЕРНАДСКОГО В АРХИВАХ КАЗАХСТАНА

Учёный с мировым именем, выдающийся естествоиспытатель, философ, организатор и историк науки, общественный и политический деятель, создатель новых наук – геохимии и биогеохимии, основатель учения о биосфере и ноосфере академик Владимир Иванович Вернадский (1863–1945) – одна из центральных фигур, навечно занявшая достойное место в истории мировой науки и общественной мысли XIX–XX вв.

Вернадский с юных лет наряду с естественными науками проявлял огромный интерес к истории родного края, в частности, к древностям Украины. Каменные изваяния кипчакских ханов, доставленные В. И. Вернадским в Полтавский музей, и по сей день представлены как памятники истории Половецкой (Кипчакской) орды на земле Украины [1, с. 61]. Сын Вернадского, Георгий Владимирович, унаследовал от отца тягу к истории Киевской Руси и посвятил свою жизнь изучению истории Евразии.

Интерес В. И. Вернадского к истории Востока также возник в ранние годы, в семейной атмосфере, благодаря его дружбе с яркими представителями восточной философии братьями Ольденбургскими и с великим украинским тюркологом, одним из основателей российской тюркологии Агафангелом Ефимовичем Крымским.

В 20–30-е годы XX в. В. И. Вернадский много внимания уделял урановой проблеме. В январе 1922 г. по инициативе В. И. Вернадского в Петербурге был создан Радиевый институт. Шла плодотворная работа по созданию сырьевой базы не только на Урале и Забайкалье, но и в Казахстане.

В. И. Вернадский, национальный гений Украины, является вдохновителем науки и научных идей Казахстана. Его яркая и активная работа в Казахстане в период эвакуации в 1941–1943 гг. послужила толчком для создания Академии наук Казахской ССР в 1946 г.

В годы Второй мировой войны В. И. Вернадский в составе академической группы учёных Академии наук СССР оказался в эвакуации в Казахстане, на курорте «Боровое». Накануне войны учёный вместе с супругой Н. Е. Вернадской (урожд. Старицкой) находился в подмосковном академическом санатории «Узкое». «В 4 часа утра – без предупреждения и объявления войны в воскресенье 22 июня германские войска двинулись на нашу страну, застав её врасплох. Мы узнали об этом в Узком в санатории через радио, из речи В. М. Молотова. ...Он объявил, что это вторая Отечественная война и Гитлера постигнет судьба Наполеона – призвал сплотиться вокруг большевистской партии... Начало мировой революции? (Узкое. 22.VI.1941)» [2, с. 105].

16 июля 1941 г., по решению руководства страны, В. И. Вернадский с группой академиков был эвакуирован в Казахстан, на курорт «Боровое». Вместе с ним были жена Наталья Егоровна, личный секретарь академика Анна Дмитриевна Шаховская и другие.

Как настоящий учёный, человек высокого интеллекта, В. И. Вернадский всю жизнь следовал принципу – «ни дня без строчки». Период нахождения в эвакуации не стал исключением и отразился в его дневниковых записях. В течение 25-ти месяцев (с июля 1941 г. по август 1943 г.) пребывания в «Боровом» академик продолжал работать над своими научными изысканиями в области геологии, биосферы Земли и др. Являясь членом Учёного совета заповедника «Боровое», занимался общественной деятельностью, а также скрупулёзно описывал в своих дневниках каждое событие, происходившее с ним, свои размышления о таких проблемах, как война и мир, мировая политика, внутренняя политика СССР (в частности, политика репрессий), послевоенное развитие науки, вопросы философии, истории, религии и много других тем.

В качестве источника использованы дневники В. И. Вернадского (1941–1943 гг.), хранящиеся в Национальном архиве Республики Казахстан. Следует отметить, что работниками архива дневники переведены на казахский язык и подготовлены к печати. На наш взгляд, эта работа станет достойным вкладом в развитие и укрепление украинско-казахстанских научных и культурных связей и своеобразной данью памяти Великому учёному.

Дневники состоят из записей учёного и его труда «Хронология» (1941–1942), в котором он более развёрнуто, чем в дневниках, описывал свои размышления по поводу того или иного состоявшегося события.

За 1941 г. академиком было сделано 67 записей в дневнике, 1942 г. – 120, 1943 г. (по август месяц) – 46. Итого за период пребывания в эвакуации в дневнике сделаны 233 записи. Для человека преклонного возраста это настоящий подвиг: находясь в здравом уме и ясной памяти, аккуратно вести дневник, который он оставил потомкам как неоценимый источник для представления достоверной картины грозного военного лихолетья, объективной оценки исторического прошлого через призму сегодняшнего дня.

Курорт «Боровое», расположенный в двухстах километрах от столицы Казахстана – Астаны называют жемчужиной Евразии или Сибирской Швейцарией. Еще в далеком 1938 г. на всемирном конкурсе в Нью-Йорке «Боровое» было признано одним из красивейших оздоровительных курортов мира. «Здесь очень красивые и интересные места – никогда не думал, что судьба даст мне возможность проехать так далеко в глубь Сибири и реально увидеть то огромное изменение, которое произошло здесь за советское время. Сделано очень много. Край, несомненно, неузнаваем» [2, л. 46].

Во время эвакуации В. И. Вернадский был членом Учёного совета Государственного заповедника «Боровое». Деятельность этого

коллегиального органа отображена в архивных документах. Энциклопедические знания и колоссальный практический опыт ученого были максимально применены им в исследованиях проблем биогеохимии, как главного консультанта и куратора по вопросам геологии местного ландшафта. «Владимира Ивановича заинтересовала природа «Борового» с точки зрения минералогии» [3, с. 7].

3 февраля 1943 г. скончалась супруга академика, соратница по науке – Наталья Егоровна. Она похоронена в академической части кладбища на курорте «Боровое». В. И. Вернадский был глубоко потрясён невозможной утратой. Вот какие строки он написал в день смерти супруги: «Всем хорошим в моей жизни я обязан Наташе. Мы прожили с ней 56 лет душа в душу, мысль в мысль» [3, с. 68].

Врач курорта «Боровое» С. Г. Бражников, наблюдавший за состоянием эвакуированных учёных и членов их семей, посвятил служителям науки свои воспоминания (1947). С огромным чувством восхищения описывал он личность В. И. Вернадского: «В. И. любил восторженно и самозабвенно дело всей его жизни – её Величество Науку. Ей, своей Альдонсе-Дульцинее, он нес свой светлый огромный ум, теплоту своей души. Он был безупречным рыцарем науки, ее поэтом и философом, стремившимся соединить в одно многообразные явления жизни, создав новую научную область: биогеохимию, задачи которой необъятны» [4, с. 35–36].

Труды В. И. Вернадского так же разнообразны, как разнообразен и круг его интересов. Печатных работ у академика, как указано в библиографии, изданной в 1947 году, 317. Однако его перу принадлежит значительно большее число работ. За 60 лет работы он написал 416 трудов – крупнейшие монографии и учебники, статьи в научных журналах. Некоторые его работы были опубликованы уже после смерти ученого [5, с. 9].

В «Боровом» академиком были написаны такие работы, как: «К учёным-естествоиспытателям Великобритании»; «Несколько соображений о проблемах метеоритики»; «О необходимости выделения и сохранения чистых тяжёлых изотопов природных радиоактивных процессов»; «О необходимости организованной научной работы по космической пыли»; «Определение изотопного состава вод метаморфических пород и минералов»; «О геологических оболочках Земли как планеты (18 января 1942 года)»; «О геологическом значении симметрии. На фоне роста науки XX столетия».

Годы эвакуации, проведённые в «Боровом» (1941–1943 гг.), стали апофеозом творчества В. И. Вернадского, периодом научных откровений. Эти годы были временем подведения итогов, годами, когда были сделаны его крупнейшие научные обобщения. Он не только окончательно сформулировал свое классическое учение о биосфере земли, но и создал новое учение – о закономерном переходе биосферы на новую, более высокую ступень эволюции – ноосферу, «сферу разума».

Немногим больше, чем через месяц после смерти жены, 12 марта Владимиру Ивановичу исполнилось 80 лет. За многолетние выдающиеся работы в области науки и техники он был удостоен Государственной премии первой степени, а за большие заслуги в развитии геохимии и генетической минералогии награжден орденом Трудового Красного Знамени.

В приветственном адресе академического коллектива говорилось: «Ваше научное творчество охватывает почти целую Академию: кристаллограф, минералог, химик, биолог, историк науки – Вы в каждой из этих дисциплин создали нечто новое, своеобразное, возбуждающее пытливость исследователя... Мы преклоняемся перед Вашим непоколебимым оптимизмом...» [6, с. 370].

В Москву Владимир Иванович вернулся в конце августа 1943 г. В возрасте почти 82 лет ученый все еще продолжал работать. С осени 1944 г. здоровье Владимира Ивановича стало резко ухудшаться и 6 января 1945 г. он скончался.

«Великолепный образчик величавости, сосредоточенности уверенной мысли – Владимир Иванович вызывал в каждом, кто приходил в соприкосновение с ним, чувство уважения и восхищения. Скромный, тихий, по-своему прекрасный, ...к нему, больше, чем кому-либо другому применимо великолепное определение древних: «esse homo» в смысле воплощения высоких духовных качеств человека созерцательного и творящего высшие ценности жизни...» [4, с. 52].

Список использованных источников и литературы

1. *Сорокина М. Ю.* Архивное наследие академика В. И. Вернадского: история формирования, систематизация, описание и использование документов : дисс. ... д-ра ист. наук / М. Ю. Сорокина. – М., 2001. – 31 с.

2. Владимир Вернадский: Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков / сост. Г. П. Аксенов. – М. : Современник, 1993. – 688 с.

3. Вернадский В. И. Дневники. Июль 1941 – август 1943. – М. : РОССПЭН, 2010. – 542 с.

4. *Шкрыль П.* В «Боровом», в годы войны [Рукопись] / П. Шкрыль. – 1985. – 245 с.

5. Воспоминания С. Г. Бражникова, врача курорта «Боровое» об академиках, проживавших в дни Великой Отечественной войны в Боровом. [Рукопись]. – 1947. – 52 с.

6. *Мочалов И. И.* Владимир Иванович Вернадский (1863–1945) / И. И. Мочалов. – М. : Наука, 1982. – 488 с.

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В ЦЕНТРАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ АРХІВАХ УКРАЇНИ

Сьогодні в академічному середовищі не вшухають дискусії щодо статусу теології в науковому та освітньому просторі [1; 2]. У значній мірі вона зумовлена специфікою вітчизняної історії. Загальновідомо, що становлення університетської освіти в середньовічній Європі супроводжувалося включенням до її структури теологічних факультетів. Відповідно вища богословська освіта та науково-богословська атестація традиційно здійснювались також у межах університетської структури. Факультети теології організаційно вибудовувались на засадах внутрішньої автономії, хоча при цьому й перебували під патронатом різних християнських церков.

Натомість університетська система імперської Росії, складовою частиною якої виступали вищі навчальні заклади Наддніпрянської України (Харківський, Київський св. Володимира та Новоросійський університети), не передбачала в структурі останніх богословських підрозділів. Така ситуація була характерною до лютого 1917 р., коли за нових політичних реалій достатньо серйозно постало питання щодо заснування національних державних університетів.

Практична матеріалізація цієї ідеї відбулася 17 серпня 1918 р. У цей день гетьман П. Скоропадський підписав два ключових законопроекти, один із яких стосувався заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету [3]. В освітньому просторі Української держави він репрезентував не лише національний за своїм внутрішнім змістом вищий навчальний заклад, але й структурно відповідав європейським практикам організації вищої школи. Яскравим підтвердженням цього є відкриття 20 листопада 1918 р. богословського факультету [4], який функціонував із певними перервами практично до завершення визвольних змагань.

Відтак студіювання різних аспектів розвитку богословської освіти у стінах світського навчального закладу може сприяти визначенню шляхів і напрямків її реформування у сьогоденні та відповідно піднести православну теологію на суттєво інший рівень.

На жаль, архівний корпус документів з історії богословського факультету є досить обмеженим. Здебільшого це пов'язано з тим, що у період 1918–1920 рр. Кам'янець-Подільський виконував роль стратегічного прифронтового міста, в якому досить часто змінювався політичний режим та зосереджувалися численні військові формування. Тому при змінах влади багато важливих документів було втрачено, багато вивезено, а частину вочевидь знищено свідомо, як документальну базу, що могла лягти в основу звинувачення у контрреволюційній діяльності у більшовицькі часи.

Однак відсутність цінного пласту документів, у яких всебічно відображена діяльність ради богословського факультету, листування з розпорядчими та виконавчими органами навчального закладу, представниками міністерств та самоврядних інституцій, не є нездоланим бар'єром у створенні об'єктивної та системної історії структурного підрозділу, оскільки, по-перше, певна частина архівних документів все ж таки збереглася, хоча ці комплекси й розпорошені по різних архівосховищах, а, по-друге, існує значний масив взаємодоповнюючих документів, які безпосередньо чи опосередковано розкривають певні сегменти діяльності богословського факультету.

Найбільш повне розуміння процесу, пов'язаного із заснуванням у Кам'янець-Подільській вищій школі теологічної структурної ланки, дають першоджерела, що містяться у фонді 711 (Київська духовна академія) в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ та у фонді 1071 (Міністерство сповідань Української держави) в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. У цих сховищах зберігається, зокрема, оригінальне листування між керівництвом академії та посадовими особами органів виконавчої влади (Міністерства ісповідань та Міністерства народної освіти й мистецтва), котрі були безпосередньо причетними до вирішення принципового питання, протоколи спільних засідань обох відомств, на яких розглядалися найбільш дискусійні проблеми, містяться проекти навчальних планів, розроблені представниками Київської духовної академії спеціально для богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету [5; 6].

Частина фонду Київської духовної академії (ф. 160) знаходиться на зберіганні в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Його документи дозволяють простежити розв'язання не менш важливого питання, пов'язаного з виділенням духовним навчальним закладом фахової літератури для поповнення бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету [7].

Специфіку формування професорсько-викладацької корпорації богословського факультету та труднощі, пов'язані з цим процесом, можна проаналізувати за документами, що містяться у фонді 2582 (Міністерство народної освіти УНР) ЦДАВО України. В окремих справах, сформованих за предметною приналежністю до діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету, можна відшукати як документи нормотворчого характеру, які на загальнодержавному рівні регулювали питання призначення кандидатів на вільні кафедри, так і документи, що проливають світло на практичне розв'язання питань, пов'язаних із організацією та забезпеченням елементів навчально-виховного процесу [8].

У фондах Головноуповноваженого уряду УНР (ф. 1131) та Міністерства сповідань УНР (ф. 1072) цього ж архіву вдалося віднайти чимало документів, які характеризують діяльність репрезентантів богословського факультету на

нівi відродження Української церкви на Поділлі, їхню активну участь в організації у Кам'янці-Подільському Кирило-Мефодіївського братства, взаємовідносини з єпископом Подільським та Брацлавським Пименом та переклад богослужбових книг на українську мову [9].

Основний пласт документальних джерел з історії богословського факультету зберігається у фонді Р-582 (Кам'янець-Подільський державний український університет) Державного архіву Хмельницької області. Особливо цінними для нас є справи № 10 та № 41. Тут містяться документи, що дають достатнє уявлення про навчальну та виховну роботу зі студентами, організацію наукового життя, формування матеріальної бази підрозділу [10]. Однак вони представлені все ж таки надто фрагментарно. Повних протоколів професорської ради факультету, що найбільше віддзеркалюють внутрішнє життя підрозділу, на жаль, не залишилося. Щоправда, частково цю проблематику можна реконструювати за оголошеннями про порядок денний засідань. Окрему цінність становлять особисті справи представників професорсько-викладацького складу факультету, хоча й вони не вирізняються широкою інформативністю [11].

Таким чином, наявний комплекс джерел з історії богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, що зберігається в центральних та регіональних архівах, є досить розмаїтим, хоча й неповним. Та все ж він надає можливості проаналізувати усі складові, пов'язані із заснуванням структурного підрозділу, формуванням його професорсько-викладацької корпорації, організації навчально-виховного процесу та відстеженням різних сегментів багатомірної діяльності на ниві відродження Української Православної Церкви на Поділлі.

Список використаних джерел та літератури

1. *Хромець В.* Нові форми інституалізації теології в світській системі освіти України / Віталій Хромець // Філософська думка. – 2012. – Спецвип. III : Християнська теологія і сучасна філософія. – С. 241–247.
2. *Пашков К. В.* Теологія в українському університеті: pro et contra (освітнянські баталії постсекулярної доби) / К. В. Пашков // Культура України : наук. зб. / за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків : Харків. держ. акад. культури, 2013. – Вип. 42. – С. 116–125.
3. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вістник. – 1918. – 29 серп.
4. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вістник. – 1918. – 22 листоп.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 711, оп. 3, спр. 3977; спр. 3998.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1071, оп. 1, спр. 265.

7. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 160, од. зб. 2698.
8. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 182; спр. 187; спр. 188.
9. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 10; ф. 1072, оп. 1, спр. 3; спр. 10.
10. Держархів Хмельницької обл., ф. Р-582, оп. 1, спр. 10; спр. 41.
11. Держархів Хмельницької обл., ф. Р-582, оп. 2, спр. 135; спр. 142; спр. 178; спр. 195.

Oksana Babenko, Viktor Bilous

ARCHIVE CRIMINAL FILES AS A SOURCE OF INVESTIGATING A CERTAIN EPOCH

The first archives as concentrations of religious, state, commercial, private data have originated so long ago that it is very difficult to estimate even the true age of the clay tablets, on which those data were entered. Archives are an integral system of component parts and elements, which are interconnected and have common features. The archival system of modern Ukraine tends to the definition «integral», though there is much to be done as concerns its improvement.

We share the thought of many researchers that the archival system is a derivative of the social order, political regime, national cultural traditions and is regulated by respective laws of a certain time period. It holds an essential meaning, the understanding, perception and studying of which help conceive the past, without which the present is impossible; to conceive the present to get an opportunity to avoid mistakes in building the future.

An important factor in the context of «reaching national unity and a consolidated society» is «formation of the national memory of the Ukrainian nation» by means of, in particular, «research and popularization of the historic past of the state» [6, p. 7].

Let us stop at the question of using in research of such a comparatively organized section of state archive funds as the bulk of closed criminal files, opened by the former repressive bodies of the USSR, which have been transferred from their departmental archives to the system of state archives of Ukraine in 1990-s.

«Archives of special services are not just archive documents. Their study demands a special approach, for behind every yellowed page there stands a human destiny, which is described in the dry language of the law as personal information, personal data» [7, p. 107].

Breathtaking in its sheer physical volume this bulk of sources, a basis for «new studies in national history and... research by archivists», has become «a subject of scientific conferences, theses and research activities, which, naturally, showed the leading role of this kind of sources in researching the repressive politics proper of the Soviet power» [3, p. 1].

One of potentially promising aspects in this direction is research of destinies of representatives of technical *intelligentsia* in the period of repressions of the end of the 30-s – beginning of the 40-s of the last century and its projection to the dynamics and results of the economic development of the country's regions. Materials of these files will help discover many unknown pages in history and dispose of many a rigid mythologene and stereotype of the period. The criteria of research here must be objective estimation on the background of complex use of other sources (contemporary press, memoirs and even fiction literature); careful investigation of the texts of the documents as an important element of discourse; general critical estimation of facts.

The use of the said files, document research and possible publication must be carried out only under strict conditions of abiding by the norms of the law, which forsee: «art. 16: Access to the documents of the National Archives, which contain confidential information about a person, as well as endanger one's life or inviolability of one's dwelling, is limited at 75 years from the origination of the documents, if not otherwise stated by the law. Access in earlier terms may be executed only by a permission of the citizen, whose rights and lawful interests might be breached; in case of the death of the citizen – by a permission of his/her heirs», and «art. 21: 4) there may be no distortion or falsification of data used, which are contained in the archival documents» [1].

Research may be simplified due to the unified structure of these files. Practically all of them are compiled of a certain set of documents, foreseen by the acting procedural codes of the period: 1) materials of arrest and search; court injunction for preventive measures, search warrant, search act, receipt for the possessions extracted, estate inventory, questionnaire of the detained, statements of those present at the arrest (if the person resisted the arrest); 2) investigation materials: interrogation transcripts, records of confrontations, personal statements by the accused, injunction on charges, change of preventive measures; 3) investigation documents: minutes of presenting investigation materials, accusation, verdict of the extrajudicial body, court, tribunal etc., materials of the Special sitting as for repressions against family members of the accused.

It should be separately noted, that some of the files contain papers on search activities of the repressive bodies, which may help identify personalities of the informers. Such data demand especially delicate approach to their use and publication in open sources.

The bill of parliament on access to the archives of repressive bodies of the Communist totalitarian regime of 1917–1991 (#2540) is, in our view, a rather controversial document, which may potentially become «a time-bomb» [2] and cause considerable damage to so much wanted peace and concord in our society.

Research of female destinies may be interesting in our times of gender studies. The Communist party issued orders, which in their turn caused hallucinations in the heads of the secret police personnel and made them invent «counterrevolutionary espionage, guerilla, rebel, terrorist organizations», manned

only by males, though some of the members were females. It is especially horrific to see female names in the bloodied pages of execution reports.

There have already been certain incursions into female files. The poor women often automatically «became members» of Ukrainian, German, Polish, Bulgarian, Jewish and other nationalist organizations. Without any evidence they were proclaimed foreign spies. The international counterrevolution, as the lackeys of the Stalin regime tried to convince, used its multiple subversion centres (some on the territory of what is nowadays Kirovograd region) to «carry out active struggle» against the Soviet power.

At the same time as the waves of the Great terror were spreading in the country a picture of general wellbeing was being created with optimistic films, reports on overfulfilment of 5-year plans, with myths of unanimous support for the course of the party and the government, with the «almost-victory» over capitalism.

In parallel to this world there existed another, where cargo trains took newly arrested women to severe faraway lands, where children were made to denounce their parents, where the accused were interrogated round the clock, where there were night shootings of women, whose only crime was that they had the stigma of member of family of «enemy of the people» or «traitor of motherland» [4].

Fighting for its problematic right to exist, this very «motherland» has created and cherished a complex governing and repressive establishment, which, in its turn, «consistently and systematically put through the meat-grinder of repressions all the population. Mass terror, based on principles of class segregation, was the largest kind of all, and so – the main. It has consumed all of the country -1/6 of the Earth's soil.

Beginning with the first days of the Soviets to achieve its aims the powers-that-be have created during several decades an all-consuming and precise information base for government, using audit, questioning, passportization and census. It reflected quantity and quality of population, mostly urban, mainly male. As a result, the state got an almost complete characteristic of the population. One of the main tasks of Bolshevik secret services was gathering and filing information about population. Arrests were made on the basis of this information, compiled by the untiring «warriors of the invisible front» [5].

The subject of our research is, for known reasons, rather narrow, but even then it is aimed at discovering methods, results and consequences of the war of the state against its own people. We sincerely hope, that the results of our research will make yet another contribution to the all-nation treasury of truth, treasury of memory of innocent victims of the Bolshevik experiment.

Literature and other sources

1. Про Національний архівний фонд і архівні установи [Електронний ресурс]: Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814 – XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>. – Назва з екрана.

2. <http://fraza.ua/>

3. *Дерейко І.* Архівно-слідчі справи як джерельна база дослідження особистісного виміру проявів збройного колабораціонізму в райхскомісаріаті «Україна» [Електронний ресурс] / І. Дерейко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. – № 13. – С. 39. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?hist=818>. – Назва з екрана.

4. *Пасічник Л.* Дружина ворога народу / Л. Пасічник // Народне слово. – 2015. – 5 лют. – С. 13.

5. *Білокінь С. І.* Голодомор, різні типи й способи терору [Електронний ресурс] / Білокінь Сергій Іванович. – Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Bilokin1.htm>. – Назва з екрана.

6. *Гінзбург О. П.* Підсумки роботи Державної архівної служби України, архівних установ та установ СФД у 2013 році та їх завдання на 2014 рік / О. П. Гінзбург // Архіви України. – 2014. – № 2. – С. 7–27.

7. *Даневич Л. Г.* Галузевому Державному архіву СБ України – 20 років / Л. Г. Даневич // Архіви України. – 2014. – № 2. – С. 106–118.

Oleg Babenko

STUDY OF THE CONSTRUCTION OF KREMENCHUG HYDROELECTRIC STATION BY THE SOURCES OF STATE ARCHIVES OF KIROVOGRAD REGION

In the times of considerably recent past every citizen of the country of Soviets had to assimilate a simple slogan, put forward by V. Lenin in 1921: «Socialism is Soviet power plus electrification of the whole country». During all the period of existence of the USSR the electrification of the country was considered one of the greatest achievements of socialism. It opened the way to an unseen industrial development, brought cheap light and unheard-of conveniences. The main source of electricity production in the USSR of the second half of the XX-th century were giant hydroelectric power stations, erected in a chain on the Dnieper from Kyiv to Kachovka.

Nevertheless, reporting successes, the then government of the USSR paid little heed to the price, that the ordinary peasants, workers and employees had to pay for the embodiment of those grandiose projects. Quietly went to archival shelves the documents, that bore witness to sufferings of the people, who had to leave their homesteads destined to be submerged by the water storage basins. Those documents could be used for research only, but publishing facts, that shed light on the dark side of building socialism was prohibited.

Builders of the bright future were not to be distracted by the problem of price: on its luminous background the problems of a man-in-the-street were considered minute and short-lived at that. Descendants of the sufferers were promised «heaven on earth» with a hundredfold rise in wellbeing in the «society of the plenty». Though years have gone by but the Communist Utopia remained

unrealized, so the question of the exorbitant price of yet another «victory over Nature» has again come forward.

One of those stations, erected in 1954–1959, is Kremenchug hydroelectric station. The years of 2014–2015 mark several «round dates» in its history. 60 years ago, in 1954, preparatory works for its construction have begun. In the distant 1954 the first houses of the «New City», later named Khrustchev, then Kremges, then Svitlovodsk were built. Forced resettling of people of the medium Dnieper region, whose homes were to be submerged by the Kremenchug water basin had begun. In 1959 the Dnieper closure was filled. The same year, 55 years ago, the station produced its first power [1, pp. 19–21].

Thus, the documents of funds of the State Archives of Kirovograd region (SAKR) had to have a chance of being published. The main funds, that revealed valuable information on the history of the construction of Kremenchug station were the funds of the Soviet period 3024, 6713, 6437, Party fund 437. The funds of Svitlovodsk museum, materials of the museum of history of the village of Zacharivka as well as the Central State Archives of cinema, photo and sound named after G. S. Pshenichny proved to be important sources of information.

On the one side, the documents of SAKR confirm enormous effort, spent at the erection of the station. No doubt, Kremenchug HPS was a grandiose structure by the standards of both the past and the present: the housing almost 180 meters long and 76.9 meters wide with 7 turbines; a concrete water dam 287 meters long; a navigation lock; an earthen dam on the left bank 597 meters long; an earthen dam on the right bank 585 meters long; a protective dam between the lock and the HPS 350 meters long; protective dams at Cherkassy, Buishche-Svidiv, Chervona Sloboda, Zolotonosha- Irkliiv, Chigyryn, Tsybulnik, Tyasmin. The total bulk of work at the hydrolic hub was estimated at 62 million 344 thousand cubic meters! 23.880 mln cu.m had to be excavated, more then 38 mln cu.m – put in [2, p. 15].

The documents of SAKR also have data on the economic importance of the structure: the station was capable of producing 625 thousand kilowatts of power, created by 12 hydrounits.

The construction of Kremenchug HPS has created an artificial water basin of a fantastic size. It covered territories of three regions – Cherkassy, Poltava and Kirovograd. The same documents, though, speak about great sacrifices, demanded by the creation of the basin. More then 600 thousands hectares of land were to be submerged. There were 190 settlements and villages in this territory. More then 200 thousand of their dwellers had to be relocated [2, p. 31].

On the other side, the studies of the complex of documents and reminiscences of those relocated lead to somber conclusions. For instance, in the process of creating the water basin the village of Taburishche has been destroyed. The town of Khrustchev, which was to accommodate the village population, was not distinguished for its exceptional comfort. Its streets were designed according to simple architectural patterns. Poor quality work of unqualified construction

personnel, everyday shortage of construction materials in the post-war country leave no doubt as to it being a typical town of socialist construction.

The closure of the Dnieper gap in 1959 was received as «festivities on the Dnieper». Now, almost 55 years after that «festive» event, the subordination of the Dnieper in its medium flow is considered as a major ecological criminal act, ordered by the rulers of the then country and committed by its direct perpetrators – builders of Kremenchug HPS.

Damage, produced as a result of building the HPS and its huge water basin on a plain river, has greatly succeeded profits from «cheap» energy. The damage, though, was not seen until much later, with blooming of blue-green algae, washing out of the shores, silting of the medium flow of the Dnieper [3].

Indecent were also the methods, employed by the authorities to make the people of the Dnieper villages move over to lands, that for thousands of years were only used, not lived in. The Soviet power resorted to its tested «effective» methods of deception, blackmail, threats, intimidation, violence, unkept promises and enticing propositions. This pressure resulted in tens of thousands of relocated persons in new places. Some of them were glad, but most of them were leaving their homelands in grief and sorrow [4, p.54].

Not at all surprising that the «New Village», which was intended to become a «sample settlement», has not become such. It now is the village of Podorozhne – one of many Ukrainian villages, which is decaying without having even known its flourishing bloom. Relocated persons got into a town-type settlement, the conditions in which did not suit farmers, used to having a land lot to support their simple needs in case the collective farm were not able to do it. So haphazardly slapped together by government contractors former «sample» houses, to which they had to move, soon were chaotically «decorated» with clapboard henhouses, pig sties etc. Hen scratched on «sample» lawns, their grass plucked out by geese [5].

Ukrainian historical science and archeology have also suffered great losses, for practically all of the Dnieper's right and left banks are covered with archeological artefacts – from the settlements of primeval man to towns of the Kiev Rus' and the Cossack period. Unfortunately, part of these priceless finds were made not by scientists, but by excavators.

Thus, documents of SAKR and other institutions bear witness to another «victory over Nature» quickly turned another defeat for the man, who proved not able to foresee all the results of violating the Dnieper. People, who had to leave their homesteads and graves of ancestors did not get the promised wellbeing. The town of Svitlovodsk and Kremenchug HPS are now a memento of human shortsightedness and arrogance, «Communist conceit» and endless disillusionment in social and economic experiments of the last century, which had their temporary successes, but turned tragedy in the end.

Archival documents conceal many such facts, capable of destroying any stereotypes. These documents are at the same time a warning to those, who time

and again try to ruin someone's established ways of life for some conceptual abstract ideas without taking into account nature and society.

Literature and other sources

1. Энергетическое строительство. № 23. – М.; Л.: Гос. энергет. изд-во, 1961. – 155 с.
2. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-6713, оп. 4, спр. 3, 150 арк.
3. Чигирик Н. В. З історії діяльності Тясминської експериментальної бази Інституту гідробіології Академії Наук УРСР [Рукопис] / Н. В. Чигирик // Національний історико-культурний заповідник «Чигирин».
4. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-6713, оп. 3, спр. 49, 1234 арк.
5. Фонди Світловодського краєзнавчого музею, Кіровоградська обл.

Володимир Байдич

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

Одним із напрямків формування історичної пам'яті є проведення виставкової діяльності. Саме виставка є засобом розкриття інформаційних ресурсів архіву, дієвим засобом впливу на формування історичної пам'яті. Однією із переваг виставки є можливість безпосереднього знайомства з документом. Виставка дозволяє наблизити документи з фонду до відвідувачів, візуально зацікавити та спонукати звертатися до представлених джерел та відкладенню в пам'яті людей певних історичних подій [1, с. 3–5].

Держархівом області заздалегідь планується та розробляється тематика виставок, де враховуються державні та професійні свята, знаменні та пам'ятні дати, значущі події місцевого рівня та ювілеї видатних особистостей краю, складаються тематико-експозиційні плани, що погоджуються науково-методичною радою архіву.

В архіві створена творча група, яка складається з випускників педагогічних вузів, істориків за фахом, серед яких – два кандидати наук. Основним завданням її є на основі архівних документів узагальнювати та готувати дослідження цілих пластів історії рідного краю та України, враховуючи наявний історичний досвід. Серед яскравих позитивних досягнень є підготовлена у лютому 2013 р. до 70-ї річниці визволення України від нацистських загарбників обласна пересувна історико-документальна фотовиставка «Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» [2]. За результатами наукових досліджень підготовлено 26 банерних стендів, які висвітлюють один із найскладніших етапів в нашій історії – події 1941–1945 рр. на території краю. Інформація розміщена на стендах, розкриває заходи щодо евакуації людських ресурсів, майна, худоби на Схід; ставлення

гітлерівців до освіти, культури; знищення нацистами цивільного населення та військовополонених; боротьбу населення проти гітлерівських загарбників; нищівну експлуатацію природних багатств краю; визволення області від фашистів тощо. На них представлені архівні документи, фотоматеріали краю тих часів, матеріали преси та ін. Головною метою організації і проведення виставки було висвітлення життя подолян під час окупації, боротьба проти ворога, свідчення про геноцид єврейського населення, ознайомлення сучасників з документами та світлинами, переданими з Німеччини онуками солдат Вермахту, які більше півстоліття були недоступні. Відповідно до графіку, затвердженого розпорядженням обласної державної адміністрації, виставка впродовж 14 місяців була представлена у всіх містах та районних центрах області, таким чином надаючи можливість ознайомитися з історичною тематикою жителям регіонів Хмельниччини [3, с. 12]. У кожному райцентрі на офіційній презентації виставки учні шкіл, жителі слухали і живих свідків тих подій.

За результатами наукових досліджень підготовлено ще одну постійно діючу виставку із 10 банерних стендів – «Остарбайтери – невільники не зі своєї волі», документи яких на основі архівних джерел висвітлюють політику та практичні дії нацистського окупаційного режиму стосовно насильницької мобілізації людських ресурсів краю, а також дискримінацію, пограбування, умови життя, примусову працю «остарбайтерів» з Хмельницької області у військовій промисловості та сільському господарстві рейху. Відкриття виставки відбулося 23 грудня 2014 р., де були присутні ветерани війни, колишні остарбайтери, ЗМІ. Вона стала першою чергою експозиції майбутнього музею про остарбайтерів Поділля.

В архіві приділяється увага й краєзнавчій історії Хмельниччини. У приміщенні установи експонується постійно діюча виставка – «Поділля – на рубежі століть» що представлена у вигляді 22 банерних стендів, де розміщено копії документів, фотоматеріалів та маловідомих факти з історії краю. Також діє фотовиставка «Мить історії – Хмельниччина у світлинах» де представлені зображення людей, будівель, ландшафтів, побуту на початку ХХ–ХХІ ст. Поряд розміщені дві стаціонарно-тематичні виставки. Одна з них – «Подарункові видання, написані на основі матеріалів архіву» – де представлено більше 50 історико-документальних та художньо-популярних книг, а також монографії авторів, портрети яких занесені до галереї «Провідні дослідники історії Хмельниччини».

Оскільки історію творять особистості, працівники архіву підготували виставкову стелу: «Хмельниччина – історія великого народу». На площі понад 20 м² експонуються світлини 44 видатних земляків, які досягли значних успіхів на регіональному, зарубіжному та загальнодержавному рівні; Хмельниччини на картах Подільської та Волинської губерній; визначних споруд оборонного та культурно-мистецького характеру краю. По матеріалах

цих виставок постійно проводяться екскурсії, лекції та тематичні уроки з учнівською молоддю, студентами Хмельниччини.

На жаль, 2014 р. увійшов в історію України низкою трагічних подій. Майдан, революція гідності, АТО – неоголошена війна на Сході України – змінили людей і державу. До вшанування пам'яті цих подій долучився й Держархів Хмельницької області. У березні 2014 р. відкрито стелу пам'яті Героям Небесної сотні. В жовтні – постійно діючу виставку, приурочену подіям військового конфлікту на Сході України. Вона складається із 3 блоків: «В боротьбі за незалежність»; «Україна більше за життя», на якій розміщено світлини Героїв, які відійшли у вічність, короткі біографічні довідки про них; «Неоголошена війна» де представлено вцілілі військові і особисті речі, привезені волонтерами із зони бойових днів, фото військових і добровольців, газетні публікації [4]. Також функціонує стаціонарна виставка «Історія архівної справи на Хмельниччині».

На виставках в установі експонуються оригінали документів, а за її межами – копії з різноманітної тематики. Експоновані на виставках документи формуються за принципами: по розділах або за хронологією подій. На одній виставці, в залежності від хронологічного періоду, може представлятися від 20 до 80 архівних, книжкових джерел та періодичних видань. Архівні документи експонуються на спеціальному виставковому обладнанні. При огляді виставок завжди надається коментар спеціаліста, який розкриває зміст архівних документів. Це викликає неприхований інтерес до виставлених документів у відвідувачів різних поколінь, допомагає учнівській та студентській молоді долучитися до вивчення історії Поділля, в пам'яті відкладається історична інформація. Подальшого розвитку дістала нова форма виставкової діяльності – інтернет-виставки. Копії документів центральних та регіональних архівних установ України використовуються при організації тематичних виставок у Держархіві області. Працівники установи активно впроваджують у практику проведення виставок з нагоди презентацій книг, монографій, збірників документів. Тематика виставок відповідає плановим завданням: до Дня Перемоги, Дня вшанування жертв голодоморів і політичних репресій, по фондах особового походження, по історії рідного краю тощо. За останні 3 роки в Держархіві та за його межами було організовано 74 тематичних виставки.

Таким чином, на Хмельниччині досить потужним осередком із формування історичної пам'яті є Державний архів Хмельницької області, який стає і духовним центром. Ним підготовлено 7 постійно діючих виставок із актуальних проблем та документальні виставки з різної тематики. У перспективному плані виставкової діяльності архіву передбачено підготовку нових експозицій на основі документів з метою висвітлення історичних процесів минулого.

Список використаних джерел та літератури

1. Виставкова діяльність – інформаційне обличчя публічної бібліотеки : метод. поради / Комун. закл. «Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка» Черкас. обл. ради ; уклад. Т. Горда. – Черкаси, 2014. – 24 с.
2. Тараненко В. В області курсує документальна фотовиставка «Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» [Електронний ресурс] / В. Тараненко // Незалежний громадський портал. – Режим доступу: <http://ngr-ua.info/2013/02/3649>. – Назва з екрана.
3. Кухар В. Невідомі сторінки історії. Хмельниччина в період окупації / В. Кухар // Проскурів. – 2013. – № 11. – С. 12.
4. Державний архів Хмельницької області. Рік 2014: день за днем // Архівіст. – 2014. – № 13. – С. 2.

Валентина Бездрабко

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ: КАМО ГРЯДЕШ?

Хрестоматійним фактом давно вже є визнання започаткування документознавства як навчальної спеціальності в стінах Московського державного історико-архівного інституту. Саме йому судилось стати в Радянському Союзі *першим місцем* становлення документознавства як навчального курсу, формування профільної спеціальності, започаткування факультету організаторів державного діловодства та відкриття профільної кафедри (1960-і рр.).

До 1990-х рр. документознавство як навчальна дисципліна пережило істотні трансформації і сутнісні зміни, які вплинули на фахову підготовку й урізноманітнили сприйняття та розуміння його змісту як науки. Це, по-перше, пов'язано з відчутним впливом на розвиток документознавства інформаційних, технічних наук (1960–1970-і рр.), а, по-друге, книгознавства, бібліотекознавства та суміжних дисциплін (1970–1980-і рр.). Як наслідок, у документознавство органічно, а чи штучно вписуються відмінності або іншості, спричинені міждисциплінарним впливом. Поява документознавства як курсу в навчальних планах радянських вишів сфери культури чи документознавчої спеціальності в технічних вищих навчальних закладах виглядає радше логічним продовженням зрушень, спричинених умовами побутування науки.

В Україні навчальна спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» започаткована в середині 1990-х рр. До цього часу для вищої школи України характерна відсутність практики підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. Спочатку провідними навчальними установами, що відзначилися започаткуванням

нової спеціальності й активним вболіванням за справу, стали інститути культури, традиційними напрямками підготовки яких були бібліотечні, книгознавчі спеціальності. Цілком закономірно, що пошук каналу «входження» нової навчальної спеціальності відбувався при сприянні науково-педагогічних кадрів суміжних напрямів. Тому на перших порах інститутські кафедри бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства перетворилися в осередки розвитку нового напрямку освітньої підготовки.

Мурування базису спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» відбувалось завдяки розробленню навчальних планів, дисциплінарних програм, написанню підручників і посібників, гострим дискусіям у конференц-залах освітян-практиків і теоретиків науки, і звісно, розширенню мережі вишів, які стали промоторами нового напрямку. Важливим моментом еволюції документознавчої освіти в Україні стало розроблення та затвердження в 2004 р. державного стандарту спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» (освітньо-кваліфікаційного рівня – бакалавр).

Через відсутність єдиної концепції документознавства сучасний розвиток напрямку підготовки фахівців «Документознавство та інформаційна діяльність» віддзеркалює сполучення розмаїтих підходів до змісту і форми навчання та визначення спеціалізації студента-випускника. Спочатку відмінні трактування документознавства як науки, а за тим, бажання переінакшити внутрішньо присутнє в його структурі й змістові автентичне, унікальне породжує штучні, до певної міри, моделі розвитку документознавчої освіти. Ситуація ускладнюється відсутністю або відчутним бракуванням висококваліфікованих фахівців із документознавства та інформаційної діяльності у вишах, що впливає на якість підготовки студента й на розуміння суті обраного ним фаху та спотворює зміст освіти.

Експерименти останнім часом щодо оновлення змісту й новітніх перспектив розвитку документознавчої освіти в Україні не втішають векторністю розгортання й пропонованим наповненням змісту, а тому вимагають від науковців, педагогічної корпорації фахівців широкого обговорення. І не повчальне протиставлення, а тільки консолідована співпраця педагогів із провідними представниками наук документально-комунікаційного циклу здатна продукувати позитивні для справи рішення. Саме тому пошук найоптимальніших форм об'єднання зусиль і повинен стати першочерговим завданням усіх причетних до розвитку напрямку «Документознавство та інформаційна діяльність» в Україні.

ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД АРХІВНИХ ФОНДІВ УСТАНОВ ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ БІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Установи Відділення загальної біології НАН України є багатоманітними завдяки специфіці діяльності, виконуваним функціям та призначенням, у зв'язку з чим документація, що утворюється в процесі їхньої науково-організаційної та науково-дослідної діяльності, залежить від виду і роду діяльності установи.

До складу Відділення загальної біології НАН України входять 26 наукових установ, зокрема: 12 науково-дослідних інститутів (Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Інститут фізіології рослин і генетики НАН України, Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України, Інститут гідробіології НАН України, Інститут біології південних морів ім. О. О. Ковалевського НАН України, Інститут морської біології НАН України, Інститут екології Карпат НАН України, Державна установа «Інститут еволюційної екології НАН України», Державна установа «Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України», Український ордена «Знак Пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького Держкомлісгоспу та НАН України, Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака Держкомлісгоспу та НАН України), 3 ботанічних сади (Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України, Донецький ботанічний сад НАН України, Криворізький ботанічний сад НАН України), 3 дендрологічні парки (Національний дендрологічний парк «Софіївка», Державний дендрологічний парк «Олександрія» та Державний дендрологічний парк «Тростянець»), 2 музеї (Національний науково-природничий музей НАН України, Державний природознавчий музей НАН України), 5 заповідників (Чорноморський біосферний заповідник НАН України, Дунайський біосферний заповідник НАН України, Карадазький природний заповідник НАН України, Український степовий природний заповідник НАН України, Луганський природний заповідник НАН України) та Херсонська гідробіологічна станція НАН України [1].

Архівна документація цих установ поділяється на: управлінську, науково-організаційну, науково-дослідну та документацію з кадрових питань (особового складу).

Науково-організаційною та управлінською документацією, характерною для всіх установ Відділення є: статuti установ; постанови Президії НАН України стосовно діяльності установ; накази керівництва з основної діяльності; положення про структурні підрозділи; листування з Президією НАН України, Відділенням загальної біології та іншими

установами з питань організації наукової діяльності; протоколи засідань ученої ради; списки її складу; робочі плани НДР; документи (обґрунтування, запити, довідки, інформації) про відкриття і розроблення нових тем НДР; протоколи приймання завершених НДР; річні звіти про діяльність установ; штатні розписи; статистичні звіти з основних видів діяльності; кошториси; звіти про фінансово-господарську діяльність; документи профспілок. У науково-дослідних інститутах відклались документи редколегій наукових журналів, спеціалізованих вчених рад, наукових рад та комісій, наукових товариств, що діють на базі цих установ.

Інститути у своїх фондах зберігають документи з міжнародного співробітництва з науковими установами, природоохоронними центрами, виробничими фірмами Австрії, Білорусі, Великобританії, Ізраїлю, Індії, Молдови, Польщі, Росії, Словенії, США, Угорщини, Чехії, Швейцарії, Японії тощо. Це – листування з питань організації та проведення спільних наукових робіт, договори, плани, графіки, кошториси, звіти та інформації про роботу та ін.

До науково-дослідної документації належать наукові звіти по темах; дисертації та автореферати; статті співробітників; методичні рекомендації; заявки, свідоцтва та патенти на винаходи; технічні завдання; картографічні матеріали. Первинна наукова документація провідних установ Відділення представлена щоденниками, журналами польових експедиційних досліджень, книгами записів спостережень. Музеї у своїх фондах зберігають путівники по своїх відділах, колекціях, експозиціях тощо.

До документації з кадрових питань увійшли накази керівників з кадрових питань (особового складу); особові справи та особові картки звільнених працівників; списки наукових працівників інституту; відомості та особові рахунки із зарплати працівників; посадові інструкції тощо.

Оскільки співробітники Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Інституту фізіології рослин і генетики, Інституту клітинної біології та генетичної інженерії, Інституту гідробіології приймали участь у роботах з ліквідації аварії на ЧАЕС, проводили та проводять наукові дослідження біологічного, зоологічного, фізіологічного, гідробіологічного комплексу у Зоні відчуження, як наслідок їхньої діяльності у фондах цих установ збереглися відповідні документи (положення, листування, завдання, переліки робіт, звіти, списки працівників, посвідчення).

У фондах інститутів містяться документи з діяльності інших установ. Так, наприклад, у фонді Інституту біології ім. М. Г. Холодного зберігаються документи з діяльності заповідників (положення, плани розвитку, звіти про діяльність, штатні розписи, фінансові звіти), робота яких проводилася під науково-методичним керівництвом інституту. Документи відділень Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного – Львівського відділення (яке у 1991 р. реорганізоване в Інститут екології Карпат) та Відділення клітинної біології та

інженерії (з якого у 1990 р. утворено Інститут клітинної біології та генетичної інженерії) дають уявлення про діяльність цих установ, які згодом стали самостійними науково-дослідними центрами з потужними науковими школами [2]. У фонді Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена наявні документи з діяльності Державного природознавчого музею (м. Львів) за 1940–1960-ті роки (протоколи засідань ученої ради, плани НДР, відгуки про роботу музею, листування) [3]. Тут також зберігається частина документів Чорноморського та Луганського природних заповідників за 1950–2000-ні роки. Слід відмітити, що фінансові документи Луганського заповідника за 1970-ті роки відклалися також і в архіві Донецького ботанічного саду. Інститут біології південних морів ім. О. О. Ковалевського (м. Севастополь) має у своєму архівному фонді документи (плани НДР, звіти про діяльність, особові справи працівників) Одеського та Карадазького відділень інституту, про роботу Південного та Кримського наукових центрів 1970-х рр. (протоколи, пропозиції, плани НДР, звіти) [4].

Окремо слід зазначити, що архівні фонди установ Відділення загальної біології, завдяки документам, що там містяться, є цінним джерелом до вивчення та реконструкції біографічних характеристик, життєвого шляху, наукових здобутків видатних вчених та їхніх наукових шкіл. Тут варті уваги звіти про наукову діяльність академіків: біологів К. М. Стиника та М. Г. Холодного, фізіолога рослин П. А. Власюка; щоденник ентомолога, чл.-кор. Є. В. Зверезомб-Зубовського, особові справи академіків: зоолога В. Г. Касьяненка, фізіологів рослин П. А. Власюка та А. С. Оканенка, членів-кореспондентів: фізіолога рослин А. В. Манорика, гідробіолога В. О. Водяницького, ботаніка А. С. Лазаренка [5].

Таким чином, специфіка діяльності установ Відділення загальної біології НАН України, серед яких – інститути, заповідники, дендропарки, музеї, дослідні станції та ін., зумовлює утворення широкого різноманіття документного складу архівних фондів. Архівні документи установ Відділення загальної біології НАН України несуть у собі інформативну цінність та репрезентативність як джерело з історії розвитку української біологічної науки, історії становлення та діяльності науково-дослідних установ, біографічних даних видатних вчених України в галузі біології, зоології, генетики, клітинної біології, генетичної інженерії тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Моргун В. В. Відділення загальної біології НАН України / В. В. Моргун // Вісник НАН України. – 2013. – № 11. – С. 86–95.
2. Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, оп. 1, спр. 1823, 1893, 1906, 1933; оп. 1, т. 2, спр. 6, 40, 60, 106, 132, 133, 168, 177, 221, 272.
3. Інститут архівознавства НБУВ НАН України, ф. 258, оп. 1, спр. 90, 131, 415, 486.
4. Науковий архів Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського, оп. 1, спр. 1027, 1063, 1080, 1087, 1088, 1149, 1155, 1156, 1212, 1217, 1218.

5. Архівні фонди установ НАН України: путівник / [авт.-упоряд.: Л. М. Яременко, О. В. Березовська, О. В. Січова та ін.] ; під ред. О. С. Онищенко. – Київ, 2008. – 448 с.

Владислав Берковський

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Динамічні зміни політичної ситуації в Україні, подальший розвиток громадянського суспільства, а також декларування необхідності конституційних змін постійно ускладнюють завдання своєчасної адаптації державної архівної системи України до тих змін, які відбуваються. Тим не менше зовнішнє середовище вимагає від архівів забезпечення належного потенціалу змін, здатності до своєчасної відповіді на виклики суспільства, формування дієвої стратегії розвитку та існування. Разом із тим існуюча стратегія виконання завдань та стратегічне управління фактично знаходяться на рівні, коли не враховуються стратегічні рішення щодо вибору альтернатив, які поєднували б економічний стан галузі зі стратегічним розвитком системи в майбутньому. Отже, хоча управлінські рішення й визначаються обставинами, які виникають, однак їх виконання не дає відповіді на виклики з боку оточення та практично не забезпечує подальшої ефективної реакції на зміни в суспільстві та державі.

З огляду на це досить актуальною виглядає необхідність проаналізувати основні підходи та напрями у формуванні стратегічних планів розвитку архівної галузі за кордоном.

Як визначив свого часу Альфред Чандлер, стратегічне планування спрямовується на «визначення основних довгострокових цілей та завдань, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей» [1, р.28]. Фактично, на цих же позиціях стоять і розробники навчальної програми «Стратегічне планування для ділових та архівних служб» (Strategic Planning for Records and Archives Services) зазначаючи, що стратегічне планування – це «процес ідентифікації організаційної місії, цілей та завдань, визначення потреб, можливостей і ресурсів, окреслення шляхів досягнення поставлених цілей» [14, р.27]. Виходячи з цих визначень, цілком зрозумілим є, що стратегічні плани розробляються на доволі тривалі періоди. При цьому при плануванні розвитку національних архівних систем за основу, зазвичай, беруть періоди від 5 до 10 років (напр., діючі стратегії розвитку Національного архіву Австралії, Національного архіву Великобританії, базовані на 5-річній системі планування, а стратегія Національного архіву Південної Африки, Національної архівної служби Сполучених Штатів Америки та державних архівів Польщі – на 10-річній системі планування) [5; 6; 7; 9; 10; 12; 17].

Натомість, стратегії розвитку окремих архівних установ чи архівних систем нижчого рангу (регіональних) базуються на планах, виконання яких передбачено протягом періоду від 1 до 5 років (напр., стратегія розвитку архівів штату Джорджія (США) базована на 4-річній системі планування [3], а стратегія архівів штату Нью Джерсі – на 5-річній [13]).

Окремо треба вказати на доволі поширену тенденцію створення стратегічних планів розвитку окремих напрямів діяльності архівної галузі [8]. Зазвичай створення таких планів пов'язано з кардинальними змінами у тій чи іншій сфері діяльності архівів, що викликає потребу застосування комплексного довготривалого рішення. Яскравим прикладом таких стратегій є стратегічні плани з дигіталізації та організації он-лайн доступу до архівних документів, застосування е-урядування [15]. Іншим прикладом може слугувати урядова програма Польщі «Модернізація інфраструктури державних архівів 2011–2016».

Практичне формування стратегічних планів розвитку національних архівних систем передбачає створення інтегрованої системи рішень, спрямованих на отримання чітко визначеного результату. Зокрема, визначення компонентів планування, їх чіткого формулювання та визначення процесів прийняття рішень і їх інтеграцію у систему [1, с. 11]. Саме тому обов'язковим елементом підготовки стратегічного плану є проведення досліджень стану розвитку архівної системи, що є базою для ідентифікації проблем. Так, підготовка стратегічного плану розвитку архівів штату Нью Джерсі базувалася на даних трирічних досліджень стану архівних установ та закладів штату. А стратегічний план розвитку державних архівів Польщі є одним із результатів підготовки державної програми «Польща 2030. Виклики розвитку». Як результат, вдалося не лише визначити коло проблем, але й ідентифікувати їх планову належність – до короткотермінових чи довготермінових питань.

Принагідно зазначимо, що творення нового стратегічного плану розвитку обов'язково передбачає аналіз здобутків та прорахунків попереднього плану. Виключення можливе лише в тому випадку, коли стратегічний план розвитку архівної галузі створювався вперше. Наприклад, така ситуація є зі стратегічним планом розвитку Національного архіву Південної Африки, який був складений винятково для впровадження в життя Закону про Національний архів Південної Африки.

Вироблення ідентифікації проблем дозволяє формувати пріоритетні напрямки та базові завдання. Власне, на основі ідентифікації існуючих проблем Національна архівна служба Фінляндії визначила 8 базових пріоритетів [16], Національна архівна адміністрація США – 6, Національний архів Австралії – 4, архів штату Джорджія (США) – 3 [3], архів штату Нью Джерсі – 7 базових пріоритетів [13].

Одним із основних пріоритетних напрямків, присутність якого простежується в усіх стратегічних планах архівних систем світу, є

забезпечення потреб державного управління. Адже саме архіви, як зазначає Томінага Казуя (Tomimaga Kazuya), забезпечують процеси зберігання та доступу до найбільш важливої адміністративної інформації і, таким чином, надають практичну допомогу уряду та урядовим інституціям [4, р. 12]. Саме тому у базових пріоритетах Національного архіву Австралії фігурує «забезпечення електронного документообігу в Австралійському Уряді» та «ефективне надання адміністративних послуг, які відповідали б потребам держави», у стратегії Національного архіву Південної Африки – «допомога та підтримка роботи» національних комісій (напр. Комісії з реституції земельних прав та Комісії права й примирення). Стратегія архівної системи Нової Зеландії передбачає «зростання ефективності державних установ» завдяки документальному та діловодному забезпеченню.

Наступним пріоритетом у стратегічних планах розвитку визначається «забезпечення сучасних підходів до зберігання та забезпечення збереженості архівних ресурсів». При цьому фактично всі архіви скаржаться на зменшення обсягів фінансування. Так, у стратегічному плані розвитку архіву штату Джорджія (США) відкрито вказується, що «зменшення фінансування призводить до зниження професійного рівня персоналу архівів, а також зменшенню доступності архівів для громадян» [3].

Важливою складовою стратегічного планування є передбачення питань, пов'язаних із застосування дигіталізації та впровадженням досягнень цифрового суспільства. В основному цілі архівних служб зосереджуються на питаннях оцифрування документальної спадщини, створення он-лайн доступу до документів. Разом із тим, до цього напряму приєднують й інші важливі питання. Так, надзвичайно важливим є питання повернення/реституції історико-культурної спадщини та розширення доступу до неї. Саме з цією метою в стратегічному плані розвитку архівної галузі Національний архів Африки передбачив здійснення копіювання та повернення своєї історико-культурної спадщини.

Безумовним пріоритетом розвитку архівних систем держав визначається забезпечення якісними та професійними кадрами. Саме тому Національним архівом Австралії передбачається забезпечення професійної, гнучкої та інноваційної моделі розвитку трудових ресурсів архівної галузі. Більше того, у стратегічному плані розвитку архівної галузі Фінляндії вказується на необхідності мотивації співробітників до підвищення свого професіоналізму.

Врешті, обов'язковим елементом стратегічного планування усіх без виключення національних архівних систем є теза про забезпечення відкритого доступу до архівних документів, наближення архівів до потреб суспільства та громадянина. Разом із тим, наприклад, Національна архівна служба Фінляндії визначає, що відкритість архівів має супроводжуватися також дотриманням таких позицій, як конфіденційність, неупередженість та

незалежність. Більше того, наріжним каменем діяльності архівних установ Фінляндії є захист приватного життя.

Наступним етапом стратегічного планування є визначення стратегічних цілей та оперативних завдань. При цьому стратегічні цілі несуть конкретизований вигляд, а оперативні завдання стосуються безпосередніх шляхів впровадження. Наприклад, у Стратегічному плані розвитку державних архівів Польщі зазначено, що досягнення стратегічної цілі – «задоволення інформаційних потреб суспільства» – має відбутися шляхом виконання шести оперативних завдань: удоступнення документів on-line, удоступнення науково-довідкового апарату on-line, забезпечення документів до удоступнення on-line, розвиток системи інформації про склад фондів, безпосереднє та опосередковане удоступнення архівних фондів, удосконалення якості системи інформаційних послуг державних архівів. При цьому в обов'язковому порядку визначаються індикатори, за якими буде відбуватися оцінка досягнення архівної галузю запланованого. Як приклад наведемо стратегічний план розвитку архівної галузі США, який передбачає покращення взаємодії з громадськістю шляхом контролю за термінами виконання запитів громадян. При цьому індикаторним показником виступає кількість запитів, виконаних до спливання терміну виконання.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розроблення та впровадження стратегічного планування в діяльність архівної галузі дозволяє не лише визначити основний шлях розвитку системи архівних установ або ж архівної установи, але й визначити модифіканти, спрямовані на утримання гнучкості та корекції системи за умови змін в оточуючому середовищі. Застосування ж міжнародного досвіду у підготовці стратегічних планів розвитку архівної галузі, врахування тих стратегічних пріоритетів, цілей та оперативних завдань, що їх ставлять перед собою іноземні національні архівні системи, на нашу думку, сприятиме виходу архівної галузі України з систематичної кризи.

Список використаних джерел та літератури

1. *Мінцберг Г.* Зліт та падіння стратегічного планування / Г. Мінцберг. – Київ : Вид-во Олексія Капусти, 2008.
2. *Chandler A. D.* Strategy and Structure. Chapters in the History of the Industrial Enterprise / A. D. Chandler. – Cambridge, 1962.
3. Georgia Historical Records Advisory Board Hold of Georgia's History [Electronic resource]: The Strategic Plan 2012–2015. – Mode of access: http://www.georgiaarchives.org/documents/ghrac/GHRAC_strategic_plan.pdf. – Title from screen.
4. *Tominaga K.* A Decisive Absence: A Dissenter's View on the Archival Strategy in Japan [Electronic resource] / Kazuya Tominaga // Access to Archives: Japanese and American Practices. – Tokyo, 2007. – P. 12. – Mode of access: http://www.archivists.org/publications/proceedings/accesstoarchives/05_Tominaga_KAZUYA.pdf. – Title from screen.

5. National Archives of Australia Corporate Plan 2013/14 to 2017/18 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://annualreport.naa.gov.au/2013-14/management-and-accountability/corporate-governance-activities.aspx>. – Title from screen.
6. National Archives of Australia Corporate Plan 2014/15 to 2018/19 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.naa.gov.au/about-us/organisation/accountability/corporate-plan/index.aspx>. – Title from screen.
7. National Archives of South Africa: Strategic Plan for 1997–2007 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.national.archives.gov.za/strategic.htm>. – Title from screen.
8. National Strategy for Business Archives (England and Wales), July 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.businessarchivescouncil.org.uk/materials/national_strategy_for_business_archives.pdf. – Title from screen.
9. Preserving the Past to Protect the Future The Strategic Plan of the National Archives and Records Administration 2006–2016 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/about/plans-reports/strategic-plan/2009/nara-strategic-plan-2006-2016-final.pdf>. – Title from screen.
10. Provide and Enable: The National Archives' Online Strategy, June 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/provide-enable.pdf>. – Title from screen.
11. *Ramos M.* Successful Archival Programme. A practical approach / M. Ramos, A. C. Ortega. – Oxford, 2006.
12. Strategia archiwów Państwowych na lata 2010–2020 [Zasób elektroniczny]. – Tpyb dostępu: <http://www.archiwa.gov.pl/pl/strategia-archiwow-pastwowych.html>. – Ekran tytułowy.
13. Strategic Plan to Improve the Preservation, Collection, and Use of New Jersey Historical Records [Electronic resource]. – New Jersey, 2001. – Mode of access: http://www.nj.gov/state/archives/pdf/strat_plan.pdf. – Title from screen.
14. Strategic Planning for Records and Archives Services. A Study Programme / Ed. by Roper M., Millar L. – London, 1999.
15. Strategy for archiving digital records at the Danish National Archives [Electronic resource]. – Mode of access: https://www4.sa.dk/media%284826,1033%29/Strategy_for_archiving_digital_records.pdf. – Title from screen.
16. Strategy of the National Archives Service of Finland 2015 [Electronic resource]. – Helsinki, 2014. – Mode of access: http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Strategia_visio_ja_arvot/strategy_2015.pdf. – Title from screen.
17. The National Archives' vision 2007–2012 [Electronic resource] // The Sixth Annual Report and Resource Accounts on the work of The National Archives and the Sixth Annual Report of the Advisory Council on National Records and Archives. – London, 2009. – P. 66. – Mode of access: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/250603/0469.pdf. – Title from screen.

РОЛЬ АРХІВІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ТАРАСОВОЇ (ЧЕРНЕЧОЇ) ГОРИ ТА ІНФОРМУВАННІ СУСПІЛЬСТВА

Значення архівів як документальної пам'яті народу особливо зростає у зв'язку з підвищенням у суспільстві інтересу до історії, духовної і матеріальної культурної спадщини, процесів формування світогляду української нації, що значною мірою утверджувався під знаком Тараса Шевченка, завдяки плеканню національних святинь, однією з яких стало місце вічного спочинку українського поета, художника, пророка.

Найбільш повно та ґрунтовно історія Шевченкової могили відображена в книзі «Святиня: Науково-документальний літопис Тарасової гори», що постала внаслідок глибокого осмислення її автором – провідним науковим співробітником Шевченківського національного заповідника Зінаїдою Тарахан-Березою – значної кількості документальних, історичних, літературних, фольклорних джерел і власних спостережень. Серед тих, кому дослідниця складає подяку за сприяння у створення «Святині», – десятки архівних установ України і зарубіжжя [1, с. 539]. Слід зазначити, що з багатьох матеріалів, почерпнутих із цих джерел, було знято гриф секретності лише в роки незалежності України. «Виняткової сили документи» [2, с. 16–17], зокрема особистого походження, дозволили розкрити вклад в опіку Тарасової гори Володимира Науменка, Симона Петлюри, Сергія Єфремова, перших директорів заповідника, офіру в ім'я відродження України Олекси Гірника та інших достойників, показати притягальну силу національної святині для діячів культури і мистецтва, громадськості.

У контексті відродження історико-культурного середовища цих місць здійснюється дослідження не лише новітньої історії Тарасової гори, а й значно глибших пластів. Документи, виявлені З. Тарахан-Березою в архівах України та зарубіжжя (Польщі, Білорусі, Росії), становлять основу майбутньої книги науковця про стародавній канівський монастир біля Чернечої гори (що відображено і в місцевій топоніміці: Чернеча гора, урочище Монастирок, Верхні Кельні тощо), духовним центром якого в 1702 р. завдяки гетьману І. Мазепі постала козацька церква. Як свідчать історичні джерела, в цих місцях було поховано гетьманів Івана Підкову, Якова Шаха та Самійла Кішку, а згодом на Чернечій горі – Тараса Шевченка.

Питання про відродження церкви Покрови Пресвятої Богородиці було порушено заповідником більш як десять років тому, а здійснювалося 2013 р. за малюнками французького митця Жана-Анрі Мюнца [3, с. 3]. Знаковою подією стало освячення церкви, яку ще звать Тарасовою, 9 березня 2014 р. священослужителями кількох конфесій. У приміщенні церкви обладнано також музейний експозиційний куточок, де репрезентовано копії архівних

документів – свідчень про святу обитель визначних осіб, причетних до її історії та відродження.

Хранителі Шевченківського меморіалу в Каневі не лише вивчають документи архівних установ, а й формують науковий архів Шевченківського національного заповідника, в структурі якого – матеріали, що висвітлюють науково-адміністративну, пам'яткоохоронну, екскурсійну, культурно-освітню, експозиційну, виставкову, видавничу, ремонтно-реставраційну діяльність, літопис історії Тарасової гори тощо.

З метою відновлення суспільної пам'яті, встановлення історичної правди, заповнення інформаційних лакун науковці заповідника записують спогади очевидців на теми, заборонені чи замовчувані тоталітарною державою. Одна з таких тем – Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. – розкрита через свідчення жителів Канева, що мешкали неподалік Тарасової гори. У цих розповідях, оприлюднених у виданні «Святиня і голодомор» за матеріалами наукового архіву заповідника (фонд 5, оп. 4, спр. 1–12), постають трагічні події, умови, за яких розпочато будівництво музею Тараса Шевченка, а також розкрито досі невідомі факти. Один із свідків, житель Монастирка Олексій Слинько ще за життя встиг показати масові поховання дітей на цвинтарі урочища Монастирок поряд із його садибою. В роки голодомору йому, тоді підлітку, доводилося чи не щодень копати невеликі могилки для маленьких мучеників з навколишніх сіл, яких батьки намагались вивезти пароплавом по Дніпру в пошуках порятунку. Але в дорозі діти часто помирали, і батьки несли їх до найближчого цвинтаря неподалік Тарасової гори [4, с. 48–50]. В 2003 р. з ініціативи науково-методичної ради заповідника на цьому місці встановлено пам'ятний знак дітям – жертвам голодомору в Україні. Зібрані спогади очевидців тих подій доповнили інформацію громадських сайтів, зокрема були вміщені в розділі «Свідчення» на сайті Міжнародного фонду «Україна 3000» (www.golodomor.org.ua). Ці записані розповіді звучать на конференціях, вечорах пам'яті, інших заходах.

У розділі книги «Святиня», що розповідає про музей Тараса Шевченка в роки Другої світової війни, наводяться «Матеріали науково-пошукової експедиції по розшуку осіб, які перебували в місці ув'язнення, влаштованому німецькою окупаційною владою в Канівському музеї Тараса Шевченка у вересні–грудні 1943 року» (наук. архів ШНЗ, фонд 5, оп. 6, спр. 13). Із колишніми в'язнями було проведено кілька зустрічей у музеї Тараса Шевченка, а необхідні зібрані документи і матеріали передано до Українського національного фонду «Взаєморозуміння і примирення» при Кабінеті Міністрів України та до його Черкаського обласного відділення. В результаті цього рішенням правління Федерального Фонду «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» від 16.05.2003 р. до переліку місць ув'язнення було додано *Трудовий табір у меморіалі поета Шевченка в Каневі (вересень 1943 р. – січень 1944 р.)*», що дало змогу близько тридцяти колишнім ув'язненим табору отримати статус жертв війни і право на відповідні пільги

та компенсацію від уряду Німеччини [5, с. 5]. Подібні приклади засвідчують не лише наукове, а й практичне, суспільне значення архівних документів.

Значний інтерес для музейників та гостей меморіалу становлять фонди особового походження, зокрема матеріали, передані свого часу до наукового архіву заповідника краєзнавцем з м. Черкас С. С. Нехорошевим (фонд 12, оп. 1, спр. 1–75), в яких він торкається і багатьох сторінок історії Тарасової гори. Записані Степаном Нехорошевим (1897–1988) спогади Івана Ядловського (1846–1833), багатолітнього доглядача Шевченкової могили, стосуються й останніх років життя колишньої нареченої поета, Ликери Полусмак (Яковлевої), похованої в Каневі 1917 р. на цвинтарі Сельце. Рукописи Нехорошева стали свідченням формування ціннісних орієнтирів відвідувачів Тарасової гори під знаком Шевченкового слова, матеріалом для наукових описів музейних експонатів, досліджень історії національної святині в Каневі. В цілому ж, інформація наукового архіву доповнює науково-облікову документацію заповідника, використовується в різних видах діяльності, зокрема, в ході ремонтно-реставраційних робіт могили та музею Тараса Шевченка, чавунного пам'ятника-хреста (1884–1923 рр., архітектор В. Сичугов), пам'ятника-погруддя Кобзаря (1923–1939 рр., скульптор К. Терещенко), інших пам'яток, об'єктів чи експонатів.

Одним із шляхів забезпечення інформаційного доступу до національної культурної спадщини є розповсюдження видань, підготовлених до друку працівниками заповідника за фондовими та архівними джерелами, що розповідають про знакові постаті, причетні до національної святині, як-от: старогромадівець Василь Гнилосиров, кобзар Олекса Чуприна [6], а також відображають формування Шевченківського меморіалу на фоні різних ідеологічних контекстів та суспільних подій [7], у т. ч. суспільне тло зміни пам'ятників на могилі поета [8]. Адже постать Шевченка, історія Тарасової (Чернечої) гори, як одного із центрів єднання народу України навколо ідеї соборної держави, завжди викликатимуть інтерес широкої громадськості.

Список використаних джерел та літератури

1. *Тарахан-Берега З. П.* Святиня : наук.-докум. літопис Тарасової гори / З. П. Тарахан-Берега. – Київ : Родовід, 1998. – 428 с.
2. Галузевий державний архів СБУ : путівник / ГДА СБУ ; авт.-упоряд.: В. М. Даниленко [та ін.]. – Харків : Права людини, 2009. – 136 с.
3. *Тарахан-Берега З. П.* Кобзарєва (Козацька) церква або Яким має бути храм під Чернечою горою / З. П. Тарахан-Берега // Чернеча гора. – 2004. – № 1 (21).
4. Святиня і голодомор : Свідчення очевидців. – Львів, 2003. – 60 с.
5. За колючим дротом / авт.-упоряд.: Білокінь О. В., Танана Р. В. – Черкаси : Вертикаль, 2008. – 104 с.
6. Співець з Чернечої гори : наук.-популяр. вид. / авт.-упоряд.: Дзима В. В., Танана Р. В. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2008. – 136 с.

7. Шевченківські місця України : карта / ред. Крижова Н. О. ; авт. текстів: Білокінь О. В., Бондаренко О. А., Дзима В. В., Цурканюк О. В. – Київ : ДНВП «Картографія», 2012.

8. Брижицька С. А. Подія на Чернечій і долі людей : монографія / С. А. Брижицька. – Черкаси : Вид. Ольга Вовчок, 2013. – 200 с.

Віта Бойко

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УНІФІКАЦІЇ СЛУЖБОВИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ У НОВІ ТА НОВІТНІ ЧАСИ (ДРУГА ПОЛ. XVII – ПОЧАТОК XXI ст.)

Починаючи з 1720 р., розпочався перехід на діловодну систему російських установ, передбачену «Генеральним регламентом», а українську мову у діловодстві було замінено російською. Все більше починали поширюватися збірники зразків оформлення документів. Певний ступінь унормування процесів документування на території України засвідчується появою вітчизняних добірок зразків документів (із пояснювальними статтями щодо складення їхніх текстів) із суто українською назвою – «листовня» [1, с. 150–155].

Скасування полкового устрою 1781 р. та запровадження губернського і намісницького правління посилювали тенденцію повного переходу на уніфіковані форми документів Російської імперії.

Засвідчити форми уніфікації документів Війська Запорозького Низового немає можливості, оскільки архів Старої Січі загинув у 1708 р. (збереглися лише деякі документи в інших архівах). У документах Нової Січі поступово запозичувалися зразки російського діловодства [2, с. 19].

У XIX ст., за висновком А. М. Сокової, на зміну стихійній уніфікації документів приходить усвідомлене спонукання упорядкувати процес документування інформації, а обов'язкове дотримання встановленої форми документа набуває законодавчої сили [3, с. 28].

У першій половині XIX ст. процеси уніфікації відповідно до російських загальноімперських вимог в різних регіонах України відбувалися неоднаково.

Накопичення традицій у галузі документування призвело до створення стійких формулярів документів, а поширення так званої «системи міністерського діловодства» сприяло утвердженню тенденції уніфікації викладу інформації. Зросла кількість посібників і рекомендацій із підготовки документів [4, с. 10–12].

У другій половині XIX – на початку XX ст. у тих частинах України, які належали Російській та Австро-Угорській імперіям, остаточно утвердилися загальноімперські норми оформлення службових документів і власне ніяких кардинальних регіональних особливостей в уніфікації їх інформації не спостерігається.

Розвиток діловодства у цілому та уніфікація офіційних документів, зокрема, в 1917–1919 рр. пов'язані з утворенням (у результаті розпаду двох імперій) українських республік – УНР і ЗУНР. Характерною ознакою періоду є спроби формування національної системи діловодства урядами УНР і Української Держави П. Скоропадського. Діяльність служб діловодства новостворених урядових установ ґрунтувалася на ефективному поєднанні досвіду роботи канцелярій установ Російської імперії з раціоналізаторськими інноваціями, впровадженими українським керівництвом [5, с. 113–115].

У часи УНР та Директорії УНР було вироблено певні вимоги щодо оформлення розпорядчих документів та проектів нормативно-правових актів [6, с. 244–252]. Водночас можна відзначити, що впродовж 1917–1919 рр. в Україні в роботі служб діловодства установ в цілому використовувалися дореволюційні уніфіковані форми службових документів.

Оскільки стан організації діловодства в радянській Україні у 1920-і–1940-і роки мало відрізнявся від загальносоюзного, то і загальні вимоги до організації підготовки службових документів були ті ж самі. Зокрема, вимоги до цієї організації визначали союзні нормативні документи. Чи не єдиним винятком тут було вирішення питання мови документів [7, с. 370].

З іншого боку, уніфікація та стандартизація службових документів стали об'єктом комплексних наукових досліджень у межах опрацювання загальних проблем управління народним господарством. Вони безпосередньо були пов'язані з рухом за наукову організацію праці (НОП) в управлінні, який поставив на перший план питання раціоналізації роботи з документами, в тому числі їх уніфікацію і стандартизацію.

Практична діяльність з уніфікації документів у відомствах, яка розпочалася в першій половині 1920-х років, здійснювалася за різними напрямками. У цей період часу в УСРР помітною була активізація поширення наукових та практичних знань з діловодства, про що свідчить інтенсивне видання посібників з цієї сфери практичної діяльності.

Наприкінці 1920-х та на початку 1930-х років було зроблено спробу стандартизації окремих видів службових документів, зокрема, були впроваджені загальносоюзні галузеві стандарти [8, с. 45]. У подальшому у зв'язку з різними обставинами робота з уніфікації службових документів фактично припинилася.

З 1950-х років робота з уніфікації службових документів в СРСР поступово відновлюється, зокрема, побачили світ довідкові посібники з діловодства. Після організації у 1966 р. Всесоюзного науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи (зараз – Всеросійський науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи (ВНДІДАС) розпочався новий етап в історії уніфікації. У зв'язку з розробленням та впровадженням Єдиної державної системи діловодства (ЄДСД) з 1960-х років уніфікація та стандартизація документів стала одним із напрямів її реалізації.

У СРСР до 1991 р. склалися і функціонували 16 міжгалузевих уніфікованих систем документації загальносоюзного значення, були чинними 27 державних стандартів на УСД та 26 загальносоюзних класифікаторів техніко-економічної інформації. Всього було уніфіковано понад 4,5 тис. форм документів.

В Україні в 1960–1980-х роках уніфікацією службових документів переважно займалися обласні архіви, які розробляли методичні рекомендації щодо впровадження державних стандартів СРСР з уніфікації, зокрема на організаційно-розпорядчу документацію, примірні інструкції з діловодства в різних сферах соціальної діяльності.

В 1990-і–2010-і роки були розроблені одні серед перших у незалежній Україні нормативно-правові акти та нормативні документи, що враховували вимоги до уніфікації службових документів.

Провідною установою в сфері теоретичного і практичного освоєння уніфікації службової документації цього періоду є Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) Державної архівної служби України (відділ документознавства).

Нині в Україні через рекомендаційний характер державних стандартів стандартизацію як засіб уніфікації для більшості міжгалузевих (управлінських) та галузевих систем документації (їх підкласів, окремих груп) не застосовують. Зазначені уніфіковані форми документів та методики їх застосування реєструють як нормативно-правові акти і публікують в «Офіційному віснику України».

Список використаних джерел та літератури

1. *Леміш Н.* Старовинний малоросійський письменник як історична пам'ятка та джерело документознавчих студій // Пам'ятки. – 2010. – Т. 11. – С. 150–155.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі: опис справ 1713–1776 / Голов. архів. упр. при КМ України, ЦДІА України, м. Київ, Ін-т укр. археографії АН України ; упоряд.: Л. З. Гісцова, Л. Я. Демченко. – Київ : Наук. думка, 1994. – 227 с.
3. *Сокова А. Н.* Принцип историзма в документоведении / А. Н. Сокова // Совет. архивы. – 1981. – № 4. – С. 26–31.
4. *Леміш Н. О.* Організація діловодства в адміністративних установах Лівобережної України першої половини ХІХ ст. : монографія / Н. О. Леміш. – Київ : ДІА, 2013. – 175 с.
5. *Загорецька О.* Організація діловодних служб Державного Сенату Української Держави / О. Загорецька // Студії з архів. справи та документознавства. – 1999. – Т. 5. – С. 113–115.
6. *Палеха Ю. І.* Історія діловодства (документознавчий аспект) : навч. посібник / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – Київ : Ліра-К, 2011. – 328 с.
7. *Кулешов С.* Діловодство / С. Кулешов, О. Загорецька // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України; УНДІАСД. – Київ, 2008. – С. 367–372.

8. Сокова А. Н. Из истории стандартизации управленческих документов в СССР (стандарты 1920-х – 1930-х годов) / А. Н. Сокова // Совет. архивы. – 1971. – № 5. – С. 44–49.

Галина Бойко

МЕРЕЖА САЙТІВ АРХІВІВ КИЇВЩИНИ

Одним із пріоритетних питань діяльності державних архівних установ України залишається розширення доступу до архівної інформації шляхом впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в архівну галузь [1].

Рухаючись у цьому напрямку, провідними фахівцями Державного архіву Київської області у співпраці з фахівцями Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут» були адаптовані необхідні функціонали інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» (далі – система «ПОЛІДАР» або Система) для потреб архівної галузі у відповідності до міжнародного стандарту ISAD (G):1999 General international standart archival description та з урахуванням вимог ряду вітчизняних ДСТУ.

Система «ПОЛІДАР» реалізована на основі «хмарних обчислень» і розташована в «хмаринці» (тобто, це типовий представник SAAS-технології). Вона складається з окремих модулів, які, по суті, є окремими незалежними системами спеціалізованого призначення, що пов'язані між собою і функціонують як єдине ціле (тобто, як система) за допомогою відповідних синхронізуючих програм. Наприклад, один із цих модулів надає можливість створювати та наповнювати даними сайти без допомоги комп'ютерних спеціалістів. Тому впровадження цієї Системи в архівну галузь розпочалося зі створення власних сайтів архівними установами Київської області за допомогою одного з її функціоналів – спеціалізованої CMS (Content Management System – системи управління контентом).

Після того, як певну кількість сайтів архівісти створили, був задіяний ще один функціонал Системи, який у формі порталу об'єднав ці сайти в мережу, яка отримала назву – «Електронна мережа архівів Київщини» (далі – ЕМАК або Мережа) [2].

Портал ЕМАК дуже ефективний та зручний функціонал, на головній сторінці котрого розміщується інтерактивна карта районів Київської області, де користувач обирає район, в якому він хоче знайти потрібну архівну установу. При виборі району з'являється список усіх архівних установ, які у ньому є, після чого за допомогою відповідного посилання користувач заходить на сайт необхідної йому установи. Там він може отримати вичерпну інформацію про установу, скористатись пошуковими системами по фондах чи каталогу або мануально переглянути документи загального доступу:

історичні відомості, тематичні покажчики чи описи, затребувані користувачем.

У своєму арсеналі портал ЕМАК має ряд інструментів, що забезпечують як архівістам, так і користувачам ряд зручних сервісів, тому їх варто розглянути більш детально. Всі вони зібрані в наступні тематичні розділи: «Інформаційний модуль», «Правові положення Мережі», «Методичні рекомендації», «Статистика Мережі» та «Обласний архів».

«Інформаційний модуль» призначений для інформування громадськості про новини, які мають відношення до Мережі і має наступні інструменти: «Про Мережу», «Новини Мережі», «Новини з архівів» та «Дошка пошани».

Розділ «Правові положення Мережі» пропонує для ознайомлення відповідні документи, якими діяльність сайтів, з яких складається Мережа, нормативно урегульована.

«Методичні рекомендації» – це комплект інструкцій щодо оформлення даних для розміщення їх на сайті архівної установи.

«Статистика Мережі» – один із самих інформативних розділів порталу, який забезпечує збирання різноматичної статистики з усіх архівних установ області за допомогою ряду спеціалізованих інструментів, тому їх також розглянемо детальніше:

- загальна статистика Мережі (інструмент надає можливість зібрати дані про кількість відвідувачів сайтів Мережі, кількість переглянутих ними сторінок та з яких країн вони заходять на сайти Мережі);

- рейтинг сайтів (можна отримати вичерпну інформацію про кількість відвідувачів кожного сайту Мережі та які сторінки вони переглядали);

- стан наповнення даними сайтів (за допомогою цього інструменту можна ознайомитись з відповідною динамікою робіт, що здійснюються в кожній архівній установі області при наповненні сайтів даними);

- стан наповнення електронних каталогів (дає можливість відстежувати процес переведення даних з паперових каталожних карток в електронну форму в кожній архівній установі області);

- стан введення даних з описів фондів до пошукової системи;

- відомості про листування з користувачами;

- відомості про службове листування;

- оброблення звернень та повідомлень;

- відвідування службової сторінки (дані про динаміку оновлення інформаційного контенту на кожному сайті Мережі);

- електронні журнали (загальна статистика);

- електронні журнали (детальна статистика);

- поточна діяльність та новини (інформація про ведення в архівних установах ділових щоденників та регулярність оновлення новин на сайтах архівних установ всієї області);

Розділ «Обласний архів» призначений для забезпечення доступу співробітників державного архіву до різноманітних тематичних сервісів

інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» (так як це реалізовано в решті архівів Київської області за допомогою їхніх сайтів), оскільки офіційний сайт державного архіву не є складовою частиною Системи, через що технічно не може бути задіяним у структурі Мережі.

З розділу відбувається перехід на спеціалізований сайт – «Платформа прикладних інформаційних технологій», який надає доступ до функціоналу Системи «Листування в Мережі» (комплекс спеціалізованих інструментів для комунікації, який забезпечує обмін інформацією в Мережі /листування, пересилання файлів – як між архівними установами, так і між архівними установами і користувачами/, повідомляючи при цьому адресата про надходження йому кореспонденції звуковим сигналом), а також надає можливість перейти на сторінки чи ініціативні сайти структурних підрозділів державного архіву – де власне і розташовані необхідні архівістам інструменти:

«Електронні журнали» – комплект із семи журналів для документоведення on-line;

«Діловий щоденник (блог)» – віртуальна форма для фіксування результатів поточної діяльності співробітників відділу;

«Електронний план-звіт» – зручний інструмент для автоматизації розрахунків при формуванні звітів;

«Електронні довідники» – комплект інструментів для створення різноматичних електронних довідників:

– фондовий довідник – електронний покажчик місця знаходження фондів архіву – для зручності роботи архівістів та оперативного обслуговування користувачів архіву;

– електронний каталог – для введення даних з паперових каталожних карток, створення та обслуговування електронного каталогу, автоматичного наповнення даними форм для друкування нових паперових каталожних карток;

– електронні описи фондів – для введення даних з паперових описів фондів до пошукової системи та створення електронних описів фондів;

– фонди – електронний список фондів, які зберігає архівна установа, дані котрого є системоутворюючим елементом у спеціалізованому інструменті Електронний каталог (список своїми даними забезпечує автоматичне внесення назв фондів при формуванні та друкуванні каталожних карток);

– статистика – електронний концентратор основних статистичних даних про архівну устанovu (їх наявність дає можливість Системі формувати динамічні звіти на тематичні запити в реальному часі).

Таким чином, за відносно короткий термін свого функціонування ЕМАК показала високу ефективність та відповідність специфічним потребам архівної галузі і сьогодні вона є затребуваною як з боку архівістів, так і громадськості. Так, лише за січень 2015 р. кількість відвідувань офіційних

сайтів архівних установ Київської області склала 2447 (з одного ІР зараховується одне відвідування), при цьому загальна кількість переглянутих сторінок з різних країн світу становить 31551.

Завдяки реалізації цього проекту архівні установи області стали більш доступними, і тепер через портал та їхні офіційні веб-сайти можна ознайомитись з діяльністю майже кожної з них та з послугами, які вони надають, а також переглянути реєстри фондів, які в них зберігаються та знайомитись із науково-довідковим апаратом архівів Київщини. З часом, після наповнення даними on-line доступних електронних каталогів у кожному архіві, можна буде через портал ЕМАК, за допомогою високофункціональної пошукової системи, здійснювати пошук по всьому цьому інформаційному масиву – що значно наблизить користувачів до отримання більш якісних інформаційних послуг.

На сьогодні Мережа об'єднує шістдесят два сайти архівних установ Київської області, більшість з яких активно функціонує та удосконалюється.

Отже, позитивний приклад архівних установ Київської області, де була реалізована можливість самостійно і без зайвих зусиль створювати офіційні сайти лише їх співробітниками, та наступне об'єднання цих сайтів у ефективну Мережу засвідчив, що на даний час вже відпрацьовано необхідну методику та набуто достатньо досвіду експлуатації високотехнологічної інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР». А відтак – все це разом дозволяє інформувати широкий загал про практичну можливість тотального забезпечення всіх архівних установ України веб-сайтами на безоплатній основі (до витрат слід віднести лише оплату доступу до Інтернету та хостінг) та побудову на базі даної Системи загальнодержавної галузевої мережі – Електронної мережі архівів України, з наступною трансформацією її в соціальну мережу архівної сфери.

В епоху глобалізації та становлення громадянського суспільства таке інтеграційне утворення, яке формує єдиний галузевий інформаційний масив – це саме та інновація, яка може стати візитівкою архівної галузі нашої держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Пріоритети у роботі Державної архівної служби України [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-портал Держ. архів. служби України. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Archives/Prioritytety_2014.pdf – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8.02.2015.

2. Веб-портал «Електронна мережа архівів Київщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archives.kiev.ua> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8.02.2015.

**ОСОБЛИВОСТІ АРХІВНОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ ТЕХНІЧНОЇ
МЕХАНІКИ НАН УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНОГО КОСМІЧНОГО
АГЕНТСТВА УКРАЇНИ (м. ДНІПРОПЕТРОВСЬК)**

У Дніпропетровську знаходиться єдиний в Україні академічний науково-дослідний інститут, створений для вирішення кола наукових проблем, пов'язаних із проектуванням та виробництвом ракет-носіїв та космічних апаратів – Інститут технічної механіки НАН України Державного космічного агентства України (далі – ДКА України). Біля витоків створення інституту стояв академік М. К. Янгель – один із засновників ракетної техніки в СРСР та в Україні.

Спільною постановою-наказом Президії НАН України та ДКА України від 14 липня 1993 р. № 206/64 Інституту надано статус подвійного підпорядкування – АН України та ДКА України [1, арк. 180]. Відповідно до їхнього рішення від 12 липня 1995 р. на Інститут технічної механіки НАН України та ДКА України покладені функції головної установи в ракетно-космічній галузі України [2, арк. 18].

Історія створення Інституту розпочалася з постанови Президії АН УРСР від 14 квітня 1966 р. № 99, коли у складі Дніпропетровської філії Інституту механіки АН УРСР був створений Сектор проблем технічної механіки, який складався з 4-х відділів. У 1968 р. Сектор був перетворений у Дніпропетровське відділення Інституту механіки (постанова Президії АН УРСР від 30 квітня 1968 р. № 169) [3, с. 67]. Керівником Відділення був призначений академік АН УРСР В. А. Лазарян. У червні 1968 р. до Відділення було приєднано кілька фізико-металургійних відділів Харківського фізико-технічного інституту низьких температур АН УРСР. У 1973 р., з метою розвитку і покращення організації наукових досліджень у галузі літальних апаратів був створений, як структурний підрозділ, Сектор проблем ракетно-космічної техніки, який очолив академік АН УРСР В. С. Будник.

У травні 1980 р. на базі Дніпропетровського відділення Інституту механіки АН УРСР був створений Інститут технічної механіки АН УРСР (далі – ІТМ) (постанова РМ УРСР від 16 травня 1980 р. № 338 та постанова Президії АН УРСР від 28 травня 1980 р. № 272.) [4, арк. 80]. У тому ж 1980 р. при інституті було створене Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро з Дослідним виробництвом (постанова Бюро Президії АН УРСР від 1 жовтня 1980 р. № 391-Б) [5, арк. 168].

Основні напрями діяльності Інституту: динаміка механічних і гідромеханічних систем, систем ракет-носіїв, залізничного і автомобільного транспорту; аеротермогазодинаміка енергетичних установок, літальних і космічних апаратів і їх підсистем; міцність, надійність і оптимізація

механічних систем, ракет-носіїв і космічних апаратів; механіка взаємодії твердого тіла з іонізованим середовищем і електромагнітним випромінюванням; системний аналіз тенденцій розвитку ракетно-космічної техніки. Крім цього, інститут здійснює: розроблення пропозицій для Національної космічної програми України та інших програмних документів із розвитку ракетної і космічної техніки; аналіз перспектив розвитку і використання ракетних і космічних систем; експертизу космічних програм і проектів, аналіз результатів випробувань ракет і космічної техніки; техніко-економічне обґрунтування космічних програм.

Інститут має широкі наукові партнерські зв'язки в галузі розроблення ракетно-космічної техніки, залізничного транспорту, машинобудування і теплоенергетики з багатьма українськими і зарубіжними інститутами, підприємствами і організаціями.

Серед співробітників Інституту – видатні діячі науки і техніки України: В. В. Пилипенко, М. А. Коновалов, В. О. Шувалов, М. Д. Коваленко, Н. Є. Науменко, В. С. Гудрамович, В. І. Тимошенко, В. Ф. Ушаков, О. В. Пилипенко, А. П. Алпатов та ін.

Наказом керівника відділення від 12 березня 1979 р. № 41 з метою збереження, обліку, наукового і практичного використання документів був організований науково-технічний архів та створена експертна комісія, яку очолював заступник директора відділення академік В. С. Будник [6, арк. 55].

У науково-технічному архіві інституту відклалася науково-організаційна, управлінська і науково-дослідна документація та документи з кадрових питань за 1967–2009 рр. у кількості 6738 справ. Це – накази директора відділення, інституту з основної діяльності, листування з Президією та відділеннями НАН України, ДКА України, установами з питань організації і проведення науково-дослідних робіт, плани роботи та протоколи засідань ученої ради інституту, документи з проведення науково-дослідних робіт (тематичні плани НДР, інформаційні та реєстраційні картки, анотовані звіти, протоколи приймання та оцінки завершених НДР), звіти про наукову діяльність Інституту, які відображають багатогранну діяльність ІТМ з моменту його створення.

Діяльність науково-дослідних підрозділів Інституту представлена річними звітами про роботу відділів та протоколами наукових семінарів відділів, які відображають роботу співробітників інституту щодо вирішення проблеми створення в Україні високошвидкісного залізничного транспорту. Показано участь науковців відділу у розробленні системи технічної діагностики стану ходових частин пасажирського потягу, здійсненні проектування приладів зниження рівня звуку пострілу – глушників для ручної вогнепальної зброї, створенні селективного вимірювача потужності, який використовується для вимірювання діаграми спрямування антен тощо.

Також представлені звіти про закордонні відрядження співробітників Інституту до Англії, США, Італії, Німеччини, Росії, Білорусії, Угорщини,

Нідерландів, Данії, Франції, Швеції, Китаю. Науковці Інституту приймають участь у роботі багатьох міжнародних товариств і організацій, серед яких – Міжнародна академія астронавтики, Російська академія космонавтики ім. К. Е. Ціолковського, Американське товариство інженерів-механіків, Німецьке товариство прикладної математики і механіки, Міжнародна інженерна академія та ін.

Інститут технічної механіки тісно співпрацює з багатьма країнами світу, про що свідчать програми, звіти, листи про прийоми в інституті іноземних спеціалістів та договори про творчу наукову співдружність із провідними установами світу: Центр з відновлення джерел енергії (Данія), Науково-дослідний інститут – обчислювальний центр «Космос» (Росія), Європейське об'єднання «СЕР» з розробки і виробництва двигунів (Франція) та ін.

В архівному фонді Інституту відклалися документи з підготовки наукових кадрів, звіти про чисельність і склад кадрів, звіти: про фінансово-господарську діяльність, роботу аспірантури; штатні розписи, кошториси, документи (протоколи, колективні договори) профспілкової організації, протоколи засідань бібліотечної ради.

Науково-дослідна документація ІТМ представлена науковими звітами по завершених НДР, дисертаціями, рукописами статей працівників інституту, тезами доповідей співробітників інституту, що брали участь в роботі конференцій і нарад, заявками, авторськими свідоцтвами, дипломами на винаходи.

Чільне місце в науково-дослідній тематиці інституту займають роботи з аерогазодинаміки ракет-носіїв, двигунів та космічних апаратів, а також взаємодії космічних апаратів з оточуючим середовищем в іоносфері та магнітосфері Землі. Розроблені методи численного моделювання задач аерогазодинаміки літальних апаратів на етапі їх входу до атмосфери та під час польоту з великою надзвуковою швидкістю. Вивчений комплекс ефектів та явищ, які характеризують взаємодію космічного апарата з оточуючим середовищем в іоносфері та магнітосфері Землі. Науковцями Інституту задекларовано 16 патентів на прилад зниження рівня звуку пострілу стрілецької зброї, 5 патентів на спосіб гасіння пожежі диспергованою пожежогасильною рідиною. Науковці Інституту стали переможцями Всеукраїнського конкурсу «Винахід 2007» у номінації «Кращий винахід в галузі медицини і фармакології» (за винахід магнітотерапевтичного пристрою). Загалом співробітники Інституту протягом 2005–2009 рр. отримали майже 40 патентів України.

Документація з кадрових питань представлена наказами директора з особового складу, особовими справами звільнених наукових співробітників інституту, серед яких варто відзначити видатних діячів науки і техніки: В. С. Будника, І. І. Іванова, Ю. О. Кваша, В. С. Костенка, М. Ф. Лінського, Л. Г. Макаренка, О. І. Федякіна, І. Г. Писарева, які внесли особистий вклад у розвиток Інституту; особовими справами аспірантів та докторантів, які

навчалися в Інституті; особовими рахунками по зарплаті, відомостями персоніфікованого обліку; списками наукових співробітників Інституту, які працюють і працювали в Інституті з моменту його створення.

Отже, архівний фонд Інституту технічної механіки НАН України і ДКА України багатогранний, різноманітний та потребує подальшого вивчення та аналізу.

Список використаних джерел та літератури

1. Науковий архів Інституту технічної механіки НАН України та ДКА України, оп. 1, спр. 724, 261 арк.
2. Науковий архів Інституту технічної механіки НАН України та ДКА України, оп. 1, спр. 749, 21 арк.
3. Архівні фонди установ НАН України: путівник / [Л. М. Яременко, О. В. Березовська, О. В. Січова та ін.]; під ред. О. С. Онищенко. – Київ, 2008. – 448 с.
4. Науковий архів Інституту технічної механіки НАН України та ДКА України, оп. 1, спр. 310, 191 арк.
5. Науковий архів Інституту технічної механіки НАН України та ДКА України, оп. 1, спр. 310, 191 арк.
6. Науковий архів Інституту технічної механіки НАН України та ДКА України, оп. 1, спр. 271, 167 арк.

Катерина Бурдуваліс

АРХІВ ЯК КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З СУСПІЛЬСТВОМ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Архіви – це вагоме джерело інформації для дослідження історії українського народу. Зміна урядів, воєнні дії та революції призвели до знищення архівних фондів і низької організації створення нових, вивезення цінних паперів за кордон, відсутності розвитку законодавства в архівній галузі.

Відновлення державної незалежності і суверенітету України ознаменувало новий етап розвитку і становлення архівної справи, відродження національних традицій, демократизації архівної системи та впровадження інноваційних технологій.

Однією з найважливіших особливостей сучасного етапу розвитку суспільства є його всеохоплююча інформатизація, під впливом якої відбуваються кардинальні зміни в багатьох сферах життєдіяльності суспільства.

У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» наголошується, що одним із

головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку, підвищуючи якість життя інформацією. І лише запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в архівних установах, які сприяють повному забезпеченню доступу населення до надбань культури, писемності, традицій та звичаїв усіх корінних народів і національних меншин України буде підвищувати ефективність розвитку освіти, науки та культури України [1, с. 2].

Відповідно до Державного стандарту України 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», архів – це установа чи її структурний підрозділ, що організовує і забезпечує відбирання, нагромадження архівних документів, їх облік, зберігання та користування ними [2, с. 4].

Використання архівних документів здійснюється через безперервний зв'язок соціальної комунікації, яка виникає між архівною установою та соціумом в цілому.

Систему архівних установ Хмельниччини складають районні, міські та трудові архіви, що забезпечують формування Національного архівного фонду, його зберігання та використання відомостей, що містяться в архівних документах. До мережі архівних установ області входить 19 архівних відділів райдержадміністрацій та 1 архівний сектор райдержадміністрації, 5 архівних відділів міських рад та 24 трудових архіви районних і міських рад.

Впродовж останніх років потужні процеси реформування, які тривають в державі, призвели до ліквідації значної кількості підприємств, установ та організацій. До Держархіву Хмельницької області здійснюється передавання на постійне зберігання цінних та соціально-значущих документів, що вже перестали виконувати свою безпосередню функцію, заради якої й були створені. Саме тому архів сьогодні є одним із центрів зберігання і передавання у часі та просторі ретроспективної інформації, а також є соціально-комунікаційною структурою.

Комунікативна функція архіву передбачає реалізацію таких основних завдань:

- організація всебічного використання документів НАФ через виставки, проведення лекцій, екскурсій;
- забезпечення видачі архівних довідок, копій документів, а також впровадження інших засобів використання архівних документів для захисту законних прав та інтересів громадян;
- забезпечення доступу користувачів до соціально значущої ретроспективної документованої інформації усім верствам населення;

- взаємодія архіву зі спорідненими соціально-комунікаційними структурами: бібліотеками та музеями;
- інтеграція архіву до сучасного соціально-комунікаційного середовища.

Працівники Держархіву Хмельницької області виконують наукові запити, що стимулює процес обміну інформацією, думками та зауваженнями між дослідниками різних галузей знань та наукових дисциплін. До архіву звертаються за довідками організаційно-управлінського типу, наприклад, щоб реконструювати етапи розвитку того чи іншого підприємства. Взагалі, на міжсистемному рівні взаємодії соціальної комунікації архівної установи, з одного боку, та юридичних осіб (підприємств, установ, організацій, фірм будь-якої форми власності) – з іншого, можна віднайти наступну взаємодію: архів за відповідним запитом задовольняє організаційно-управлінські потреби, а установи, згідно із сучасними нормативно-правовими вимогами, через експертизу цінності документів передають на зберігання до архівних установ власні документи.

На зберіганні в архівних установах Хмельницької області знаходиться 11189 фондів, які містять безцінну інформацію в 2,4 млн. документах.

Крім того, архів взаємодіє з фізичними особами, виконуючи доручення з підготовки та видачі довідок соціально-правового, майнового та науково-дослідного типу. До архівних установ Хмельниччини за минулий рік звернулися 6,5 тис. громадян, а за архівними документами області виконано 34,6 тис. запитів, з них 28,5 тис. соціально-правового характеру.

Достатньо широкий спектр взаємодії нині Держархіву Хмельницької області з освітніми та культурними закладами області. На базі архівних документів студенти пишуть курсові та дипломні роботи, широко використовують ретроспективну інформацію здобувачі, аспіранти та докторанти, дослідники загалом.

Співробітники та науковці Держархіву Хмельницької області підтримують високі комунікативні впливи на різних наукових конференціях, круглих столах, симпозіумах. За архівними документами протягом 2014 р. організовано 59 виставок та відкрито музейну експозицію про острабайтерів «Невільники не зі своєї волі», взято участь у роботі 22-ох наукових конференцій та 6-ти «круглих столів». Протягом двох останніх років архівістами Хмельницької області опубліковано понад 30 видань.

В умовах інформатизації і вироблення новітніх соціально-комунікаційних парадигм розвитку, економічної кризи та процесу державотворення в Україні постає необхідність вироблення і впровадження в життя нових форм взаємодії та обміну інформацією. Нові реалії сьогодення та формування новітнього інформаційного простору відбиваються на діяльності архівів [6, с 209].

У сучасному соціально-комунікаційному середовищі можна поступово, з певною мірою обережності, але все ж таки констатувати факт трансформації

архівів у центри аналізу ретроспективної інформації. Нині відбувається безперервний процес трансформації функцій архіву до високоорганізованих та технічно оснащених інформаційних центрів, діяльність яких би повністю задовольняла потреби суспільства в соціально значущій, ретроспективній, документальній інформації, через автоматизовані процеси збору, накопичення, зберігання та оброблення архівних документів. Такі інтегровані інформаційні центри мали б непересічні можливості для використання на арені досліджень якнайбільшого комплексу наявних архівних документів. Держархівом Хмельницької області за останні роки оцифровано та систематизовано понад 230 тис. документів, які створюють комунікаційно-інформаційний простір між архівом та соціумом.

Трансформація функцій архіву має відбуватися в напрямі створення на їх базі ефективних інформаційних служб та дослідних установ із максимально налагодженою взаємодією із суспільством, юридичними та фізичними особами й обміну інформацією між іншими підсистемами соціальної комунікації. Але, звичайно, цілком зрозумілим є факт, що цей поступ уперед можливий лише (і завдяки) фінансовим інвестиціям означеного важливого напрямку соціально-комунікаційного розвитку на державному рівні.

В епоху глобалізації та інформатизації важливого значення набувають процеси електронної комунікації в архівній сфері, що впливають на трансформаційні процеси функціонування архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі. На сьогоднішній день важливим завданням є створення на внутрішньосистемному та зовнішньосистемному рівнях взаємодії галузевої інформаційно-комунікаційної та інформаційно-аналітичної системи архівів.

Запорукою ефективної діяльності архівних установ є запровадження і розвиток грид-технологій, як четвертого і найвищого комунікаційно-інформаційного процесу взаємодії у віртуальному середовищі.

Держархівом Хмельницької області вживаються всі заходи з модернізації власного веб-сайту, приведення його у відповідність до сучасних технічних вимог, зробивши його зручним для користування та пошуку інформації. Директором архіву створена особиста сторінка у соціальній мережі Facebook та Viber для забезпечення безперервного комунікаційного зв'язку з громадськістю.

Отже, розглянувши основні функції архіву та їх соціально-комунікаційну складову, можна зауважити, що професія архівіста в розвинутому суспільстві асоціюється радше з менеджером інформаційних ретроспективних комунікацій, ніж з охоронцем та зберігачем фондів. Архівні установи України – це невід'ємний елемент соціальної та наукової комунікації на регіональному, національному та міжнародному рівнях. І лише розвиток архіву в інформаційно-інтерактивному суспільстві призведе до стабільного функціонування комунікаційних процесів на суб'єкт-об'єктивному рівні.

Список використаних джерел та літератури

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.
2. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732:2004 / розроб.: О. Загорецька, Л. Драгомірова, Л. Кузнєцова, С. Кулешов [та ін.]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с.
3. *Матяш І. Б.* Десятиліття діяльності УНДІАСД і розвиток архівної науки в Україні [Електронний ресурс] / І. Б. Матяш // Студії з архів. справи та документознавства. – Київ, 2012. – Т. 12. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12_01.php. – Назва з екрана.
4. *Кулешов С. Г.* Деякі міркування щодо віднесення наукової спеціальності «Документознавство, архівознавство» до галузі науки «Соціальні комунікації» / С. Г. Кулешов // Архіви України. – 2008. – № 3/4. – С. 100–105.
5. Архіви України [Електронний ресурс] : офіц. веб-портал Держ. архів. служби України. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua>. – Назва з екрана.
6. Архіви в цифрах, фактах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Archives/ArhivUkr.php>. – Назва з екрана.
7. Архівні установи Хмельниччини : інформ.-довідк. вид. / кол. авторів під кер. Байдича В. Г. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2012. – 64 с.
8. *Столяров Ю. Н.* Документный ресурс : учеб. пособие для студентов высших учеб. Заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерея Бибинформ, 2009. – 224 с. – (Спец. серия «Профессиональный практикум»).
9. *Соколов А. В.* Социальные коммуникации : учеб. метод. пособие / А. В. Соколов. – М. : ИПО Профиздат, 2001. – 224 с.
10. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків : ХДАК, 2008. – 289 с.

Ірина Валявко

АРХІВИ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ПІЗНАННІ

Історія філософії як розділ філософії вивчає історичні типи філософії, до яких входять як філософські системи окремих філософів і розвиток їхніх поглядів у рамках окремих філософських шкіл, так і процес розвитку філософської думки в цілому, згідно з визначеними часовими періодами та існуючими в них філософськими тенденціями. Історія філософії, насамперед, вивчає події минулого й факти, на яких ґрунтуються історико-філософські узагальнення, є історичними джерелами. Отже, джерелознавство є важливою складовою історико-філософської науки, і оволодіння його здобутками є неодмінною передумовою наукового історико-філософського дослідження.

Що ж становить джерело історико-філософського дослідження? Перш за все це – філософський текст мислителя, в якому відбиваються його думки та теоретичні надбання. Але чи можемо ми обмежитись виключно працями філософів? Думаю, це був би достатньо вузький і дещо непрофесійний підхід до дослідження, адже нам буде важко зрозуміти сенс праць без занурення у культурологічний та історичний контекст доби, в яку жив і творив мислитель, бо саме там знайдемо ключ до розуміння його творів. Отже, до джерел історико-філософського пізнання, крім філософських текстів, теоретичних розбудов та філософських традицій відноситься і все те, що має причетність до появи тієї чи іншої філософської ідеї чи концепту – це й історичні події, і культура, і література, і соціальні реалії, й життєвий шлях мислителя, тобто весь спектр культурної практики даного періоду. Історик філософії під час дослідження мусить поєднувати різні методи та методології та бути водночас і істориком, і філософом, і філологом, і культурологом. Що ж до питання вибору конкретних джерел дослідження, то воно залишається відкритим, адже тут не має загальноприйнятого канону. Наприклад, можна простежити розвиток окремої ідеї чи концепту, що проходить наскрізно через праці різних мислителів, і для цього нам не потрібно використовувати біографічний та архівний матеріал. Приклади такого підходу знайдемо в працях з «історії ідей». Проте при дослідженні творчості окремого мислителя велику роль грають біографічні факти, що враховують навчання, оточення, наукові товариства та різноманітні впливи, яких міг зазнати мислитель, і які вплинули на розвиток його подальших поглядів. Отже, здолаття абсолютизації текстуального виміру можливе шляхом поєднання досліджень «історії» тексту з «історією» життя мислителя, тобто «вписання» праць філософа в його життєвий контекст. Особливої ваги при цьому набуває джерельна база, до якої слід віднести не тільки тексти, які становлять творчий доробок мислителя, а й архівні документи, що охоплюють листування, нотатки, автобіографії, незавершані праці, чернетки, і також є першоджерелами в історико-філософському пізнанні. Щоправда, лише в поодиноких працях вітчизняних істориків філософії використовуються архівні дані, епістолярна спадщина та інші першоджерела, важливі для такого роду досліджень. Чому так відбувається? Напевно тому, що ми поки що не маємо усталеної, методологічно зрілої та продуктивно працюючої традиції в цій галузі. Переважна більшість сучасних істориків філософії насамперед зосереджена на проблемах, пов'язаних з інтерпретацією текстів, полишивши поза увагою цілий комплекс завдань, що стосуються власної джерельної бази – починаючи з пошуку джерел і закінчуючи їх введенням до наукового і культурного обігу. В той же час у наших вітчизняних архівах зосереджено цілий пласт філософської спадщини минулого, який за останні десятиліття лише потроху, маленькими частинами вводиться до наукового обігу. Однією з проблем на цьому шляху, яка гостро постає, коли йдеться про історико-філософське джерелознавство, є фахова підготовка самого джерелознавця. Адже на

філософському факультеті не вчать роботі з архівними джерелами і рукописами, але без набуття елементарних навичок такої роботи та археографічного вишколу українська історико-філософська наука ще довгі роки не буде спроможна створити потужну базу вітчизняного джерельного фонду. Отже, дослідження архівів, і в першу чергу вітчизняних архівних колекцій (які хоч і повільними темпами, але все ж таки тривають), є важливою складовою історико-філософського пізнання і сприяє подальшому розробленню методологічного та понятійного апарату в цій галузі.

Оксана Ветлинська, Ірина Козел

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО АРХІВОЗНАВСТВА В СИСТЕМІ НАУК: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Архівна справа в Україні сягає глибокої давнини. Перші сховища документів та інших пам'яток були засновані в Київській Русі в IX–X ст. Традиції Києва щодо дбайливого ставлення до історичної пам'яті, збереження духовних скарбів були успадковані і збагачені Галицько-Волинською та Литовсько-Руською державами й набули подальшого розвитку за козацько-гетьманської доби. Великий вплив на архівну справу в Україні справили архівні системи тих держав, до складу яких входили українські землі, насамперед, Литви, Польщі, Австро-Угорщини та Росії. Незважаючи на заборони, переслідування і репресії, архівознавча робота не припинялася.

З XIX ст. започатковане наукове осмислення діяльності архівних установ, джерелознавчої та археографічної практики. Новий поштовх інтенсивному розвитку архівістики дали відновлення української державності, утворення Української Народної республіки, «українізація» 1920-х років, поживлення історико-архівних досліджень у період хрущовської «відлиги».

Серед галузей наук і навчальних дисциплін гуманітарного циклу, роль і значення яких неухильно зростає, одне з чільних місць посідає архівознавство, як система наукових знань про архіви, архівну справу, її історію, теорію і практику.

Словом «архів» у Стародавній Греції називали будинки вищих урядових установ, де ухвалювались і зберігались важливі державні акти.

У сучасній професійній лексиці поняття «архів» має 2 основних значення:

1) соціальна інституція, що забезпечує потреби суспільства у документній інформації через архівні документи, організовуючи їх зберігання і користування ними;

2) сукупність документів, сформованих у результаті діяльності установ, підприємств, організацій, окремих осіб.

Архіви є скарбницями історико-культурної спадщини народу, що охороняється законом. Це також інформаційні системи, де застосовуються новітні інформаційні технології для опрацювання, класифікації, зберігання та використання документів.

Архіви – це ще й установи державного управління і тому тісно пов'язані з різними сферами державного життя.

Архівна справа – галузь життєдіяльності суспільства, яка охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані з накопиченням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що містяться в них.

Знання про архіви, самі архіви зародились давно, але наукового характеру набули в країнах Західної Європи у XVIII ст. У Росії та Україні – в середині XIX ст.

На межі XIX–XX ст. виник термін «архівістика». Він був пов'язаний з вивченням історії архівної справи, збиранням і зберіганням документів, розробленням наукових основ організації роботи з документами, їх пошуком, відбором і публікацією.

В 1920-х роках поряд із цим поняттям стали вживати термін «архівознавство», що відображав не лише прикладне, а й теоретико-методологічне призначення цієї галузі знань.

Архівознавство як наука про архіви – порівняно молода історична дисципліна, конституювання якої пов'язане з XIX ст. В Україні активного розвитку вона набула в 1920-х рр., коли відбулося становлення національної школи архівознавства, розроблено теоретико-методичні засади обліку, описування, зберігання архівних документів та використання архівної інформації, при Українському центральному архівному управлінні створено першу наукову установу – Кабінет архівознавства, започатковано архівну періодику, апробовано різні форми архівної освіти. Традиції «золотої доби» української архівістики склали підґрунтя розвитку вітчизняного архівознавства на сучасному етапі. Водночас актуальними для кінця XX–XXI ст. залишаються проблеми архівної науки того періоду, чи не найважливішими серед яких є формування структури науки та напрямів досліджень, підготовка наукових кадрів, здатних забезпечити розвиток теоретичних досліджень.

Архівознавство сформувалось у рамках історичної науки, довгий час його вважали «допоміжною історичною дисципліною». З 1970-х років – спеціальною галуззю історичної науки.

У сучасний період архівознавство набуло статусу автономної наукової системи, в результаті розширення сфери діяльності архівів, збагаченням їх функцій та підвищенням ролі в державно-політичному, науково-культурному і духовному житті суспільства.

Архівознавство – це, перш за все, наукова система, яка вивчає історію, теорію і практику архівної справи, її правові та економічні засади, архівний менеджмент та інформаційні системи, принципи формування і користування архівного фонду, технологію зберігання та реставрації документів.

Предметом архівознавства є тенденції та закономірності становлення і розвитку архівної справи, наукові принципи роботи з документами, експертизи їх цінності, класифікації, відбору для зберігання, технології опрацювання і організації користування архівними документами.

Об'єкт архівознавства – система архівних установ, документальні ресурси з паперовими та іншими носіями, органи управління архівними установами. Крім того, об'єктом українського архівознавства є також архівна україніка, під якою розуміють документальну спадщину українського народу, що відклалася у вітчизняних та зарубіжних архівах.

Архівознавство – складна і багатогранна система знань, яка вивчає історію архівної справи (архівістики), її провідні тенденції і закономірності, опрацьовує науково-теоретичні і методологічні, правові та організаційно-методичні засади функціонування архівних установ, досліджує склад архівної спадщини та її інформаційний потенціал. Будучи однією з підсистем і спеціальних галузей історичної науки, архівознавство складається з низки структурних компонентів як історичного змісту (історія архівної справи, її організації, історія архівознавства, джерельно-інформаційний потенціал архівів), так і неісторичного (теорія і методологія архівознавства, архівне будівництво, архівна політика, архівний менеджмент, архівне законодавство, архівні технології, автоматизовані архівні системи, архівна статистика, архівна етика, архівна евристика, методика архівознавчого дослідження тощо). Усіма цими та іншими компонентами архівознавство тісно пов'язане з різними науками і дисциплінами, воно інтегрує до свого складу надбання інших наук з тим, щоб сформувати цілісну, комплексну систему знань, здатну створити науковий фундамент функціонування і перспективного розвитку архівної сфери, збереження Національного архівного фонду. Саме на цьому наголошує Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи».

Архівознавство як система наукових знань про архівну справу тісно пов'язане з іншими науками та навчальними дисциплінами, насамперед, з історією, правознавством, філософією, культурологією та ін.

Архівознавство є самостійною галуззю наукових знань, яка, з одного боку, органічно інтегрується з історичною наукою, а з іншого – містить спеціальні знання з теорії, історії і практики архівної справи, документознавства, інформаційних систем та ін.

Архівознавство стало наукою завдяки тому, що спирається на загальнонаукові й специфічні методи дослідження. Сукупність цих методів та основоположних принципів науковості, історизму, об'єктивності, всебічності становить методологічну основу архівознавства.

Пріоритетним методом архівознавства є історичний, який разом із логічним та хронологічним уможлиблює ґрунтовне дослідження витоків і розвитку архівної справи, виявлення основних етапів формування архівної системи, з'ясування внеску провідних архівістів в архівну науку і практику, аналіз впливу конкретно-історичних чинників на стан і характер архівного будівництва.

Для забезпечення наукових і соціальних потреб суспільства необхідно вивчення документів, що є одним із найважливіших завдань архівознавства та найчастіше опирається на методи історичного джерелознавства: наукової евристики, класифікації і критики джерел, їх ідентифікації тощо. Крім того, в архівознавстві застосовують методи соціологічних досліджень, статистично-математичного опрацювання матеріалів із застосуванням комп'ютерної техніки та новітніх інформаційних технологій.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівознавство : підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 356 с.
2. *Калакура Я.* Архівознавство: наука чи система наукових знань? / Я. Калакура // Студії з архів. справи та документознавства. – 1996. – Т. 1. – С. 43–49.
3. Нариси історії архівної справи в Україні / за заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 612 с.
4. *Нефедов К. Ю.* Архівознавство : навч. посіб. / К. Ю. Нефедов, О. О. Карпенко. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2008. – 82 с.

Ганна Волкотруб, Людмила Януш

ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ СТАТИСТИЧНОЮ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статистична інформація щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, що відбуваються в Україні та її регіонах, знаходить відображення в статистичній документації, яка є одним із найбільш поширених та широко представлених у складі Національного архівного фонду (НАФ) спеціальних видів документації. Для статистичної документації характерна найбільша кількість видів документів із повторюваною інформацією, тому основна проблема, з якою стикаються архіви при комплектуванні цими документами, це надходження на постійне зберігання повторюваної та поглинаючої статистичної документації.

Проблема повторюваності інформації в статистичних документах при комплектуванні ними державних архівних установ постала ще в 1920-х роках, коли в архівах було започатковано роботу з експертизи цінності документів,

що надходили на постійне зберігання від установ, підприємств та організацій, а також підготовку перших переліків документів із зазначенням строків зберігання. Складність цієї роботи вимагала розроблення методичних рекомендацій, в яких були б виявлені найбільш характерні риси повторюваності документної інформації, встановлені закономірності її створення, визначені критерії та загальна методика відбору. Особливо це було актуальним при надходженні статистичної документації у складі фондів, які є джерелами комплектування одного державного архіву. Але, на жаль, у розроблених у різні часи нормативних документах та рекомендаціях існували розходження, що не сприяло усуненню повторюваності статистичної звітності, яка надходила до державних архівів, а, навпаки, породжувало значні труднощі при її упорядкуванні та відбиранні на постійне зберігання.

Так, характерною рисою комплектування державних архівів до середини 1960-х років було приймання документів від усіх установ, організацій і підприємств списку № 1 без врахування повторюваності інформації. Документальний фонд кожної окремої установи розглядався як замкнутий, ізольований відносно до інших фондів комплекс документів, що призводило до включення до кожного з них великої кількості адміністративно-розпорядчої, планової, звітної та іншої документації, яка, потрапивши до державних архівів, створювала значну дублетність – від кількох одиниць до десятків і навіть сотень екземплярів [8].

Не покращилась ситуація і після розроблення у 1989 р. відділом комплектування, відомчих архівів та діловодства Головного архівного управління УРСР (ГАОУ УРСР) «Методичних рекомендацій з відбору на державне зберігання статистичної звітності сільських, районних, міських, обласних установ, організацій і підприємств. Переліку видів статистичної звітності, яка підлягає прийманню на зберігання до державних архівів областей, м. Києва і Севастополя і до держрайміськархівів», затверджених рішенням колегії Головархіву УРСР від 18. 01. 1989 р. [6]; «Методичних рекомендації про проведення комплексної експертизи цінності документів з повторюваною інформацією установ і організацій, які діяли і діють на території Української РСР у післявоєнний період», схвалених ЦЕПК ГАОУ УРСР (протокол № 3 від 16. 12. 1989 р.) [7] та рішення колегії ГАОУ УРСР від 14. 06. 1990 р. «Про поліпшення якісного складу фондів державних архівів областей м. Києва, Севастополя та райміськархівів».

Існувало також протиріччя між чинним до 2012 р. «Переліком типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій, із зазначенням строків зберігання документів», який затверджений наказом Головархіву України від 20. 07. 1998 р. № 41 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17. 09. 1998 за № 576/3016 (із змінами та доповненнями) [3] та «Перечнем документов Центрального статистического управления СССР и подведомственных ему учреждений, организаций и предприятий с указанием

сроков хранения документов» (Москва, 1986) [5], який ще й на сьогодні у системі Державної служби статистики України є основним нормативним документом, що визначає строки зберігання всіх категорій документів при експертизі їх цінності, а також складанні номенклатур справ. Так, «Перелік типових документів...» (1998) і більшість відомчих переліків передбачали, що зведені річні і одноразові статистичні звіти зі всіх сфер діяльності установ, організацій і підприємств повинні прийматися на постійне зберігання від їх авторів. У свою чергу, «Перечень документов Центрального статистического управления СССР ...» (1986) встановлює порядок приймання річних статистичних звітів у фондах органів державної статистики тільки обласних, міських, районних установ і організацій. Статистичні звіти вищої ланки органів управління, відповідно до вказаного переліку, повинні зберігатися, наприклад, у Державній службі статистики України тимчасово і від неї на постійне зберігання до державних архівів не надходити. Подібний порядок надходження на постійне зберігання статистичної звітності, який далекий від оптимального, свідчить про те, що нормативно-методична база з комплектування державних архівів статистичною документацією в сучасних умовах не доопрацьована, нормативні документи, що стосуються цього питання, не узгоджені між собою [8].

«Перелік типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів», затверджений наказом Міністерства юстиції України 12. 04. 2012 № 578/5 та зареєстрований у Міністерстві юстиції України 17. 04. 2012 р. за № 571/20884, передбачає, що «...статистична документація організацій, яка за встановленими Державною службою статистики України порядком і строками подається незалежно від відомчої належності до органів державної статистики, до НАФ надходить від органів державної статистики, а відомча одноразова статистична звітність організацій у разі надходження до однієї державної архівної установи (архівного відділу міської ради) відбирається до складу НАФ у фондах органів, яким вони підпорядковані» [4].

«Переліком типових документів...» передбачено самою назвою – *документи, що створюються під час діяльності*, а оскільки статистичні звіти респондентів не створюються в органах державної статистики, а створюються самими організаціями, підприємствами та установами, а в органи державної статистики подаються тільки для узагальнення і отримання знеособленої інформації – питання доцільності відкладання статистичних звітів респондентів на постійне зберігання потребує змін у підході до визначення їх строків зберігання та місця відкладання. У зв'язку з цим, фахівці Головного управління статистики у Черкаській області пропонують доповнити «Перелік типових документів...» 2012 р. такою статтею: річні і з більшою періодичністю статистичні звіти організації з усіх видів діяльності; документи (довідки, доповідні записки, відомості тощо) до них зберігати в

органах державної статистики, наприклад, 10 років ЕПК; піврічні – 5 років (за відсутності річних – не менше 10 років ЕПК), квартальні – 3 роки (за відсутності піврічних – 5 років. За відсутності річних – не менше 10 років ЕПК), місячні – 1 рік (за відсутності квартальних – 3 роки. За відсутності піврічних – 5 років. За відсутності річних – не менше 10 років ЕПК).

На сьогодні невизначеним залишається також питання щодо забезпечення конфіденційності статистичної інформації, яка включається до НАФ, а саме: відповідно до ст. 21 Закону України «Про державну статистику» від 31 березня 2006 р. (Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 13 липня 2000 р. N 1922-III) [1], «первинні дані, отримані органами державної статистики від респондентів під час проведення статистичних спостережень, а також адміністративні дані щодо респондентів, отримані органами державної статистики від органів, що займаються діяльністю, пов'язаною із збиранням та використанням адміністративних даних, є *конфіденційною інформацією*, яка охороняється Законом і використовується виключно для статистичних цілей у зведеному знеособленому вигляді. Поширення статистичної інформації, на підставі якої можна визначити конфіденційну статистичну інформацію щодо конкретного респондента, забороняється. Статистична інформація, отримана органами державної статистики у процесі статистичних спостережень, не може вимагатися державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими юридичними особами, об'єднаннями громадян, посадовими та іншими особами з метою використання для прийняття рішень до конкретного респондента». Відповідно до ст. 22 «статистична інформація, яка дозволяє прямо чи опосередковано встановити конкретного респондента або визначити первинні дані щодо нього, *може бути поширена тільки за згодою цього респондента і відповідно до погоджених з ним умов*, або якщо вона отримана із загальнодоступних джерел».

Враховуючи викладене, керуючись ст. 30 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., *поширення конфіденційної інформації* повинно відбуватися тільки *після отримання від організації згоди* на її поширення [2]. У такому разі виникає питання, яким чином дотримуються вимоги щодо забезпечення конфіденційності первинних даних статистичних звітів респондентів, які були передані на постійне зберігання до архівних установ?

Слід відмітити те, що у складі статистичної документації, яка передається на зберігання до архівних установ, 75% складають первинні звіти респондентів. При цьому дуже гостро стоїть питання з дотриманням архівними установами строків приймання документів від органів державної статистики, через брак місць у архівосховищах.

Список використаних джерел та літератури

1. Про державну статистику [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2614-ХІІ [редакція від 19 квіт. 2014 р.]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>. – Назва з екрану.
2. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ [редакція від 2 берез. 2014 р.]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Дата перегляду: 2 березня 2014 р.
3. Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій, із зазначенням строків зберігання документів. – Київ, 1998. – 256 с.
4. Перелік типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів. – Київ, 2012. – 286 с.
5. Перечень документов Центрального статистического управления СССР и подведомственных ему учреждений, организаций и предприятий с указанием сроков хранения документов. – М., 1986. – 263 с.
6. Методические рекомендации по отбору на государственное хранение статистической отчетности сельских, районных, городских, областных учреждений, организаций и предприятий. Перечень видов статистической отчетности, подлежащей приему на хранение в госархивы областей, гг. Киева и Севастополя и в госрайгосархивы / Глав. архив. упр. при Совете Министров УССР. – Киев, 1989. – 95 с.
7. Методичні рекомендації про проведення комплексної експертизи цінності документів з повторюваною інформацією установ і організацій, які діяли і діють на території Української РСР у післявоєнний період. Примірний перелік дублетних документів тимчасового зберігання, що виділяються для знищення з фондів, які знаходяться на державному зберіганні / Голов. архів. упр. при Раді Міністрів УРСР. – Київ, 1990. – 59 с.
8. *Костенко И. А.* Экспертиза ценности статистической документации как составной части Национального архивного фонда Украины [Электронный ресурс] / И. А. Костенко. – Режим доступа: <http://dn.archives.gov.ua/articles/stat11.htm>. – Загл. с экрана.

Віталій Галатир, Юрій Олійник

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСЕРЕДОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ У 2012–2014 рр.

Загалом, наукове дослідження є процесом вивчення певного явища за допомогою наукових методів, яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей. На Хмельниччині одним із

осередків історичних наукових досліджень є Державний архів Хмельницької області. Цей вид роботи спрямований на популяризацію історичної спадщини регіону, залучення до нього провідних науковців, краєзнавців, громадськості. Архів проводить наукові дослідження у декількох напрямках: 1) історія та актуальні проблеми архівної справи; 2) період Української держави 1918 р.; 3) період Другої світової війни; 4) релігійна проблематика; 5) визначні особистості; 6) краєзнавча проблематика.

У першому напрямку підготовлено дослідження з історії створення та функціонування архівної галузі Хмельниччини в ХХ–ХХІ ст. [1], огляд розвитку, діяльності обласного архіву та місцевих архівних установ [2], з'ясовано проблеми, що потребують вирішення у галузі [3].

В другому – проведено дослідження законодавчої бази, якою керувалися місцеві органи державної влади в процесі становлення в квітні–грудні 1918 р. [4], діяльності місцевих адміністрацій в соціально-економічній та суспільно-політичній сферах Правобережної України [5], процесу їх формування [6].

У третьому – досліджено нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» [7], злочинну політику гітлерівських загарбників на території регіону, збитки, завдані населенню та господарству, визволення краю [8], події воєнного лихоліття на Хмельниччині та вклад подолян у відбудову краю [9], діяльність підпільного руху на Чемеровеччині та Проскурівщині [10], фольклор у Кам'янець-Подільській області в 1941–1945 рр. [11].

В четвертому – висвітлено внутрішнє життя римо-католицької церкви в Україні за антицерковної партійно-державної політики та відносини між римо-католицькою церквою і владою у середині 1940–1960-х рр. [12].

У п'ятому – досліджено епістолярну спадщину культурно-освітнього та державного діяча, ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету І. Огієнка [13].

У шостому напрямку підготовлено краєзнавчі дослідження із історії сіл Залісці, Зайчики, Постолівка, та проблематики створення центру Мархоцькознавства [14], історії Красилівщини [15].

Наукові дослідження в архіві здійснюються у різних формах: підготовка та видання науково-довідкової літератури, популяризація історії шляхом підготовки та виступів на радіо- та телепередачах, написання наукових статей, проведення наукових конференцій, надання консультацій, відгуків та рецензій на наукові роботи.

Загалом протягом вказаного періоду вдалося підготувати 22 наукових, документальних, інформаційних, довідкових видання. Наукові напрацювання архівістів втілились у 63 наукових статтях, частина з яких опублікована в збірниках матеріалів конференцій, періодичних та фахових виданнях.

Складовою наукової роботи є науково-організаційна діяльність – підготовка та проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів.

Ці заходи сприяють апробації результатів наукових досліджень, вирішенню актуальних проблем, залученню до каналів масової та наукової комунікації архівної інформації. Архівісти активізують співпрацю з науковими установами, органами державної влади, громадськими організаціями, музеями щодо проведення спільних заходів з історичних досліджень.

У 2012–2014 рр. архів виступив організатором та співорганізатором 14 наукових форумів з Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, Хмельницьким університетом управління та права, Хмельницьким інститутом МАУП, Хмельницьким інститутом післядипломної освіти та ін. В цілому працівники установи взяли участь у роботі 40 наукових конференцій та в засіданнях 12 «круглих столів». Науковці архіву є членами Національної спілки краєзнавців України, що дає можливість долучитися до загальнодержавних та регіональних програм дослідження і відродження історичної, духовної та культурної спадщини українського народу. Працівники архіву рецензують наукові роботи. У вказаний період було прорецензовано 15 студентських робіт та методичних рекомендацій, надано 8 консультацій. Загалом, наукові дослідження архівістів базуються на принципах історизму, об'єктивності, всебічності, системного підходу до розвитку суспільних процесів і соціальних структур.

Таким чином, на Хмельниччині досить потужним осередком історичних наукових досліджень є Державний архів Хмельницької області. Ним дослідження здійснюються у 6 напрямках та у декількох формах. У перспективному плані наукової роботи архіву передбачено підготовку нових збірників документів, фотоальбомів, довідкових видань, статей, в які увійдуть документи, що відображають самотутню історію Подільського регіону та України.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівна справа на Хмельниччині : зб. док., матеріалів і світлин / редкол.: Баженов Л. В., Байдич В. Г., Завальнюк О. М. [та ін.]. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2012. – 416 с.

2. Архівні установи Хмельниччини : інформ.-довідкове вид. / упоряд.: Байдич В. [та ін.]. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2012. – 64 с.

3. Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України : наук. зб. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 388 с.

4. Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби Гетьманату П. Скоропадського : зб. док. і матеріалів / [упоряд.: Галатир В. В., Олійник Ю. В.]. – Хмельницький : Держархів Хмельниц. обл., 2013. – 156 с.

5. Діяльність місцевих органів державної влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського : зб. док., матеріалів та світлин / [упоряд.: Галатир В. В., Олійник Ю. В., Павлунішена Т. Д.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 310 с.

6. *Галатир В.* Формування та функціонування місцевих органів державної влади в Правобережній Україні у період Гетьманату П. Скоропадського : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Галатир Віталій Вікторович ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2014. – 20 с.

7. *Олійник Ю.* Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941–1944 рр.) / Ю. Олійник, О. Завальнюк. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2012. – 320 с.

8. Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) або Поділля очима солдатів вермахту / упоряд.: Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – 116 с.

9. Подоляни в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): зб. документів, матеріалів та світлин / [упоряд.: Байдич В. Г., Завальнюк О. М., та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – 492 с.

10. Війна очима Проскурівського підпілля: щоденник Карла Кошарського / [упоряд.: О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир та ін.]. – Хмельницький : Держ. архів Хмельниц. обл., 2013. – 80 с.; Війна очима Чемеровецького підпілля: щоденник Йосипа Протоцького / [упоряд. О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир та ін.]. – Хмельницький : Держархів Хмельниц. обл., 2013. – 87 с.

11. Фольклор періоду Великої Вітчизняної війни (Кам'янець-Подільська область): збірник / [упоряд.: Олійник Ю. В., Олійник В. В.]. – Хмельницький : Держархів Хмельниц. обл., 2014. – 116 с.

12. *Байдич В.* В боротьбі за віру: римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.): монографія / В. Байдич. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 423 с.

13. Листування Івана Огієнка (1909–1921) / упоряд. та автор передм. В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2014. – 687 с.

14. *Захар'єв В.* Зайчики і Постолівка на Збручі: через минуле до сучасності / В. Захар'єв, В. Моздір. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2014. – 60 с.; *Захар'єв В.* Залісці: основні віхи біографії. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2013. – 56 с.; Наукові записки Мархоцькознавства. Т. 5 / упоряд. В. Захар'єв. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2013. – 204 с.

15. Красилівщина краєзнавча: минуле, сучасне, майбутнє, (м. Красилів) / [редкол.: Байдич В. Г., Романюк М. Ф., Савченко Г. В. та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник, 2013. – 336 с.

Юрій Ганжуров

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ІСТОРИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ПУБЛІКАЦІЇ

Проблема підготовки історичних документів до друку в сучасний період розбудови української державності актуалізується необхідністю обґрунтування наукових засад і прикладних аспектів цього виду публікаційної діяльності з урахуванням міжнародного досвіду, змін, що

відбулися у відповідній нормативно-правовій базі, удосконалення друкарських технологій тощо.

Робота над підготовкою видання починається зі встановлення типу й виду видання та визначення кола всіх наявних джерел. До теми видання складається бібліографічний список, що включає загальні теоретичні і спеціальні праці та попередні видання джерел (збірники документів, попередні публікації у пресі, спогади тощо).

Джерелами видання можуть бути документи з: видань законодавчих актів; фондів і колекцій документальних центральних і місцевих державних архівів, а також архівів громадських організацій і політичних партій; відомчих архівів; рукописних відділів бібліотек і музеїв; особистих архівів; офіційних видань урядових органів і політичних, громадських організацій; відомчих видань; газет, журналів та інших періодичних видань (центрального, місцевого, районного, багатотиражного); попередніх документальних публікацій.

Перелік вимог щодо визначення документів для всіх типів видання має бути вичерпним відповідно до того кола джерел, яке визначене для цього видання. Виявлення починається з вивчення описів основних, а потім суміжних фондів. На основі описів визначається комплекс справ для поаркушного перегляду, при цьому має враховуватися якість розкриття змісту матеріалів в описах. В основних фондах переглядаються не тільки справи, що безпосередньо стосуються видання, але й справи, в яких можна припустити наявність документів для цього видання. При виявленні звертається увага на позначки на справах про передавання документів до виконання або для ознайомлення в інші структурні підрозділи або інші установи. Позначки використовуються для розшуку відсутніх документів.

Принцип визначення доцільності публікації полягає в тому, що на кожний виявлений документ складається картка встановленого зразка. На ній зазначаються: тема виявлення і підтема – питання, якому присвячене це джерело; заголовок, в якому міститься дата і місце складання документа, зазначення автора, адресата і змісту, діловодний номер. У ряді випадків зміст анотується (у доповідях, оглядах, звітах тощо); легенда; примірники з обґрунтуванням дати документа, авторства або адресата, якщо вказівки на них були відсутні в документі.

На картці при відборі документів для друку робляться позначки про характер використання документа у виданні (про включення в основний склад, повну або часткову публікацію, використання в коментарях, хроніці, таблиці, переліку тощо).

Окреслення кола документів для збірника здійснюється на основі загальних принципів джерелознавчого аналізу документів і вироблених відповідно до типу цього видання критеріїв і конкретних способів відбору. Для видання відбираються документи, які мають історичну, політичну, наукову, практичну цінність. Відбір виявлених для друку документів

здійснюється в два етапи: попередньо – ще в ході виявлення і остаточно – після виявлення всього комплексу документів і матеріалів та уточнення структури майбутнього видання.

Кожний документ при відборі піддається науково-критичному аналізу. Вивчається достовірність викладених фактів, час, місце і умови створення документа. При цьому враховується історична обстановка, в якій створювалося джерело, і подальше його значення. Вивчення документа передбачає визначення його історичної значимості і наукової, інформаційної цінності. В результаті аналізу документа встановлюється можливість опублікування документа в цілому або частково, чи використання його у виданні в іншій формі (в додатках, таблицях, хроніці, коментарях тощо). При аналізі змісту документа важливо враховувати його походження.

В офіційних документах (документах установ, організацій, підприємств), а також у документах колективного авторства (резолуції зборів, петиції, колективні листи тощо) першочергову роль відіграє зміст документа, що відображає напрям діяльності тих чи інших підприємств, установ, колективів. При аналізі документів особистого походження (листи, щоденники, спогади тощо) враховується не тільки зміст, а й особа автора, його діяльність і ступінь обізнаності з подіями, що висвітлюються. Відбір документів до видань наукового типу має забезпечити найбільш повний склад таких матеріалів: документів фонду, що публікуються, або його частини (у пофондовому виданні); джерел однієї різновидності або однієї особи (у відповідних виданнях); тематичного комплексу, що послідовно і детально розкриває історію подій (у тематичному виданні).

Склад відібраних до друку документів доповнюється відомостями про виявлені, але неопубліковані джерела за допомогою переліків, хроніки, таблиць, додатків, коментарів тощо.

Для тематичних видань відповідно до встановлених критеріїв відбору і з метою досягнення послідовності висвітлення подій відбираються документи, що показують зародження, розвиток і наслідки явищ. При цьому звертається увага на відбір джерел ініціативного (звернення, зобов'язання, заяви тощо) та виконавчого характеру (інформації, кореспонденції, доповідні записки тощо). Документи виконавчого характеру, які є середньою ланкою логічного ланцюга, відбираються в залежності від їхньої інформаційної повноти.

Включення до видання раніше опублікованих документів залежить від теми, типу і конкретних завдань видання, а також від наявності архівних джерел. Видання наукового типу ґрунтуються на джерелах, що раніше не публікувалися. Включення раніше опублікованих документів можливе у випадках, коли: попередня публікація документа була незадовільною або неповною; попередня публікація стала практично недоступною; ставиться завдання повного опублікування всіх джерел (головним чином у пофондових і виданнях документів однієї особи). У науково-популярних і навчальних

виданнях повторні публікації застосовуються більш широко і залежно від конкретних завдань можуть становити значну частину видання.

При відборі матеріалів із періодичної преси важливо розрізняти власні матеріали періодики і документи, опубліковані в газетах і журналах (постанови, резолюції, листи та ін.). Останні відбираються для видання за відсутності архівних матеріалів або якщо їх публікація в періодичній пресі є офіційним виданням. Власні матеріали періодичної преси (інформації, кореспонденції, огляди, статті тощо) відбираються для видання, якщо вони суттєво доповнюють зміст архівних джерел або відбивають позицію друкованого органу чи автора з якогось питання, що висвітлюється виданням. Для відображення конкретного ходу подій найбільшу цінність із власних матеріалів періодики мають кореспонденції, наближені до часу подій.

Видання документів має супроводжуватися науково-довідковим апаратом, мета якого – полегшити користування книгою. До змісту науково-довідкового апарату повинна входити оцінка опублікованих документів, доповнення їх новими відомостями, у тому числі за рахунок документів, що не ввійшли до видання. Основне завдання науково-довідкового апарату у виданні наукового типу – повідомити досліднику максимум відомостей про джерела, що виявлені і публікуються, для їх глибокого вивчення. Основне завдання науково-довідкового апарату видань науково-популярного і навчального типів – сприяти правильному розумінню джерел, що видаються.

До складу науково-довідкового апарату входять: передмова; примітки; хроніка подій; покажчики; список скорочень; термінологічний словник; бібліографія; перелік документів, що публікуються; зміст.

Склад апарату і зміст його частин залежить від функціонального призначення видання. Складові частини науково-довідкового апарату не повинні повторювати одних і тих же відомостей про конкретні об'єкти, що згадуються в покажчиках, примітках тощо. Редакція їх має бути стислою і однаковою в межах всього видання, в тому числі й серійного.

У виданнях, що включають документи різними мовами, науково-довідковий апарат або його окремі частини залежно від завдань видання можуть складатися кількома мовами.

Підготовка документів до друку вимагає оцінки якості фактичного матеріалу в частині його доцільності, повноти та достовірності. Особливе значення при підготовці документів має структуризація його композиції, побудова заголовків, тематичне поєднання корпусу документів тощо. На особливу увагу заслуговує підготовка науково-довідкового апарату видання. Саме цей елемент є провідною складовою редакційного забезпечення видання документів.

Олександр Гаранін

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ АРХІВНОЇ
СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА (УНДІАСД) – 20 РОКІВ:
ПЕРСПЕКТИВИ ПРОВІДНОЇ УСТАНОВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ
АРХІВОЗНАВСТВА ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЮВІЛЕЙНОЇ ДАТИ**

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства відзначає власне 20-річчя, що детермінує підведення результатів, констатацію здобутків та окреслення планів на перспективу.

За радянських часів архівна галузь України, не маючи власної спеціалізованої наукової інституції з архівної справи, використовувала наукові і методичні розробки Всесоюзного науково-дослідного інституту документознавства і архівної справи (ВНДІДАС), створеного 1966 р. у Москві. Упродовж 1988–1991 рр. питання створення власної наукової установи, яка б взяла на себе розроблення теоретичних і методичних проблем архівознавства та документознавства, архівної справи і документального забезпечення управління у масштабах України, стає в Україні лише справою часу.

На початку 1990-х рр. керівництво Головархіву України при Кабінеті Міністрів України на чолі з Борисом Іваненком, попри критичну ситуацію, що склалася на той час в архівній галузі України (недостатнє фінансування, незадовільне матеріально-технічне забезпечення, відтік частини кадрів унаслідок затримок зарплати тощо), одним із пріоритетних своїх завдань вважало створення власної наукової установи.

Розробники архівного законодавства незалежної України виявили далекоглядність, завбачливо заклавши норму про наукове забезпечення потреб архівної галузі в проект Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [1]. На виконання Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. № 3815–ХІІ Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 16 травня 1994 р. № 311 «Про створення в м. Києві Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства», що стало точкою відліку створення галузевого інституту [2]. До 2002 р. він іменувався «Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства», а після реорганізації його організаційної форми з державного підприємства на державну наукову установу отримав нинішню назву – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства.

Організація роботи новоствореної інституції потребувала часу, зусиль і кадрів. Велику допомогу керівництву Інституту у вирішенні організаційних питань надавали, окрім Бориса Іваненка, його заступник Володимир

Лозицький, начальники відділів Головархіву України Костянтин Новохатський та Георгій Портнов.

Ядром трудового колективу Інституту мали стати професійні архівісти, які тяжіли до наукової діяльності. Серед перших співробітників були: Валентина Шандра, Захарій Сендик, Софія Лозова, Наталія Христова, Наталія Московченко, Тетяна Портнова, Лариса Скрицька (Драгомірова), Лариса Кузнєцова, Марина Кузнєцова та ін. Поповнила і посилила кадровий склад науковців група колишніх викладачів із великим досвідом наукової роботи, кандидатів наук, доцентів із бібліотечного факультету Київського державного інституту культури (КДІК) – Сергій Кулешов, Ліліна Одинок, Катерина Селіверстова, Тамара Гуртовенко, Анатолій Маньковський. Згодом членами інститутського колективу стали колишні випускники цього ж факультету Анжела Майстренко, Олена Загорецька, Сергій Зворський, що й нині працюють в Інституті.

Першим директором УНДІАСД з 1 листопада 1994 р. було призначено Володимира Ляхоцького, головна заслуга якого полягала у створенні Інституту та розробленні стратегії його розвитку, виваженій кадровій політиці, визначенні й обґрунтуванні пріоритетних напрямів діяльності нової установи, зокрема, у напрямі інформатизації архівної справи, започаткуванні фахових видань Інституту і закладенні загальних принципів взаємодії й співробітництва з Головархівом, архівними, бібліотечними установами, профільними кафедрами кількох ВНЗ тощо [3; 4]. Закладені В. Ляхоцьким засадничі принципи діяльності Інституту в перші, найскладніші роки його існування, залишаються чинними й дотепер.

Протягом 2001–2009 рр. УНДІАСД очолювала Ірина Матяш. Під час її керівництва Інститутом в Україні стабілізувалася економічна ситуація, що дало змогу досягти стабільності і у фінансуванні Інституту, і у визнанні архівною спільнотою проведених колективом наукових досліджень, успіху в організації професійних форумів, активізації видавничої діяльності установи, розширенні наукових контактів з іншими установами. Продуктивна і наполеглива праця І. Матяш була відзначена на державному рівні – їй було присуджено звання Заслуженого діяча науки і техніки України. У 2009–2010 рр. Інститутом керувала Ірина Мага, а з 2010 р. посаду директора обіймає Олександр Гаранін.

З перших років діяльності УНДІАСД є активним учасником процесу розроблення стратегічних напрямів розвитку архівної справи України. Прикладом цього є розроблення «Концепції системної комп'ютеризації архівної справи», що визначала подальшу програму реалізації завдань з інформатизації архівної справи в Україні та знайшла втілення у впровадженні комп'ютерної техніки та автоматизованих інформаційних технологій у державних архівах України вже через 5–7 років [5]. Розроблення творчим колективом УНДІАСД «Концепції підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ» слугувало визначенню засад архівної освіти в

Україні, підготовці за активної участі УНДІАСД низки навчальних посібників, підручників з архівознавства та документознавства [6].

Пріоритетними напрямками наукових досліджень, які визначають проблематику НДР, що замовляються Інститутом Укрдержархівом, є: 1) *історико-архівознавчі*, спрямовані на вивчення минулого архівної справи в Україні; 2) *біографічні*, покликані з'ясувати конкретизований персональний внесок у розвиток архівістики відомих діячів архівної справи; 3) *термінознавчі*, спричинені потребами оновлення й осучаснення понятійного апарату архівістики, що динамічно розвивається паралельно з розвитком архівної справи та суміжних сфер гуманітарного циклу; 4) *хіміко-біологічні*, зосереджені на «хронічній» проблемі забезпечення оптимальних шляхів і засобів збереження архівних документів з різними видами носіїв; 5) *інформатизація архівної справи*, як реагування на необхідність всебічного забезпечення всіх ділянок архівної роботи комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням для підвищення продуктивності праці архівістів; 6) *фондознавчі*, в основі яких – розкриття змісту документів, що зберігаються в архівах (розсекречених, метричних книг та ін.) у рамках співучасті УНДІАСД у реалізації масштабної видавничої програми «Архівні зібрання України», 7) *документознавчі*, пов'язані з необхідністю уніфікації, стандартизації в документаційних процесах в організаціях, установах будь-якої форми власності і відомчого підпорядкування на території України; 8) в останні роки у зв'язку зі стрімким зростанням обсягів електронного документообігу збільшується частка досліджень, пов'язаних з *електронним документознавством*.

За двадцять років діяльності УНДІАСД його співробітниками було підготовлено понад 200 наукових та науково-методичних робіт, серед яких – монографії, посібники, довідники, галузеві та державні стандарти, правила, порядки, інструкції, галузеві нормативи, методичні рекомендації, аналітичні огляди тощо. Професіоналізм і результативність науковців Інституту були відзначені на державному рівні: у травні 2004 р. за вагомі досягнення у науковій діяльності та внесок у розвиток архівної справи колективу Інституту було вручено Подяку Кабінету Міністрів України, а в листопаді 2012 р. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України видало свідоцтво, яке підтверджувало, що УНДІАСД внесено до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави.

УНДІАСД упродовж двадцяти років спільно із Укрдержархівом, архівними установами та іншими закладами та організаціями брав участь в організації понад трьох десятків наукових конференцій, читань, семінарів, «круглих столів». Двадцятирічна діяльність Інституту позначилася також підписанням та реалізацією понад двох десятків угод про співпрацю із науковими та навчальними закладами профільного спрямування, у тому числі міжнародних.

З 2003 р. в Інституті було створено спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та проведення захистів кандидатських дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальностей: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни, 27.00.02 – документознавство, архівознавство та відкрито аспірантуру, де здійснюється підготовка наукових кадрів за спеціальностями: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни (з 28 лютого 2003 р.), 07.00.01 – історія України (з 01 листопада 2004 р.) та 27.00.02 – документознавство, архівознавство (з 30 листопада 2012 р.).

Маємо відзначити, що УНДІАСД став для архівної галузі справжньою кузницею висококваліфікованих наукових кадрів. У період з 2003 р. до 2015 р. у спецраді Інституту відбувся захист 56 дисертацій. Понад 50% випускників аспірантури Інституту та здобувачів наукового ступеня кандидата наук, що успішно захистилися в УНДІАСД, працюють у системі Укрдержархіву, архівних, наукових та науково-педагогічних установах України та передають свій досвід наступним поколінням фахівців. Серед них – Г. Волкотруб (колишній заступник директора, нині – провідний науковий співробітник УНДІАСД), Т. Ємельянова (заступник директора Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного), Т. Клименко (директор Державного архіву Черкаської області), Ю. Ковтанюк (директор Центрального державного електронного архіву України), В. Купченко (директор Державного архіву м. Києва), І. Мага (колишній директор УНДІАСД, нині – заступник директора Центрального державного архіву зарубіжної україніки), Л. Приходько (завідувач відділу архівознавства УНДІАСД), С. Сельченкова (директор Департаменту діловодства, формування, зберігання та обліку документів Національного архівного фонду Укрдержархіву).

В УНДІАСД виходять друком декілька періодичних та продовжуваних видань, два з яких (щорічник «Студії з архівної справи та документознавства» і археографічний щорічник «Пам'ятки») внесені до Переліку наукових фахових видань України, де можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата історичних наук. У грудні 2012 р. науковий щорічник «Студії з архівної справи та документознавства» та археографічний щорічник «Пам'ятки» було внесено до міжнародної бази даних та надано міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN (International Standard Serial Number), що ідентифікує періодичне видання незалежно від країни походження.

Нинішня структура Інституту складається із 4-х наукових відділів: відділу архівознавства, відділу документознавства, відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності із сектором науково-технічної інформації та відділу технологічного забезпечення архівної справи із сектором розроблення технологій забезпечення збереженості архівних документів.

З огляду на соціально-політичні трансформації в Україні та пошук оптимальних методів управління в усіх галузях суспільства і держави наприкінці 2012 р на засіданні Вченої ради Інституту було обговорено та схвалено Проект Концепції розвитку УНДІАСД та розпочато її апробацію. В листопаді 2013 р. Укрдержархів погодив Концепцію розвитку УНДІАСД на період 2014–2018 рр. Мета цієї Концепції полягає у побудові та реалізації багатопланових показників, орієнтованих на досягнення довгострокових стратегічних цілей Інституту в умовах переходу до часткової економічної самостійності та надання широкого спектру платних послуг. Важливе місце в цій Концепції посідає виховання та додаткове стимулювання інститутської наукової молоді, підвищення вимог до показників науково-дослідної діяльності, активізація міжнародної колаборації [7].

Таким чином, виклики, що стояли перед Інститутом протягом минулих двадцяти років, разом було успішно подолано і УНДІАСД, набувши певного досвіду, готовий до нових звершень. Архівна галузь і документознавство потребують постійного розвитку, нових шляхів розв'язання нагальних проблем, тож колектив Інституту і надалі докладатиме всіх зусиль, аби вітчизняна наукова думка була суголосною світовому цивілізаційному поступу, в якому архівам і документознавчій сфері належить важливе місце у збереженні, опрацюванні і примноженні інтелектуальних здобутків людства.

Список використаних джерел та літератури

1. Про порядок введення в дію Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи»: постанова Верховної Ради України від 24 груд. 1993 р. № 3815–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 87.

2. Про створення в м. Києві Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 1994 р. № 311. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/311-94-п>. – Назва з екрана.

3. *Ляхоцький В.* Основні напрями діяльності Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства / В. Ляхоцький // Студії з архів. справи та документознавства. – 1996. – Т. 1. – С. 4–12.

4. *Ляхоцький В. П.* Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД): Основні напрямки діяльності в галузі інформатизації архівної справи / В. П. Ляхоцький // Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні: зб. наук. пр. – Київ, 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи. – С. 63–65.

5. *Дубровіна Л.* Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи // Студії з архів. справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 6–17.

6. *Калакура Я.* Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (проект) / Я. Калакура, В. Лозицький, І. Матяш, К. Селіверстова // Студії з архів. справи та документознавства. – Київ, 1998. – Т. 3. – С. 17–24.

7. *Гаранін О.* Проект Концепції розвитку Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства на період 2014–2018 рр. / *О. Гаранін // Архіви України.* – 2013. – № 3. – С. 28–38.

Ольга Гінзбург

**ПЕРСПЕКТИВИ ПОПОВНЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО
ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ
ДОКУМЕНТАМИ КПУ В УМОВАХ ЗМІН ЧИННОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про політичні партії в Україні» [1] право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод із задоволенням політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України (254к/96-ВР). Встановлення обмежень цього права допускається лише відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України. Закон містить норму, що належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг.

Статутом Комуністичної партії України [2] підкреслено, що КПУ вільно проводить свою діяльність у межах, передбачених Конституцією та чинним законодавством України, тобто партія цілком діє у правовому полі незалежної України. У своїй статутній діяльності КПУ не передбачає здійснення заходів екстреміського характеру, хоча і декларує свою опозиційність.

26 серпня 1991 р. на хвилі національного піднесення Президія Верховної Ради України видала указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України» [3], а 30 серпня 1991 р. вийшов указ «Про заборону діяльності Компартії України» [4]. Проте рішенням Конституційного Суду України від 27 грудня 2001 р. ця заборона була визнана неконституційною [5], що свідчить про циклічність політичного розвитку в Україні.

На початку 2015 р. в Україні окремі активні громадські та політичні діячі активізують діяльність щодо чергової заборони КПУ, закономірним результатом якої є ухвалення Верховною Радою України 9 квітня 2015 р. проектів 4-х «декомунізаційних» законів: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» [6]. За нашим переконанням, основною

метою їх прийняття є декларативність та формування в суспільстві негативного образу КПУ, яка називається «злочинною», «тоталітарною» силою, тотожною до нацизму.

З огляду на те, що діяльність КПУ упродовж 23-х років незалежності Української держави була складовою політичного життя нашої країни, збереження документів про її діяльність має незаперечне значення. Ще у 1998 р. на сторінках фахового журналу «Архіви України» Р. Я. Пиріг звертався до лідерів політичних партій про передавання документів своїх партій до спеціалізованого архівосховища – Центрального державного архіву громадських об'єднань України. На його думку, без документів політичних партій та громадських об'єднань буде надзвичайно важко, а подеколи й неможливо здійснити історичну реконструкцію динамічної панорами сучасного політичного життя України, бо зміни керівництва партій, непрофесійне ведення діловодства, відсутність умов для зберігання спричиняють непоправні втрати документів [7]. За час, що минув, актуальність цих слів тільки посилилася. Адже при переході КПУ черговий раз на нелегальне становище частина документів з її діяльності ймовірно буде втрачена.

Оскільки політичні партії є головними інститутами політичної системи та громадянського суспільства, інструментом здійснення цивілізованого процесу формування як законодавчої, так і виконавчої гілок влади, створення та функціонування політичних партій є правовою основою багатопартійної політичної системи та розвитку демократії. Відповідно до ст. 10 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [8], кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає свободу одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. З метою збереження історичної пам'яті про діяльність КПУ за роки незалежності України, вважаємо необхідним і доцільним поповнення фондів ЦДАГО України документами політичної сили, яка була одним із учасників політичного процесу в країні та й сьогодні користується підтримкою певної частини населення. Історики, політологи, правознавці нинішнього і наступних поколінь матимуть змогу дати належну оцінку і діям комуністів, і діям політичної еліти, а також ставленню суспільства до влади і опозиційних партій. Тому неоціненну роль у збереженні історичної правди мають архівні установи нашої держави, на які покладено завдання збереження і примноження НАФ України.

Список використаних джерел та літератури

1. Про політичні партії в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2365-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>. – Назва з екрана.

2. Статут Комуністичної партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/ru/page/statute>. – Назва з екрана.

3. Про тимчасове припинення діяльності Компартії України [Електронний ресурс] : указ Президії Верховної Ради України від 26 серп. 1991 р. № 1435-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1435-12>. – Назва з екрана.

4. Про заборону діяльності Компартії України [Електронний ресурс] : указ Президії Верховної Ради України від 30 серп. 1991 р. № 1468-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1468-12>. – Назва з екрана.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 139 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) указів Президії Верховної Ради України «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України» і «Про заборону діяльності Компартії України» (справа про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 року) від 27 груд. 2001 р. № 20-рп/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-01>. – Назва з екрана.

6. Уряд пропонує Парламенту пакет законів із декомунізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/uryad-proponue-parlamentu-paket-zakonoproektiv-iz-dekomunizatsii>. – Назва з екрана.

7. Збережемо архівно-документальну спадщину українського народу. На запитання редакції відповідає начальник Головархіву України Р. Я. Пиріг // Архіви України. – 1998. – № 1/6. – С. 7.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.

Микола Горбатюк

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Розвиток архівної справи в Україні в сучасних умовах ставить якісно нові вимоги до рівня підготовки працівників архівної галузі, потребує збільшення кількості кадрів вищої кваліфікації та постійного підвищення фахового рівня архівістів.

Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала від нього не лише доволі міцну матеріальну базу і добре організовану систему архівних установ, які, правда, підпорядковувались вирішенню конкретних завдань ідеологічного спрямування, а й низку проблем. Серед них – низькі зарплати, недостатнє соціальне забезпечення, низька популярність професії архівіста тощо. Поряд із цими проблемами існували і недоліки системного характеру – поміж них і низький рівень забезпеченості архівних установ науковими кадрами вищої кваліфікації та відсутність профільних вищих навчальних закладів для підготовки архівістів та документознавців.

До 1991 р. явним монополістом у сфері наукових розробок для архівної галузі був Всесоюзний науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи (ВНДІДАС). Ця ж наукова установа, зібравши у своїх стінах левову частку фахівців галузі, була базою для захисту значної частини дисертаційних досліджень з архівознавства та документознавства. Тут варто згадати, що перша дисертація, яка поклала початок науковим розробкам власне українського архівознавства (Колобов А. А. Комплектование и описание документов личного происхождения: (на примере архивов Украинской ССР): автореф. дис. ... канд. ист. наук. 05.25.02 / ВНИИДАД. – М., 1990. – 28 с.) була захищена у ВНДІДАС у 1990 р. Підготовка українських архівістів-фахівців (вища освіта і навчання в аспірантурі) до 1991 р. також здійснювалася переважно у Московському державному історико-архівному інституті (з 1991 р. – Історико-архівний інститут Російського державного гуманітарного університету).

Розпад СРСР у 1991 р. та наступне руйнування господарських відносин між суб'єктами федерації призвели до поступового накопичення невирішених завдань науково-дослідного, методичного і кадрового характеру в архівній галузі вже незалежної України. Назріла потреба в організації власного наукового центру для архівознавчих та документознавчих досліджень. Тому довгоочікуваною подією стало створення у м. Києві Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) (постанова Кабінету Міністрів України № 311 від 16 травня 1994 р. [5]. Поряд із виконанням науково-дослідних робіт, у перспективі Інститут ставив перед собою і завдання підготовки наукових кадрів.

До початку 2000-х рр. власної системи підготовки наукових кадрів в галузі архівознавства та документознавства в Україні все ще не існувало, хоча, за свідченням В. Бездрабко, це питання обговорювалося у колах фахівців, починаючи з 60-х рр. ХХ ст. [1, с. 242]. Поодинокі дисертаційні роботи, в яких досліджувались питання історії і діяльності архівів та документаційні процеси, у 1990-ті – на початку 2000-х рр. виконувалися переважно на кафедрі архівознавства КНУ імені Тараса Шевченка, в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Національній бібліотеці ім. В. Вернадського, Київському університеті культури і мистецтв тощо і захищалися у спецрадах при цих же установах переважно за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни [4, с. 23].

У розробленому в 1998 р. проекті «Концепції підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України» її автори наголошували на необхідності безперервності навчання і в дусі того часу пропонували таку систему багатоступеневої архівної освіти: 1) базова професійна освіта (молодший спеціаліст, бакалавр); 2) поглиблення базової професійної освіти (спеціаліст); 3) навчально-науковий напрямок із поглибленням професійного спрямування (магістр). Завершальним етапом

багатоступеневої системи підготовки архівістів за задумкою авторів концепції мало стати навчання в аспірантурі і докторантурі та отримання вченого звання кандидата (доктора) наук [4, с. 21]. Проаналізувавши тогочасну ситуацію в освітній сфері, розробники концепції вважали перспективним введення спеціальностей «архівознавство» і «документознавство» до номенклатури спеціальностей Вищої атестаційної комісії України (ВАК), організацію підготовки архівістів через створення аспірантури в УНДІАСД і відкриття спеціалізованої вченої ради з правом проведення захистів дисертацій за цими спеціальностями [4, с. 23].

Ситуація кардинально змінилася після затвердження Постановою президії ВАК від 9 жовтня 2002 р. № 9-11/9 паспорта спеціальності 07. 00. 10 – документознавство, архівознавство. Розробив цей документ колектив науковців УНДІАСД (керівник – завідувач відділу документознавства інституту, д. і. н., професор С. Кулешов). Поява паспорта спеціальності уможливила підготовку наукових кадрів із документознавства та архівознавства. Важливим кроком у цьому напрямку стало відкриття весною 2003 р. в УНДІАСД спеціалізованої вченої ради К 26.864.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальностями 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни та 07. 00. 10 – документознавство, архівознавство (голова – І. Матяш, заступник голови – С. Кулешов, вчений секретар – С. Зворський) [3]. При цьому варто відмітити, що спецрада за спеціальністю 07. 00. 10 – документознавство, архівознавство в УНДІАСД була першою в Україні. Це, безперечно, мало неабияке значення для становлення вітчизняної системи підготовки наукових кадрів із архівознавства та документознавства.

Поява нової наукової спеціальності потребувала розроблення програми кандидатського іспиту зі спеціальності. За її розроблення взялися тогочасний директор УНДІАСД І. Матяш та завідувач відділу документознавства С. Кулешов. Програма стала серйозним підґрунтям у підготовці наукових кадрів для архівної галузі і була затверджена Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України 24 грудня 2004 р. [6].

У 2008 р., всупереч пропозиціям УНДІАСД, цю спеціальність було перепідпорядковано з галузі 07 – Історичні науки до нової у «Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» галузі 27 – Соціальні комунікації. Водночас змінилася і проблематика дисертаційних досліджень, оскільки відтепер вже існувало два паспорти спеціальності, один з яких дозволяв захисти з історичних наук, а другий – з соціальних комунікацій.

Перше засідання спецради відбулося 19 червня 2003 р., а вже 17 грудня 2003 р. у спецраді було захищено перші дисертації за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Т. Лютою і Ф. Винокуровою. 7 липня 2004 р. відбувся перший захист кандидатської дисертації за спеціальністю 07.00.10 – документознавство, архівознавство, якою стала робота директора Державного архіву м. Києва В. Купченко на тему: «Науково-методичні засади комплектування державного архіву (на прикладі Державного архіву м. Києва)». За весь час існування спеціалізованої вченої ради К 26.864.01 в УНДІАСД (станом на 01.05.2015) було захищено 55 кандидатських дисертацій. З них 32 – за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни і 23 – за спеціальністю 07.00.10 – документознавство, архівознавство. Серед тих, хто захищав дисертацію у спецраді УНДІАСД, є багато як керівників архівних установ, так і рядових співробітників. Тут варто згадати Т. Клименко (директор Держархіву Черкаської області), В. Купченко (директор Держархіву м. Києва), Ю. Ковтанюка (директор ЦДЕА), Т. Ємельянову (заст. директора ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), І. Магу (заст. директора ЦДАЗУ) тощо, а також молодих співробітників архівних установ – Т. Геращенко (Держархів Житомирської області), Р. Мельника і В. Доліновського (ЦДІАЛ України), Р. Загорулька (ЦДАМЛМ України) та ін.

Завданням, рівнозначним відкриттю спеціалізованої вченої ради, була організація підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру. У лютому 2003 р. в УНДІАСД розпочинає роботу аспірантура за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни, а у листопаді 2004 р. – за спеціальністю 07.00.06 – історія України. Склалася ситуація, коли в інституті працювала спеціалізована вчена рада, що могла приймати до захисту дисертації за спеціальністю 07.00.10 (з 2008 р. – 27.00.02) – документознавство, архівознавство, а в аспірантурі інституту підготовка наукових кадрів за цією спеціальністю не проводилась. Такий стан справ існував до листопада 2012 р., коли керівництву УНДІАСД вдалося заповнити цю лакуну, розпочавши в аспірантурі підготовку наукових кадрів і за цим напрямком.

Загалом щороку в аспірантурі УНДІАСД навчається близько 6 осіб. Усього з 2003 р. в інституті навчалось в аспірантурі та були прикріпленими як здобувачі наукового ступеня кандидата історичних наук більше 30 осіб. Більшість підготовлених робіт були захищені у спецраді УНДІАСД.

На цей час підготовка наукових кадрів за спеціальністю 27.00.02 – документознавство, архівознавство здійснюється також в аспірантурі та докторантурі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), Національної академії керівних кадрів керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), Харківської державної академії культури (ХДАК) і Національного авіаційного університету (НАУ). Спецради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) історичних наук за цією спеціальністю діють у НБУВ і ХДАК.

Сучасні фахівці та дослідники наголошують на важливому вкладі УНДІАСД у підготовку наукових кадрів для архівної галузі. Так, наприклад, декан факультету документознавства та інформаційної діяльності, д. і. н., професор Л. Філіпова у своїй статті «Сучасні дисертаційні дослідження зі спеціальності “Документознавство. Архівознавство” в Україні: деякі підсумки» проаналізувала дисертації останніх років за згаданим напрямком і дійшла вельми приємних для УНДІАСД висновків. За її підрахунками у 2008–2013 рр. в Україні було захищено 31 дисертацію з архівознавства і документознавства, з них 11 – в УНДІАСД (більше 35%!)). При цьому з архівознавства захищено 12 дисертацій – по чотири в УНДІАСД та НБУВ, три – у НАКККіМ і одна – у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова. З документознавства захищено 19 дисертацій: НАКККіМ – 11, УНДІАСД – 7, НБУВ – 1 [7, с. 49–51]. На нашу думку, це дуже високий кількісний показник, особливо якщо врахувати, що штат співробітників в УНДІАСД принаймні у 10–20 разів менший, ніж у згаданих установах.

Водночас у підготовці наукових кадрів для архівної галузі спостерігаються і негативні тенденції. За останні 5 років різко впав інтерес випускників вузів і молодих співробітників архівів до навчання в аспірантурі. Для прикладу, конкурс на прийом в аспірантуру УНДІАСД практично відсутній, оскільки у переважній більшості випадків відбувається при одному кандидаті на одне місце. При цьому вступників на навчання за контрактом (за кошти фізичних і юридичних осіб) практично немає.

Величезною проблемою для архівної галузі є значна плинність кадрів. Так у 2014 р. із державних архівних установ вибуло 520 працівників. Загальна плинність кадрів становила 12% [2, с. 65]. Опосередковано наявність проблем із плинністю кадрів демонструє й те, що у 2014 р. 41% (!) працівників галузі мали стаж роботи в архівних установах 1–5 років [2, с. 64–65]. А це означає, що в архівних установах доволі високий відсоток працівників з незначним досвідом роботи. Ще однією проблемою, успадкованою з радянських часів, є старіння кадрів. На кінець 2014 р. вік 49% працівників галузі становив 46 років і більше (28% – 46–55 років, 10% – 56–59 років, 11% – 60 років і старші) [2, с. 64]. Перераховані фактори також створюють негативну основу для підготовки наукових кадрів, оскільки підготовка кандидата наук триває щонайменше 4–5 років.

Таким чином, у часи української незалежності архівна освіта піднялась на якісно новий рівень, значних успіхів досягла і організація науково-дослідної роботи в архівній галузі. Український науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства продовжує займати лідируючі позиції у підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації для системи архівних установ.

Список використаних джерел та літератури

1. *Бездрабко В.* Підготовка наукових кадрів із документознавства в Україні: модерні відповіді на виклик часу / В. Бездрабко // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Культура і соціальні комунікації. – 2009. – Вип. 1. – С. 241–254.
2. Державна архівна служба України: Підсумки діяльності у 2014 році та пріоритети на 2015 рік. – [Київ, 2015]. – 89 с.
3. *Зворський С. Л.* Перший рік діяльності спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій в УНДІАСД / С. Л. Зворський // Студії з архів. справи та документознавства. – Київ, 2004. – Т. 11. – С. 273–275.
4. *Калакура Я.* Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (проект) / Я. Калакура, В. Лозицький, І. Матяш, К. Селіверстова // Студії з архів. справи та документознавства. – Київ, 1998. – Т. 3. – С. 17–24.
5. Про створення в м. Києві Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 1994 р. № 311. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/311-94-п>. – Назва з екрана.
6. Програма кандидатського іспиту зі спеціальності 07. 00. 10 «Документознавство, архівознавство» / уклад.: С. Г. Кулешов, І. Б. Матяш. – Київ, 2004. – 18 с.
7. *Філіпова Л.* Сучасні дисертаційні дослідження зі спеціальності «Документознавство. Архівознавство» в Україні: деякі підсумки / Л. Філіпова // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 6. – С. 48–52.

Вікторія Горєва

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ДІЛОВОДНИХ ТЕРМІНІВ НА ПРИКЛАДІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДІЛОВОДСТВА

Лексикографічне надбання у сфері архівної справи та діловодства є невід'ємною частиною об'єктивного стану практичного впровадження нормативно-правової діяльності та науки в Україні. Зокрема, якісна та лінгвістично-коректна підготовка нормативно-правових та методичних актів у зазначеній сфері залежить від збирання, систематизації та публікації широкого кола лексикографічних видань (словників, довідників, енциклопедій), що містять галузеву наукову термінологію.

Підґрунтям для застосування термінів під час розроблення підзаконних вітчизняних актів є існуючі лексикографічні видання та нормативні документи. Наприклад, виданий на базі Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства короткий архівний український термінологічний тлумачний нормативний словник «Архівістика: термінологічний словник», який був одним із перших кроків в українській архівній термінографії [1], та національний стандарт України «Діловодство й

архівна справа. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 2732:2004) [2] відбивають у своєму змісті сучасну спеціальну лексику діловодства й архівної справи. Вклад у розвиток вітчизняної діловодної та архівної лексикографії зробила Зозуля С. М. [3] Зокрема, підготовлений за її участю термінологічний словник «Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології» [4] є вагомим вкладом у розвиток термінографії в інформаційній, бібліотечній, видавничій, діловодній, архівній справах та суміжних галузях.

Одним із нормативно-правових документів, що закріплює діловодні визначення на законодавчому рівні, є Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242 (далі – Типова інструкція) [5]. Її поняттєвий апарат охоплює положення щодо функціонування структурних підрозділів з діловодства установ, вимоги до документування управлінської інформації та організації роботи з документами в установах незалежно від способу фіксації та відтворення інформації, яка міститься в документах, включаючи їх підготовку, реєстрацію, облік і контроль за виконанням, а також встановлює єдині принципи уніфікації документування інформації. Шляхом затвердження Типової інструкції розмежовано такі терміни, як «документ в електронній формі» і «електронний документ» та вперше унормовано поняття «служба діловодства» як узагальнююча назва для структурних підрозділів (департаментів, управлінь, відділів, секторів) діловодства (документаційного забезпечення), загальних відділів, канцелярій тощо.

Розвиток інформаційних технологій вплинув на нормативно-правове регулювання порядку організації роботи з документами. Одним із останніх актів, що встановлює загальні вимоги до впровадження електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису, організації роботи з електронними документами у діловодстві в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, а також забезпечення передавання на архівне зберігання електронних документів, є Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2014 р. за № 1421/26198 [6]. Авторизатори цього Порядку (Ковтанюк Ю. С., Забенько Ю. І., Сельченкова С. В., Денисенко О. В.) доповнили існуючий лексикографічний простір архівознавства й діловодства новими термінами, такими як: автоматизоване робоче місце, електронне повідомлення про отримання/відхилення вхідних електронних документів, електронний цифровий підпис-віза, еталонна XML-схема, інформаційна автоматизована

система, інформаційний об'єкт електронного документообігу, компонент XML-схеми, конвертування, мова XML (eXtensible Markup Language), програмно-апаратний комплекс, проект електронного документа, реєстраційно-контрольна картка електронного документа в інформаційно-автоматизованій системі установи, реквізит електронного документа, спеціалізоване програмне забезпечення, технічна перевірка електронного документа, XML-атрибут, XML-елемент, XML-документ електронного документообігу, XML-контейнер, XML-схема (XMLschema). Розроблені поняття враховують зміни і новації у законодавстві України та сучасний стан комп'ютерної й організаційної техніки, а їх практичне впровадження відображає прикладні аспекти роботи з електронними документами в установах.

Ще одним нормативно-правовим актом, що регламентує роботу з електронними документами, є Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1453 (далі – Типовий порядок) [7]. Деякі терміни цього Порядку потребують доопрацювання. Зокрема, термін «резолуція» визначається Типовим порядком як окремий внутрішній електронний документ, який має підписуватися відповідною посадовою особою. Проте відповідно до Типової інструкції, резолюція – це зроблений посадовою особою напис на документі, який містить стислий зміст прийнятого нею рішення щодо виконання документа. Тобто, резолюція – це частина організаційно-розпорядчого документа, його реквізит, а не окремий документ.

Вивчення, упорядкування та розвиток діловодного й архівного понятійного апарату забезпечить удосконалення нормативно-правових актів у зазначених сферах та дозволить лексикографам розвивати й доповнювати лексику і фразеологію офіційно-ділового стилю української мови.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівістика : термінол. словник / авт.-упоряд.: К. Є. Новохатський, К. Т. Селіверстова [та ін.]. – Київ, 1998. – 106 с.

2. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять / розроб.: С. Г. Кулешов [та ін.]. – Офіц. вид. – Київ : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с.

3. Зозуля С. М. Сучасна архівна термінологія в Україні : автореф. дис ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.02 / Зозуля Світлана Миколаївна. – Київ, 2012. – 19 с.

4. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / Нац. акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – Київ : [Нілан-ЛТД], 2012. – 283 с.

5. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах

виконавчої влади [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF/page/> (дата звернення: 30.09.2014). – Назва з екрана.

6. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання [Електронний ресурс] : наказ М-ва юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14/> (дата звернення: 11.11.2014). – Назва з екрана.

7. Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1453. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1453-2004-%D0%BF/> (дата звернення: 01.01.2007). – Назва з екрана.

Людмила Дідух

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИМИ УСТАНОВАМИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ АРХІВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна архівна служба України (далі – Укрдержархів) своєю діяльністю реалізує такі повноваження, делеговані їй головним розпорядником бюджетних коштів – Міністерством юстиції України (далі – Мін’юст України): забезпечення реалізації державної політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації (далі – СФД), зокрема, шляхом організації і координації науково-дослідної та методичної роботи в галузі архівознавства, документознавства, археографії, створення і довгострокового зберігання СФД, поширення науково-технічної інформації та забезпечення впровадження досягнень науки і техніки, передового досвіду роботи з цих питань. Таким чином Укрдержархів здійснює в тому числі організацію планування та контроль за виконанням наукових досліджень і науково-технічних розробок у сфері архівної справи, діловодства та страхового фонду документації.

У сфері управління Укрдержархіву дві науково-дослідні установи – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) та Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії (далі – НДІ мікрографії) – виконують науково-дослідні та дослідно-конструкторські (технологічні) роботи.

Наразі нормативно-правове забезпечення проведення наукових досліджень в Україні регулюються основними нормативно-правовими актами України, що регламентують різні етапи та процедури проведення наукових

досліджень науковцями, науковими та іншими установами всіх галузей науки, зокрема: Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1977-ХІІ (зі змінами); постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету» від 25 серпня 2004 р. № 1084; ДСТУ 3973-2000 «Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення», ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».

УНДІАСД розробляє науково-теоретичні та нормативно-методичні проблеми розвитку архівної справи та документознавства та працює над виконання прикладних науково-дослідних робіт, керуючись, зокрема, власним Статутом.

Наукова та науково-технічна діяльність НДІ мікрографії спрямована на виконання державної політики щодо створення та зберігання СФД. Вона реалізується через виконання прикладних наукових досліджень: науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Порядок організації наукової і науково-технічної діяльності НДІ мікрографії визначається Положенням про організацію наукової і науково-технічної діяльності Державної архівної служби України у сфері страхового фонду документації України, затвердженим Наказом Мін'юсту України від 2 квітня 2013 р. № 618/5, зареєстрованим в Мін'юсті України від 4 квітня 2013 р. за № 549/23081, та стандартом організації (далі – СОУ) 75.2-00010103-011:2009 «Страховий фонд документації. Порядок проведення та фінансування наукових робіт», затвердженим наказом Укрдержархіву від 28 квітня 2012 р. № 82.

На сьогодні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який регулював би провадження науково-дослідних робіт у сфері архівної справи, документознавства тощо, що вимагає постійного узгодження таких робіт із чинною нормативно-правовою базою з питань організації наукового процесу загалом, котра, як правило, не враховує галузевих особливостей, не сприяє раціональній організації наукових досліджень цього напрямку.

Серед галузевих нормативно-правових документів такого типу можна назвати розроблений Укрдержархівом Порядок планування, фінансування та контролю виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у сфері архівної справи та страхового фонду документації (наразі документ в установленому порядку проходить погодження та затвердження у Мін'юсті України), який призначений врегулювати відносини, пов'язані з організацією фінансування і виконання прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок, які проводяться у сфері архівної справи та страхового фонду документації, а також створити умови

для забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету на проведення цих робіт та реалізацію їх результатів.

Потреба у розробленні подібного галузевого нормативно-правового акта (як СОУ) зумовлює виконання в УНДІАСД протягом 2015 р. прикладної науково-дослідної роботи «Дослідження стану організації науково-дослідних та методичних робіт, що виконуються на замовлення Державної архівної служби України, з метою розроблення теоретико-методологічних засад та нормативних вимог до організації та проведення наукових досліджень та методичних робіт архівними установами галузі». Основним її завданнями є розробка стандарту Укрдержархіву «Організація науково-дослідних та методичних робіт, що виконуються на замовлення Державної архівної служби України».

Метою розроблення СОУ є встановлення вимог щодо організації та проведення прикладних наукових досліджень і методичних робіт, що виконуються на замовлення Укрдержархіву, УНДІАСД та архівними установами галузі. Розроблення СОУ забезпечить регулювання проведення та реалізації науково-дослідних і методичних робіт у сфері архівної справи, документознавства науково-дослідними та архівними установами України на замовлення Державної архівної служби України, що сприятиме оптимальному використанню коштів Державного бюджету України та забезпечить ефективну організацію цього процесу на отримання вагомих наукових результатів.

У проекті СОУ передбачено окремий розділ «Проведення прикладних науково-дослідних робіт в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства», що міститиме вимоги щодо проведення прикладних науково-дослідних робіт в УНДІАСД, а саме: організація планування науково-дослідної роботи, формування річного тематичного плану, календарного плану виконання науково-дослідної роботи, що виконується за кошти Державного бюджету; основні принципи роботи над темою та етапи виконання науково-дослідної роботи, зокрема, розроблення та оформлення технічного завдання, формулювання та оформлення очікуваних результатів кожного етапу, а також інформацію про спектр звітної документації, вимоги до складання звітів; основні вимоги, опис процедури організації та порядку впровадження результатів науково-дослідної роботи; регламент дій УНДІАСД із питань державної реєстрації та державного обліку науково-дослідних робіт.

Розроблення, погодження та затвердження зазначених нормативно-правових актів сприятиме створенню достатньої нормативної бази для регулювання процесу організації та проведення галузевих наукових досліджень науково-дослідними установами в системі Укрдержархіву.

МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ ЦИФРОВИМИ АУДІОВІЗУАЛЬНИМИ ДОКУМЕНТАМИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Масштабність і динаміка технологічних досягнень останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. у сфері інформаційно-комунікаційних технологій призвели до безперервного збільшення питомої ваги цифрових аудіовізуальних документів у загальному обсязі документної інформації. Ця обставина, а також зростаючі інформаційні потреби сучасних користувачів ставлять перед архівами завдання формування Національного архівного фонду (далі – НАФ) цифровими аудіовізуальними документами. Зважаючи на обмеженість і локальність вітчизняного досвіду, а також відсутність теоретико-методичної підтримки архівної практики, направленої на роботу з цими документами, висвітлення проблем формування архівних фондів цифровими аудіовізуальними документами видається не тільки актуальним, але й практично важливим. Спробуємо сформулювати деякі з цих проблем, що виникають вже на етапі комплектування і потребують першочергового вирішення.

Як показує сучасна практика, і в т. ч. досвід Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), робота з цифровими аудіовізуальними документами ведеться в умовах термінологічної, типологічної, правової та технологічної невизначеності. До цього часу відсутнє наукове обґрунтування терміну *цифровий аудіовізуальний документ*.

Для термінологічного «розкриття» *цифрового аудіовізуального документа*, як нового виду об'єктів архівного комплектування, розглянемо ключове поняття *аудіовізуальний документ*, під яким згідно з ДСТУ 2732:2004 «Діловодство і архівна справа. Терміни та визначення» розуміється «документ, зміст якого представлено у вигляді зображення і (або) запису звуку, для фіксування і (або) відтворювання якого застосовують відповідну апаратуру» [2]. З цим поняттям пов'язаний популяризований наразі термін *цифровий* (від англ. digital), який вживають на позначення електронної технології, за допомогою якої генеруються, зберігаються й обробляються дані (інформація – *автор*.) у вигляді рядків нулів і одиниць.

Спираючись на обидва визначення, поняття *цифровий аудіовізуальний документ* ми пропонуємо трактувати як документ, що містить зображувальну і (або) звукову інформацію, яка фіксується, передається і відтворюється за допомогою цифрових технологій і пристроїв. Цей термін є спорідненим за семантикою, але вужчим і підпорядкованим поняттю *аудіовізуальний документ*. Відтак, цифровий аудіовізуальний документ, на наше переконання,

є *підвидом* аудіовізуального документа, що дозволяє розглядати його як повноправний елемент архівного фонду.

Різноманітність цифрових аудіовізуальних документів ускладнює формування єдиної системи їх класифікації і, як наслідок, гальмує їх ідентифікацію як об'єктів комплектування з-поміж інших об'єктів багатовимірного інформаційного простору. Для ідентифікації цифрових аудіовізуальних документів як об'єктів, які можуть бути віднесені до НАФ, важливою, на нашу думку, є їх класифікація за способом розповсюдження і режимом доступу, що є необхідним у виборі технологічних процедур архівного опрацювання цих документів. Виокремленні за цією ознакою документи можна класифікувати як: локальні (з індивідуальним зйомним носієм: компакт-диски, зовнішні жорсткі диски тощо) та мережеві (без індивідуального носія, розміщені на власних технічних засобах утворювачів (власників) документів або в мережі Інтернет).

Ще одна складність полягає у відсутності чіткої супідрядності *аудіовізуальна продукція – цифровий аудіовізуальний документ* та розмежування останнього з іншими видами електронних видань у системі обов'язкового примірника, яка базується на Законі України «Про обов'язковий примірник документів» [4], що, в свою чергу, допускає вільне тлумачення виробниками обов'язків із доставлянням цих документів як примірника аудіовізуальної продукції.

Не менш важливо, що вітчизняний законодавець не закріпив за місцевими державними архівами право на отримання обов'язкового примірника документів, обмеживши коло одержувачів аудіовізуальних документів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного та Національним центром Олександра Довженка. Ця обставина визначає появу лакун у фондах державних архівів, які є осередками зберігання аудіовізуальних документів регіонального і місцевого значення. Великою мірою завадити цьому можна, визначивши нормативно за ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, як методичним та координаційним центром архівних установ у роботі з аудіовізуальними документами, право розподіляти обов'язкові примірники документів в архіви відповідно до їх профілю.

Поза сумнівом, цілісне формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами потребує удосконалення нормативно-правової бази, зокрема внесення змін у Закон України «Про обов'язковий примірник документів». Поліпшення законодавчих засад системи обов'язкового примірника потребує розширення видового складу документів, у т. ч. за рахунок цифрових аудіовізуальних документів, розроблення механізму зацікавленості виробників у наданні їх архівам, ґрунтованого на системі пільг разом із ефективно налагодженим контролем та економічними санкціями при порушеннях закону.

Проблема формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами тісно кореспондує з обов'язками архівів щодо дотримання вимог Закону

України «Про авторське право та суміжні права» [3], який суттєво обмежує можливості архівів стосовно організації дистанційного доступу користувачів до електронних документів, забезпечення електронної доставки документів, їх оцифрування та довготривалого зберігання.

Як засвідчує зарубіжний досвід щодо правового регулювання авторських прав у цифровому середовищі, це законодавство має бути одним із наймобільніших [1]. Натомість в Україні й досі не створено єдиного правового простору, який би регулював відносини між авторами, архівами-виробниками цифрових аудіовізуальних документів і користувачами, а практика архівів значно випереджає законотворчу діяльність.

У цій ситуації проблему можна вирішити шляхом створення системи комплектування (як у Великобританії, Нідерландах), основаної на спеціальному договорі з авторами (авторський договір), за яким вони добровільно надають документи в архіви [5]. Договір має передбачати усі права й обов'язки як авторів, чиї документи передаються для зберігання і користування, так і співробітників архіву, які здійснюють інформаційне обслуговування користувачів, по відношенню до того або іншого цифрового аудіовізуального документа. Слід відмітити, що авторський договір одночасно виступатиме інструментом управління інтелектуальною власністю самих архівів і елементом її захисту. Крім того, в рамках розвитку авторської договірної діяльності доцільним вбачається укладання і регулярне поновлення архівами *правових реєстрів*, які характеризуватимуть кожний цифровий аудіовізуальний документ як об'єкт правовідносин.

На сучасному етапі розвитку архівної галузі суттєвою перешкодою формуванню НАФ цифровими аудіовізуальними документами регіонального рівня є брак технічного та кадрового забезпечення у більшості архівів, а в окремих випадках – просте нерозуміння проблеми. Тому все відчутною стає потреба в корпоративній взаємодії архівів у формуванні цифрового сегменту НАФ. Оптимальне рішення, на нашу думку, полягає у створенні на базі ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного централізованого сховища, що на порядок простіше і дешевше, ніж створення відповідних підрозділів у кожному державному архіві, оскільки довготривале зберігання цифрових інформаційних ресурсів вимагає постійних логістичних і фінансових вкладень. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного має взяти на себе координуючі функції та завдання щодо забезпечення збереженості, повноцінного захисту та доступу до цифрових аудіовізуальних документів, що належать до фондів державних архівів. При цьому за державними архівами зберігатимуться не тільки функції управління їх цифровими аудіовізуальними документами, але й право самостійно визначати політику, темпи і специфіку комплектування цими документами.

І, насамкінець, формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами не може бути повноцінно реалізовано зусиллями самих лише

архівів, а має бути організоване на рівні державної цільової програми, яка витікатиме із загальної культурно-інформаційної політики.

Порушені в доповіді проблемні грані формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами в аспекті пошуку відповідей на виклики часу – лише частина існуючих проблем, вирішення яких потребує, насамперед, комплексного підходу, що включає як нормативно-правове регулювання на державному рівні, так і цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-технічних заходів на рівні галузі. Крім того, подальший розвиток практичної діяльності архівів із цими документами вимагає спеціальних міждисциплінарних досліджень і всебічного теоретичного осмислення, які б охоплювали питання класифікації, критеріїв оцінки та відбору документів для довготривалого зберігання, технологій доставляння та забезпечення автентичності документів тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Анжелаки Дж. Обязательное хранение цифровых материалов в государствах – членах Европейского союза: обзор законодательства и правоприменительной практики / Дж. Анжелаки // Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы : сб. статей. – СПб. : Рос. нац. б-ка, 2008. – С. 124–168.

2. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. – Офіц. вид. – Київ : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с. – (Національний стандарт України).

3. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. – Назва з екрана.

4. Про обов'язковий примірник документів [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-ХІV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Назва з екрана.

5. Согласование национальных подходов к сохранению цифрового наследия [Электронный ресурс] / ред. Н. Макговерн ; ред. серии К. Скиннер ; пер. с англ.: И. Н. Андреева [и др.]. – М. : МЦБС, 2013. – 360 с.

Ростислав Загорулько

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ-МУЗЕЙ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУТ ПАМ'ЯТІ ТА ОСЕРЕДОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) як державний орган виконує завдання та функції держави з управління архівною справою та діловодством, забезпечує облік,

збереженість документів НАФ загальнодержавного значення свого профілю і використання відомостей, що в них містяться [1].

Відповідно до Положення про ЦДАМЛМ України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України № 753/5 від 21 травня 2012 р., ЦДАМЛМ України зберігає:

- документи, які відображають історію української культури і мистецтва, що утворилися в результаті діяльності установ та організацій загальнодержавного значення;

- документи особового походження, що відклалися в архівах діячів української національної культури, які проживають на території України, що надійшли у власність держави та передані на законній підставі;

- документи з історії національної культури і мистецтва, що надійшли з-за кордону;

- фотодокументи, що надійшли в складі фондів установ та організацій і фондів особового походження;

- страховий фонд копій документів;

- музейні предмети, що складаються з меморіальних речей, нагород, живописних творів образотворчого мистецтва, виробів декоративно-ужиткового мистецтва, музичних інструментів, театрального реквізиту та сценічних костюмів, які належали діячам культури або характеризують певну історичну добу;

- друковані видання, до складу яких входять приватні колекції та різні типи друкованих видань, включаючи підшивки газет та журналів, що надійшли до ЦДАМЛМ України безкоштовно (в дарунок) або шляхом закупівлі;

- облікові документи ЦДАМЛМ України, архівні довідники, що розкривають склад і зміст документів ЦДАМЛМ України (описи, каталоги, покажчики, огляди, бази даних тощо) [1].

Станом на 1 січня 2014 р. у ЦДАМЛМ України зберігається 1403 фонди (301637 од. зб., 152778 док., 1156 арк. з паперовою основою). 122 з них – фонди установ і організацій (119308 од. зб., 221 опис), 1281 – фонди особового походження (182329 од. зб., 152778 док., 1156 арк. з паперовою основою, 1990 описів). Музейний фонд ЦДАМЛМ України представлено 17636 музейними предметами. Крім цього, у ЦДАМЛМ України зберігається 108179 примірників книг і брошур, 79249 примірників журналів, 5669 примірників річних комплектів журналів, 2449 примірників річних газетних підшивок, 1420 примірників спеціальних видань [2].

Одним із пріоритетних напрямків діяльності ЦДАМЛМ України є здійснення наукових досліджень з архівознавства та документознавства, археографії, впровадження в практику їхніх результатів [1]. Координацією наукових досліджень в ЦДАМЛМ України займається Науково-методична рада ЦДАМЛМ України [3].

Впродовж 2014 р. співробітниками ЦДАМЛМ України було підготовлено 6 наукових статей та 12 документальних оглядів (6 фондів і 6 тематичних). Серед них: «Документи І. Їжакевича з архівних фондів ЦДАМЛМ України (до 150-річчя від дня народження)», «Огляд літературних архівів про О. Довженка (із зібрань ЦДАМЛМ України)» Гайворонської А. А., «Документи Галі Мазуренко у ЦДАМЛМ України», «Документи графіка-плакати́ста Т. Хвостенко у ЦДАМЛМ України» Дубовика С. О., «Т. Г. Шевченко в ідеологічних конструкціях радянського літературознавства», «Документи російського філософа М. Лосського у фонді О. Могілянського. З архівних зібрань ЦДАМЛМ України» Нестерчука Д. В., «Шевченківський Київ у архівних фондах ЦДАМЛМ України» Олійник О. Г., «Роль Т. Г. Шевченка в розвитку творчої особистості І. Нечуя-Левицького», «Від затоплених кораблів до тонких акварелей. Валентин Фельдман мовою документів ЦДАМЛМ України» Павлової О. Ф., «Вільгельм Котарбінський в документах ЦДАМЛМ України (до 165-річчя від дня народження живописця)» Хардаєвої Т. С., «Тема українського козацтва в літературних фондах ЦДАМЛМ України», «Художня проза про Тараса Шевченка в літературі 1930-х – 1990-х рр. з архівних зібрань ЦДАМЛМ України» Шепелюка В. М. та ін.

Наприкінці 2013 р. побачило світ науково-довідкове видання «Документальна скарбниця Шевченківських лауреатів», підготовлене співробітниками ЦДАМЛМ України [4]. У серпні 2014 р. книга стала переможцем у номінації «Наукові видання» на XI конкурсі «Одеса на книжних сторінках», що проходив у рамках XVIII Міжнародної книжкової виставки-ярмарку «Зелена волна». Відповідно до Наказу Укрдержархіву № 157 «Про присудження премії імені Василя Веретенникова» від 22 грудня 2014 р. автори видання (Кульчий О. В., Малярчук Т. М., Бентя Ю. В.) були відзначені дипломами за кращу науково-інформаційну роботу [5].

Зараз співробітниками ЦДАМЛМ України ведеться активна робота над «Каталогом рукописної спадщини та друкованих видань творів М. Вериківського у ЦДАМЛМ України».

Поряд зі співробітниками ЦДАМЛМ України активною науково-дослідною роботою займаються дослідники, які працюють у його читальному залі. Тематика їхніх наукових досліджень різнобічна. Це і театральне життя Києва, і літературний процес в Україні, і творчість окремих українських митців тощо. Різняться між собою і масштаби їхніх досліджень, представлених статтями, монографіями, курсовими та дипломними роботами, кандидатськими та докторськими дисертаціями тощо.

Впродовж 2014 р. у читальному залі ЦДАМЛМ України працював 291 дослідник. 8 із них – іноземці: Ванесса Вуазен і Ерік Онобль (Франція, дослідницька тема «Відображення війни і миру в радянській кінохроніці та документальних фільмах. 1936-1982 рр.»), Дункан Сміт (США, дослідницька тема «Річки, водне господарство і перетворення Дніпра. XIX–XX ст.»),

Чарльз Бондс (США, дослідницька тема «Єврейський досвід. 1929–1953 рр.»), Юлія Кисла (Канада, дослідницька тема «Переглядаючи історію післявоєнної доби: українські радянські письменники в епоху пізнього сталінізму. 1944–1953 рр.»), Анна Остапець (Франція, дослідницька тема «Вплив радянської історії на творчість Олександра Довженка»), Кароліна Пшчола (Польща, дослідницька тема «Творчість М. Бажана у компаративістичному контексті. 1921–1983 рр.»), Олександр Дмитрієв (РФ, дослідницька тема «В. В. Петров у інтелектуальній історії Європи і України. 1900-і – 1960-і рр.»).

Тематика досліджень вітчизняних науковців охоплювала широке коло питань: історія польського театру в Україні, історія українського кіно I пол. ХХ ст., архітектура Києва, діяльність Спільки художників України, мистецьке життя Києва на зламі ХІХ–ХХ ст. та інші.

Список використаних джерел та літератури

1. Про затвердження Положення про Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України [Електронний ресурс] : наказ М-ва юстиції України від 21.05.2012 № 753/5. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0753323-12>. – Назва з екрана.
2. Склад та характеристика фондів ЦДАМЛМ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csam.archives.gov.ua/ukr/sklad_fondiv/. – Назва з екрана.
3. Колегіальні органи ЦДАМЛМ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csam.archives.gov.ua/ukr/kolegialni_organ/. – Назва з екрана.
4. *Кульчий О. В.* Документальна скарбниця Шевченківських лауреатів / Кульчий О. В., Малярчук Т. М., Бентя Ю. В. – Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2013. – 352 с.
5. Про присудження премії імені Василя Веретенникова [Електронний ресурс] : наказ Держ. архів. служби України від 22.12.2014 № 157. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2014_157.pdf. – Назва з екрана.

Зінаїда Зайцева

ФОНД АКАДЕМІКА Ф. КОРША В АРХІВІ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО РУХУ

Корш Федір Євгенович (1843–1915) – філолог, професор Московського університету та Лазаревського інституту східних мов, академік Петербурзької Академії наук. Вчений був видатним ерудитом у галузі класичної філології, володів мовами, які належать до найрізноманітніших історичних епох і народів. З-поміж багатьох європейських і східних мов учений особливу увагу приділяв українській, яку знав досконало. Основні документи до життєпису Ф. Корша містяться у Фонді 558 Архіву РАН (Москва), переважну частину

одиниць зберігання якого складає кореспонденція. Більша частина листів опублікована [1], однак автори видання обійшли увагою листи М. Грушевського, В. Гнатюка, О. Русова, М. Дикарева та ін. Ширший погляд на Фонд академіка Ф. Корша свідчить, що знайомство вченого з Україною відбувалося на кількох інституційно-функціональних рівнях:

1. Два роки Ф. Корш працював у Новоросійському університеті (Одеса) – відбував тут пошту за протест проти порушення університетської автономії. Згодом підтримував листування з низкою професорів-славістів та сходознавців цього університету, виступив на захист ректора і проректора цього університету у зв'язку з пропозицією міністра освіти притягнути їх до суду у зв'язку з студентськими заворушеннями та допуском української мови у навчальний процес. Професор Корш очолював державні екзаменаційні комісії на історико-філологічних факультетах Київського (1891 р.) та Харківського (1893) університетів [2]. У збірнику Харківського історико-філологічного товариства опублікував статтю «Владимировы боги». За результатами досліджень в архівах Києва виявлено, що він прочитав у Московському археологічному товаристві доповідь «Вірмено-турецькі документи з Київських архівів».

2. Ф. Корш цікавився українською літературою і мовою. Виступив ініціатором підготовки, разом із П. Фортунатовим і А. Шахматовим, відомої Записки Академії наук «Об отмене притеснений печатного малорусского слова». Вчені доводили, що українська мова є самостійною слов'янською мовою й рекомендували скасувати антиукраїнські розпорядження уряду. У березні 1905 р. документ був поданий до комітету міністрів, рішення якого відкрили шлях до видання україномовної преси в Росії.

3. Ф. Корш очолив Товариство слов'янської культури, яке почало діяти 28 березня 1908 р. у Москві. До нього він залучив лібералів, які відмежовувалися від принципів старого консервативного слов'янофільства і прихильно ставилися до українського руху. Серед членів були В. Вернадський, А. Кримський, О. Шахматов, М. Карєєв. Товариство мало свій друкований орган «Известия». Важливо, що у московському Товаристві створено *Українську секцію* й розпочато роботу з організації у Москві передплати українських видань. Секцію очолив С. Хвостов. До президії, крім нього, ввійшли А. Кримський, М. Грушевський, М. Янчук, О. Новицький. Членами секції були Б. Кістяківський, С. Петлюра (секретар), І. Алчевський, О. Саліковський та ін. На них покладалося ініціювання українознавчих гуртків у закладах вищої освіти, дослідження історичних пам'яток і бібліотечних фондів у Москві з огляду на потреби української науки і культури, підтримка зв'язку з інтелектуальним життям в Україні [3, с. 217–218]. Наприкінці 1911 р. зусиллями О. Новицького в Українській секції було організовано підсекцію науки у складі Ф. Корша, Б. Кістяківського, О. Саліковського, О. Новицького (голова), С. Хвостова, М. Янчука, М. Філянського, С. Петлюри (секретар). На її базі планувалося утворити

Українське наукове товариство у Москві. У квітні 1911 р. Товариство слов'янської культури заснувало відомий журнал «Украинская жизнь», редакцію якого очолив С. Петлюра. У цьому виданні Ф. Корш надрукував низку статей на захист української культури.

4. Ф. Корш був дійсним членом двох українських наукових товариств – Наукового товариства імені Шевченка у Львові (НТШ) та Наукового товариства у Києві (УНТ). Відповідне посвідчення про членство в НТШ і введення до складу Філологічної секції він отримав 23 грудня 1909 р. [4]. У «Наукових Записках НТШ» Корш опублікував наукову статтю «До історії українського восьмикладового вірша». На сторінках «Наукових Записок НТШ» вміщувалися відгуки й рецензії на публікації Корша в російській та українській періодиці. Вчений секретар НТШ, відомий фольклорист, член-кореспондент Російської академії наук Володимир Гнатюк, знаючи інтерес Корша до української народної творчості, відіслав йому три томи опублікованих ним коломийок, а також екземпляри львівських газет «Діло» і «Прикарпатська Русь», де були надруковані листи академіка А. Соболевського, погляди якого на українську мову не співпадали з позицією Корша. Гнатюк пропонував Коршу вступити з Соболевським у публічну дискусію на сторінках «Діла» [5].

Більш тісним було співробітництво Корша з УНТ, яке утворилося у Києві 1906 р. За підписом голови УНТ М. Грушевського міститься лист на офіційному бланку УНТ, де йдеться про започаткування журналу, присвяченого українознавству, в якому проектується спеціальний відділ української мови (граматика, правопис, лексика тощо). Грушевський запевняв академіка, що журнал, як орган УНТ, матиме виключно науковий характер і просив дати згоду на дозвіл включити його у якості почесного співробітника редакції та надіслати, по можливості, свою статтю до планованого видання [6]. Наприкінці лютого 1914 р. М. Грушевський знову погоджував з Коршем, на цей раз телеграмою, питання про включення його до складу редакції, вказуючи й назву українознавчого журналу, а саме «Україна». У квітні того ж року повідомляв Корша про вихід першої книги журналу, яка прикрашена ім'ям академіка.

Наступним листом, який виявився останнім, Грушевський повідомляв, що до червня буде читати лекції у Львівському університеті, а потім поїде на відпочинок у Карпати, де його і застала, до речі, Перша світова війна. Історик клопотався про нові статті Корша для чергових книг журналу, повідомляв, що у другій книзі довелося зняти з титулу журналу ім'я О. І. Левицького, якому «приставили нож к горлу», і він змушений під тиском київської адміністрації покинути редакцію журналу [7].

У справі співробітництва з українськими науковими виданнями до Корша звертався також голова Філологічної секції УНТ В. Перетц. У серпні 1913 р. він повідомляв академіку, що секція запланувала видати збірник, присвячений Т. Шевченку і сподівається, що Корш, як «друг українців»,

пришле свою статтю. В. Перетц, напевне, першим повідомив Коршу подробиці прибуття М. Грушевського з Галичини до Києва у перші тижні війни та обставини ув'язнення історика до Лук'янівської тюрми. У листі йшлося також про те, що у Києві очікуються нові арешти «прочих возрождающихся украинцев».

Після того, як у зв'язку з виходом на пенсію Корш перестав працювати в Московському університеті, його громадська діяльність у сфері захисту української культури і друку набрала більш інтенсивного характеру. Він брав участь у дискусії навколо антиукраїнських публіцистичних виступів П. Струве й надрукував кілька статей на захист української культури і мови. Позицію Корша не схвалював маститий славіст В. Ягич, про що свідчить лист останнього, надісланий з Відня у вересні 1912 р. до Корша [8]. У Москві Корш очолював ювілейні комітети (1911, 1914) з відзначення 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка і 100-ліття від дня його народження. На ювілейних засіданнях виступив зі змістовними доповідями, на які схвально відгукувалися як російські академіки, так й галицькі видання. Доповідь 1911 р. була опублікована у газеті «Утро России» й отримала відгук у «Записках НТШ». Певний інтерес в аспекті порівняння атмосфери у двох імперіях, територію яких населяли українці, становить той факт, що Корш як член НТШ отримав у лютому 1914 р. запрошення до Львова для участі у зборах, присвячених сотим роковинам з дня народження Т. Шевченка. На порядку денному стояла доповідь професора української мови і літератури Чернівецького університету С. Смаль-Стоцького «Ідеї Шевченкової творчості». Як людина ліберальних поглядів, академік Ф. Корш підтримував ідею вільного розвитку української культури і національних наукових інституцій.

Список використаних джерел та літератури

1. *Баскаков Н. А.* Академик Ф. Е. Корш в письмах современников. К истории русской филологической науки / Н. А. Баскаков, Баскаков Н. К. – М., 1989. – 277 с.
2. Архив Российской Академии Наук (Москва), ф. 558, оп. 2, д. 57–59; 60–65; 74–77.
3. *Зайцева З. І.* Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія / З. І. Зайцева. – Київ, 2006. – 368 с.
4. Архив Российской Академии наук (Москва), ф. 558, оп. 2, д. 21, л. 1.
5. Архив Российской Академии наук (Москва), ф. 558, оп. 4, д. 62, л. 1–2.
6. Архив Российской Академии наук (Москва), ф. 558, оп. 3, д. 102, л. 1.
7. Архив Российской Академии наук (Москва), ф. 558, оп. 4, д. 76, л. 3.
8. Архив Российской Академии наук (Москва), ф. 558, оп. 4, д. 412, л. 59–61.

НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Формування інформаційного суспільства детермінувало глобальні зміни в парадигмі фахової підготовки архівістів на межі ХХ–ХХІ ст. Наприкінці 1990-х років науковцями УНДІАСД була запропонована Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (далі – Концепція), у якій були визначені пріоритетні напрями сучасної архівної освіти в Україні: розвиток архівознавства як самостійної системи знань і удосконалення змісту архівної освіти; розвиток інформаційного напрямку в архівній освіті; введення багаторівневої підготовки фахівців; розширення номенклатури спеціальностей і спеціалізацій; урізноманітнення форм навчання; створення навчально-методичної бази архівної освіти [5, с. 22]. В основу запропонованої Концепції було покладено засадничі принципи концепції безперервного навчання («lifelong learning»), які мають на меті не тільки набуття і підтримку фахових компетенцій, а й постійне оновлення знань, умінь, навиків, методик, технологій тощо.

Маємо зауважити, що автори проекту Концепції не ставили за мету розроблення універсальної моделі архівної освіти, оскільки вона (модель) «залежить від архівної системи, що склалася в різних країнах, державних потреб у кваліфікованих фахівцях цієї галузі, традицій та історії архівної професії» [5; 8].

Натомість, Н. Маковська акцентує свою увагу саме на моделях, іміджі та перспективах архівної освіти, відзначаючи поліваріативність підготовки фахівців для архівної галузі у вітчизняних вузах, різну змістовну наповненість навчальних планів, що в кінцевому результаті відбивається на професійній компетентності випускників. За її баченням, прогнозована оптимальна модель професійної архівної освіти має відобразити сучасну філософську парадигму єдності гуманітарного та природничого знання, яка виключає «технологічний» підхід до підготовки архівістів. Оптимальна модель підготовки сучасного архівіста в системі вищої освіти має включати наступні складові: архівознавчу, історичну, соціальне управління та документознавство, інформаційну [7, с. 50, 53].

До середини 1990-х років єдиним центром підготовки архівістів в Україні була кафедра архівознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У численних публікаціях Я. Калакури розкриті проблеми розвитку вітчизняного архівознавства та вузівської підготовки майбутніх архівістів [1]. Навчально-методична і наукова діяльність кафедри за роки її існування проаналізована також у статтях Я. Калакури та М. Щербака [4], С. Павленко [9].

Проте стрімкий розвиток інформаційного суспільства та нові виклики, що постали перед архівістами, детермінували зміну освітньої парадигми: від позитивістської, закладеної ще в рамках французької освітньої моделі ХІХ ст., до постмодерністської. Сучасні тенденції розвитку освіти архівістів в Україні потребують не тільки високого рівня фахової освіти, професійного тренінгу у процесі засвоєння знань на виробничих практиках та різноманітних формах фахового навчання, але й багатогранного інтелекту, здатного об'єднати потреби суспільства з результатами практичної діяльності, а також високої культури міжособистісних взаємовідносин.

Ми поділяємо підходи науковців і освітян у тому, що сучасна інтеграція архівістики у міжнародні інформаційні системи зумовлює закладання до навчального комплексу нових функцій як теоретичного, так і практичного плану, формування архівіста – фахівця нової формації, здатного володіти навичками використання новітніх інформаційних технологій і систем будь-якого рівня, тобто, фахівця-посередника між архівами і суспільством, гаранта доступу до всього інформаційного потенціалу архівної мережі України і світу в цілому [12].

Поряд із концептуальними розробками щодо змісту архівної освіти, в українській історіографії мають місце також наукові розвідки, пов'язані із висвітленням проблем архівного та інформаційного менеджменту [2; 3; 6], навчально-методичного забезпечення навчального процесу, методики викладання архівознавчих дисциплін та її специфіки у вузах неісторичного профілю [10], використання інноваційних форм викладацької діяльності та можливостей дистанційної освіти тощо [11]. Так, наголошуючи на необхідності розробки концепції підготовки фахівців інформаційного менеджменту в галузі архівної справи, фахівці вважають, що нова генерація архівістів має бути готова здійснювати координацію і регулювання попиту на інформаційний товар з його пропозицією; проводити уніфікацію основних елементів (реквізитів) документів та систематизацію процесів постачання інформації в системи і мережі; визначати торгово-збутову і рекламну спроможність щодо інформаційного ресурсу як товару та доцільність економічної діяльності з точки зору підвищення ефективності функціонування архівних установ [2].

Таким чином, аналіз окремих вітчизняних наукових розвідок щодо концептуальних основ розвитку архівної освіти демонструє наявність низки нерозв'язаних проблем вузівської підготовки майбутніх архівістів, зумовлених об'єктивними чинниками. Нагальним завданням в умовах глобалізованого сьогодення є перехід від наукового дискурсу щодо зміни парадигми архівної освіти до практичних дій, спрямованих на оптимізацію підготовки фахівців для архівної галузі у вищих навчальних закладах України.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівна освіта в Україні очима керівника університетської кафедри. На запитання редакції відповідає Я. Калакура // *Архіви України*. – 2002. – № 1/3. – С. 133–142.
2. Гончарова Н. Інформаційний менеджмент та підготовка фахівців-архівознавців / Н. Гончарова // *Студії з архів. справи та документознавства*. – 1999. – Т. 4. – С. 62–64.
3. Калакура Я. С. Психолого-педагогічні засади архівного менеджменту / Я. С. Калакура // *Архіви України*. – 2011. – № 1. – С. 65–78.
4. Калакура Я. С. 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету / Я. С. Калакура, М. Г. Щербак // *Архіви України*. – 2014. – № 4/5. – С. 338–345.
5. Концепція підготовки та післядипломної освіти працівників архівних установ України (проект) / Матяш І. Б. (кер. теми), Калакура Я. С., Лозицький В. С., Селіверстова К. Т. // *Студії з архів. справи та документознавства*. – 1998. – Т. 3. – С. 17–24.
6. Мага І. Архівний менеджмент: до питання рейтингування державних архівів / І. Мага // *Студії з архів. справи та документознавства*. – 2009. – Т. 17. – С. 97–112.
7. Маковська Н. В. Професійна архівна освіта в Україні: моделі, імідж, перспективи / Н. В. Маковська // *Архіви України*. – 2002. – № 1/3. – С. 46–54.
8. Матяш І. Сучасні проблеми архівної освіти в Україні / Ірина Матяш // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. – 2002. – Вип. 5. – С. 134–141.
9. Павленко С. Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Світлана Павленко // *Архівознавство, Джерелознавство. Археографія*. – 2000. – Вип. 2. – С. 154–163.
10. Павленко С. Проблеми викладання архівознавчих дисциплін у вузах неісторичного профілю / Світлана Павленко // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. – 2002. – Вип. 5. – С. 151–156.
11. Сукало А. Використання можливостей архівних сайтів у дистанційній освіті / Алевтина Сукало // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. – 2002. – Вип. 5. – С. 146–151.
12. Терно В. Проблеми професійної підготовки спеціалістів з архівної справи у рамках спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / В. Терно, Н. Гончарова // *Студії з архів. справи та документознавства*. – 1998. – Т. 3. – С. 25–27.

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ БІОПОШКОДЖЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Одним із головних питань збереження архівних матеріалів є запобігання процесам біодеградації/біоруйнування носіїв інформації (папір, аудіо- та відео плівки тощо) та мінімізація негативного впливу на них мікроорганізмів [1–6]. Розв'язання цих питань потребує швидкої та точної ідентифікації родового та видового складу біодетерантів [1, 4, 7–12]. Така ідентифікація дозволить використовувати більш цілеспрямовані дезінфектанти і таким чином мінімізувати їх можливий негативний вплив на носії інформації.

Донедавна основним методом ідентифікації мікроорганізмів, які пошкоджують архівні матеріали, було диференційне вирощування на спеціальних поживних середовищах із подальшими мікроскопією та/або молекулярно-біологічною діагностикою. Однією з переваг такого методу є можливість кількісно оцінити розповсюдження спор мікроорганізмів на документах, полицях, шафах та в повітрі архівосховищ. До недоліків слід віднести неможливість розділити виявлені види мікроорганізмів на біодетеранти та артефакти (в даному випадку занесені ззовні спори та/або спорангії мікроорганізмів, які не розростаються в умовах сховища та не руйнують матеріали) та тривалий час, необхідний для вирощування зразків на поживних середовищах (стандартно біля 10 діб). Крім того, деякі види мікроорганізмів можуть не культивуватися на стандартних середовищах і тому не ідентифікуватися цими методами. Зважаючи на зазначене, існує необхідність у розвитку нових методів ідентифікації біодетерантів.

На сьогодні існує декілька шляхів подолання цих проблем при проведенні мікробіологічного аналізу/обстеження. Одним із них є нівелювання етапу нарощування зразків на поживних середовищах та безпосередня мікроскопія специфічно відібраних зразків, так званий метод відбору проб липкою стрічкою [13–15]. До переваг цього методу можна віднести швидкість, легкість у застосуванні, можливість визначення не тільки окремих родів/видів біодетерантів, але й етапи їх розвитку (оскільки аналізують живі клітини/міцелій), ступінь зараження тощо. Це дозволяє відносно точно розділяти біодетеранти та сторонню мікрофлору, в тому числі артефакти. Недоліком можна вважати дещо ускладнене визначення певного виду мікроорганізмів, на відміну від роду, та неможливість проведення кількісної оцінки ступеня зараження мікроорганізмами (КУО на одиницю площі, об'єму повітря тощо). Другим шляхом є використання методів молекулярної біології, в тому числі генетичний аналіз, для кількісної та якісної ідентифікації мікроорганізмів [16–18]. Ці методи є відносно швидкими та надзвичайно точними, проте не дозволяють чітко відділити

біодетеранти та артефакти, а також потребують використання специфічних приладів.

Поєднання мікроскопії та методів молекулярної біології дозволяє прискорити сам аналіз за рахунок відсутності етапу нарощування колонії на поживному середовищі, ретельніше оцінювати внесок виявлених мікроорганізмів на пошкодження документів та провести максимально точну ідентифікацію їх родів та видів для подальшої род/вид спрямованої дезінфекції з мінімальним пошкодженням носіїв інформації.

Список використаних джерел та літератури

1. *Warscheid T.* Biodeterioration of stone: detection, quantification and evaluation / T. Warscheid // *DECHEMA MONOGRAPHIEN.* – 1996. – Vol. 133. – P. 115–120.
2. *Szostak-Kotowa J.* Biodeterioration of textiles / J. Szostak-Kotowa. – 2004.
3. *Saiz-Jimenez C.* Biodeterioration vs biodegradation: the role of microorganisms in the removal of pollutants deposited on historic buildings / C. Saiz-Jimenez // *International Biodeterioration & Biodegradation.* – 1997. – Vol. 40, Issues 2–4. – P. 225–232.
4. *Pinzari F.* Biodeterioration of paper: a sem study of fungal spoilage reproduced under controlled conditions / F. Pinzari, G. Pasquariello, A. De Mico // *Macromolecular Symposia.* – 2006. – Vol. 238. – P. 57–66.
5. *Bento F. M.* Biodeterioration of stored diesel oil: studies in Brazil / F. M. Bento, C. C. Gaylarde // *International Biodeterioration & Biodegradation.* – 2001. – Vol. 47, Issue 2. – P. 107–112.
6. *Flemming H.-C.* Biodeterioration of synthetic materials - a brief review / H.-C. Flemming // *Materials and Corrosion.* – 2010. – Vol. 61. – P. 986–992.
7. *Wolfender J.-L.* New approaches for studying the chemical diversity of natural resources and the bioactivity of their constituents / J.-L. Wolfender, E. F. Queiroz // *Chimia.* – 2012. – Vol. 66, No. 5. – P. 324–329.
8. *Mandrioli P.* Biodeterioration: macromonitoring and microeffects on cultural heritage and the potential benefits of research to society; part 2. bioaerosol and biodeterioration / P. Mandrioli. – 2002.
9. *Nugari M. P.* Biodeterioration control of cultural heritage: methods and products / M. P. Nugari, O. Salvadori // *Molecular Biology and Cultural Heritage: Proceedings of the International Congress.* – 2003. – P. 233–242.
10. *Michaelsen A.* Biodeterioration and restoration of a 16th-century book using a combination of conventional and molecular techniques: a case study / A. Michaelsen, G. Piñar, M. Montanari, F. Pinzari // *International Biodeterioration & Biodegradation.* – 2009. – Vol. 63, Issue 2. – P. 161–168.
11. *Orlita A.* Microbial biodeterioration of leather and its control: a review / A. Orlita // *International Biodeterioration & Biodegradation.* – 2004. – Vol. 53, Issue 3. – P. 157–163.
12. *Borrego S.* The quality of air at archives and the biodeterioration of photographs / S. Borrego, P. Guiamet, S. Gómez de Saravia [et al.] // *International Biodeterioration & Biodegradation.* – 2010. – Vol. 64, Issue 2. – P. 139–145.

13. *Urzi C.* Sampling with adhesive tape strips: an easy and rapid method to monitor microbial colonization on monument surfaces / C. Urzi, F. De Leo // *Journal of Microbiological Methods*. – 2001. – Vol. 44, Issue 1. – P. 1–11.

14. *Rodriguez-Tudela J. L.* Improved adhesive method for microscopic examination of fungi in culture / J. L. Rodriguez-Tudela, P. Aviles // *Journal of clinical microbiology*. – 1991. – Vol. 29, No. 11. – P. 2604–2605.

15. *Harris J. L.* Safe, low-distortion tape touch method for fungal slide mounts / J. L. Harris // *Journal of clinical microbiology*. – 2000. – Vol. 38, No. 12. – P. 4683–4684.

16. *Delidow B. C.* Polymerase chain reaction / B. C. Delidow, J. P. Lynch, J. J. Peluso, B. A. White // *PCR Protocols*. – 1993. – Vol. 15. – P. 1–29.

17. *Martin K. J.* Fungal-specific PCR primers developed for analysis of the ITS region of environmental DNA extracts / K. J. Martin, P. T. Rygiewicz // *BMC microbiology*. – 2005. – Vol. 5. – P. 28.

18. *Korabecna M.* The variability in the fungal ribosomal DNA (ITS1, ITS2, and 5.8 S rRNA Gene): its biological meaning and application in medical mycology / M. Korabecna // *Communicating Current Research and Educational Topics and Trends in Applied Microbiology*. – 2007. – P. 783–787.

Тетяна Клименко

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇХ РОЗВИТКУ

Важливим інформаційним інструментом управління державою є архівно-інформаційні ресурси, що відображають правові та організаційні основи становлення і розвитку української державності. Саме архівні установи покликані зберігати архівні багатства держави. Документи, що нагромадилися в архівних установах, внесені до Національного архівного фонду (НАФ). На перший погляд, архів – це сховище документальних матеріалів, які відтворюють історичне минуле. Проте це далеко не повне його призначення. Перш за все, архів – це інституція пам'яті, організована для збереження та всебічного використання документів НАФ. Як складова частина національної культурної спадщини, НАФ є вагомим джерелом духовних знань, зібранням свідчень фактів, подій, явищ, що дозволяють встановити історичну істину, забезпечують збереження духовних цінностей, відродження та спадкоємність культурно-історичних традицій.

Крім того, архівні установи, як державне зібрання документів історичного значення для майбутнього, мають дві важливі функції. Перша з них – адміністративна: архівісти забезпечують контроль за архівами і системами формування справ в установах, маючи дозвільне право на виділення документів для знищення. Друга – функція підтвердження соціального статусу громадян. Водночас вони мають юридичну значущість,

що зумовлює особливе місце архівних установ у сучасному суспільстві [1, с. 280].

Основним змістом державної політики у сфері діловодства й архівної справи є керування документаційними процесами, формування НАФ, забезпечення його збереженості та користування ним, а також організація зберігання соціально значущих документів для задоволення соціально – правових потреб громадян. Усі ці процеси мають здійснюватися за єдиними пріоритетними напрямами державної політики щодо захисту національних інтересів України в архівній справі:

- розвитку і вдосконалення архівного законодавства;
- бюджетного фінансування архівних установ;
- забезпечення архівів відповідними приміщеннями та сприяння у залученні джерел їх позабюджетного фінансування з метою досягнення належного рівня технічного і технологічного оснащення, охоронних систем, нормативно-методичної бази, чисельності, професіоналізму та соціальної захищеності їх працівників, що є необхідно достатнім для стабільного і безпечного функціонування, забезпечення збереженості, доступу і використання архівно-інформаційних ресурсів, що належать державі;
- поповнення НАФ документами державного та приватного походження, забезпечення збереженості та організації доступу до таких документів.

Кожна архівна установа, що здійснює зберігання архівних документів, реалізує ці процеси у межах своєї функціональної діяльності – як центр зберігання і суб'єкт інформаційних відносин та планує свою діяльність, виходячи з оцінки реального стану справ, наявних фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів і пріоритетних завдань, що полягають у забезпеченні умов для гарантованого збереження документів НАФ, розроблення регіональних програм розвитку архівної справи, створення розгалуженої мережі трудових архівів, укладення нових списків юридичних осіб – джерел формування НАФ, виявлення й упорядкування документів особового походження, максимально повне задоволення потреб громадян і юридичних осіб у ретроспективній інформації, участь у створенні системи, що полегшує доступ до документів НАФ.

Важливим напрямом роботи архівних установ є посилення контролю і відповідальності за станом архівної справи та організації діловодства в архівних підрозділах установ, підприємств, організацій (відомчих архівах), що унеможливить несанкціоноване знищення документів, недотримання правил забезпечення збереженості документів НАФ та соціально значущих документів відповідно до ст. 92 Кодексу України про адміністративні правопорушення у частині розгляду адміністративних справ про порушення керівниками, посадовими особами і власниками відомчих, корпоративних, громадських і приватних архівів [2, с. 133].

Тепер, у непростий для нашої країни час, зважаючи на збройне протистояння на сході України, терористичні акти у містах України, в період настання ризику завдання шкоди документам НАФ, головною передумовою збереження документальних комплексів є стан готовності архівних установ до роботи в режимі кризової ситуації. Превентивні заходи на випадок надзвичайних обставин техногенного та природного характеру (пожеж, вибухів, аварій систем життєзабезпечення, повеней, землетрусів тощо), а також небезпечних військових і соціальних конфліктів, терористичних акцій передбачають тісну взаємодію з відповідними службами Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій, органами і підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України; розроблення спеціальних внутрішніх планів заходів архівів; жорстке дотримання у своїй професійній діяльності працівниками архівних установ усіх форм власності вимог чинного архівного законодавства та положень Кодексу етики архівістів [3, с. 36].

Попри політичну, економічну та соціальну кризу, що склалася в країні, надзвичайно актуальними є на сьогодні проблеми визначення складу установ, підприємств, організацій з метою віднесення їхніх документів, що відкладаються в діловодстві, до складу НАФ; прогнозування установ – потенційних власників документів НАФ [4]. Проблеми відбору документів до складу НАФ визначаються сьогоднішніми реаліями – змінами в системі управління, появою нових організацій, різними формами власності, багатопрофільністю діяльності, змінами в документуванні життєдіяльності суспільства – новими видами документів, новими носіями інформації.

Однією з найболючіших проблем комплектування залишається забезпечення збереженості соціально значущих документів підприємств і організацій недержавних форм власності. Отже, мусимо констатувати, що процес створення Трудових архівів відбувається активно, але ще не на кінцевій стадії [5, с. 4]. Мережа таких архівних установ могла б істотно зменшити навантаження на державний бюджет і перебрати на себе частину функцій державних архівних установ, а з іншого боку – розширити сферу платних послуг останніх [6].

Безпосереднім обов'язком архівістів повинна стати (можливо, спільно з навчальними закладами, краєзнавчими осередками, музеями) організація збирання усних свідчень про ключові події минулого століття [7, с. 83].

Відтак, пріоритетні напрями архівних установ та завдання архівістів на сучасному етапі залишаються незмінними, але доповнюються відповідно до вимог часу: поповнення НАФ документами, які всебічно відбивають усі сторони життя суспільства, посилення уваги до документів, що відображають неофіційну історію, громадське життя, долю конкретної людини, тобто йдеться про приймання документів від політичних партій, суспільних рухів, громадських організацій, а також особового походження. Тут важливою є коректна, грамотна роз'яснювальна робота архівістів із фондоутворювачами.

Звичайно, увага історичної науки до нинішнього періоду становлення державності буде великою. І саме від архівістів залежить те, наскільки повно будуть збережені документальні свідчення цього часу.

Список використаних джерел та літератури

1. Загальний міжнародний стандарт архівного описування ISAD (G) // Хрестоматія з архівознавства. – Київ, 2003. – С. 280–301.
2. *Клименко Т. А.* Архіви Черкащини в ХХ ст.: нарис регіональної історії : [наук. монографія] / Т. А. Клименко. – Черкаси, 2005. – 280 с.
3. *Шурубур А.* Збереження документів Національного архівного фонду України – природознавча проблема архівознавства / А. Шурубур // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. – Київ, 2001. – Вип. 3. – С. 34–40.
4. *Сельченкова С. В.* Методика визначення джерел комплектування державних архівів / С. В. Сельченкова // Архіви України. – 1993. – № 4/6. – С. 63–66.
5. Методичні рекомендації щодо виявлення і включення до державного реєстру національного культурного надбання, організації, обліку та зберігання унікальних документальних пам'яток Національного архівного фонду України. – Київ, 1998. – 24 с.
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – С. 20.
7. *Клименко Т. А.* Архівна справа на Черкащині: історія та сучасність : довідник / Т. А. Клименко. – Черкаси, 2003. – 132 с.

Юрій Ковтанюк

ПОРЯДОК ПРИЙМАННЯ-ПЕРЕДАВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ ТА АРХІВНИХ ВІДДІЛІВ МІСЬКИХ РАД

1. Відсутність нормативно-правового унормування процесу приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ та архівних відділів міських рад.

2. Оцінка розробки УНДІАСД «Методика приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ та архівних відділів міських рад» для подальшого унормування процесу приймання-передавання електронних документів на постійне зберігання: досягнення та недоліки.

3. Відсутність єдиного підходу до технології приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ, що є технічно оптимальним та максимально відповідає основним принципам архівістики, а також є зрозумілим та прийнятним архівістами.

4. Роль ЦДЕА України у процесі приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ, не тільки як централізованого сховища архівних електронних документів НАФ, а й архівної установи, що здійснює централізоване технічне забезпечення цього процесу.

5. Обґрунтування можливості застосування порядку приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ за схемою: фондоутворювачі – ЦДЕА України – державні архівні установи. Сутність такого порядку приймання-передавання електронних документів та його порівняння з прийманням-передаванням документів до ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного та ЦДНГА України.

6. Важливість системного підходу до документаційних процесів, що складають життєвий цикл електронних документів, у визначенні порядку приймання-передавання електронних документів до державних архівних установ та подальшого надання доступу до архівних електронних документів цим архівним установам.

7. Сутність доступу до архівних електронних документів НАФ, що зберігаються у ЦДЕА України, державних архівних установах, на обліку яких ці документи знаходяться, та доступу до цих документів користувачів.

Вадим Колєчкін

ФОНДИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОХОВАННЯ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В УЛЬЯНІВЦІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У 1953 р. у районному центрі Ульянівка Кіровоградської області був встановлений пам'ятний знак, розташований по пров. Леніна у подвір'ї середньої школи № 1. Як свідчить облікова картка, пам'ятник був встановлений на згадку про воїнів-визволителів 69-ї гвардійської стрілецької дивізії 4-ї гвардійської армії, 25-ї гв.стрілецької дивізії 7-ї гвардійської армії та 213-ї стрілецької дивізії 5-ї ударної армії 2-го Українського фронту. У картці також вказано, що тут поховані 28 невідомих радянських солдат, які загинули у боях за Ульянівку.

На невеличких стелах, розташованих поряд із пам'ятником, написані 14 прізвищ, що мають належати радянським воїнам: Драчук Григорій Тимофійович, Кучерявий Олег Сергійович, Пшеничний Іван Герасимович, Романенко Сергій Андрійович, Забурана Ніна Іванівна, Яновський Олександр Іванович, Брижатюк Іван Андрійович, Ільницький Володимир Степанович, Ільницький Станіслав Степанович, Зініна Анна Тимофіївна, Зінін Григорій Васильович, Корнієнко Павло Григорович, Луценко Степан Артемович, Шевченко (без імені та по-батькові). Також вказано, що ще 14 прізвищ – невідомі.

Проте, за даними переліку поховань радянських воїнів у Кіровоградській області, що зберігається у Держархіві Кіровоградської області, в Ульяновці розташоване поховання № 470. Єдине прізвище, що згадується у переліку – Драчук Пилип (а не Григорій) Тимофійович, 1912 р. н., партизан, який загинув 06.02.1944 р.

Подальший пошук на сайті російського узагальненого банку даних «Меморіал» уточнив інформацію щодо П. Драчука, який числився комісаром партизанського загону. При цьому в якості базового документа використана облікова картка на поховання в Ульяновці, яка зберігається у ВМЦ за номером ЗУ380-12-470. У картці чітко вказано, що в Ульяновці поховані тільки партизани – 2 відомих, 26 невідомих. Отже, воїнів Червоної Армії у похованні немає. Іншим партизаном, який згадується у обліковій картці, є Шевченко Михайло Іванович, 1915 р. н. [1, арк. 2].

Таким чином, для того, щоб з'ясувати, принаймні орієнтовно, хто саме похований у могилі № 470, необхідно було звернутись до документів місцевих органів влади та партійних органів Одеської області. Згідно з даними фондів Держархіву Кіровоградської області, на території району на 1946 р. були поховані 4 офіцери та 70 солдатів Радянської Армії, а також 116 партизанів та підпільників. Загиблі партизани були віднесені Українським штабом партизанського руху до складу партизанських загонів «Южный» та «Буревестник», що діяли на території районів Одеської та Вінницької областей. Також на території району діяли до 11 підпільних груп, через район протягом війни постійно пересувалися дрібні партизанські групи та диверсійні групи Червоної армії [2, арк. 9–12].

Крім того, одразу після визволення колишній військовополонений радянської армії Бойко Г. П. подав звіт про діяльність партизанського загону ім. Залізняка. Лише після перевірки органами НКВС та Одеським обкомом партії з'ясувалося, що ніякого загону ім. Залізняка не існувало. Бойко за часів німецької окупації працював референтом Грушківської райзаготконтори і займався заготівлею для німецької окупаційної влади сільськогосподарської продукції. У 1944 р., очевидно прагнучи уникнути Військового трибуналу, Бойко використав чутки і дані про діяльність підпільників, партизанів загонів сусідніх областей та боївок УПА для фальсифікації звіту партизанського загону, керівником якого призначив себе. До загону Бойко записав значну кількість патріотично налаштованих громадян, які були знищені протягом німецької окупації, у тому числі й групу П. Т. Драчука [3, арк. 1]. Таким чином, у звіті псевдокомандира загону містилася досить важлива інформація щодо поховання № 470.

Слід нагадати, що 1 серпня 1941 р. селище Ульяновка та залізнична станція Грушка були окуповані німецькими військами. Грушківський (нині Ульяновський) район Одеської області (з лютого 1954 р. у складі Кіровоградської області) був розподілений на румунську та німецьку зони окупації. Лінія розмежування проходила по лінії Одеської залізниці.

Ульянівка залишилася центром адміністративної одиниці. Тут були розташовані районна комендатура, районна управа та районний відділок української служби охорони (поліція) [4, с. 734].

У жовтні–грудні 1944 р. у районі розпочала роботу грушківська Районна комісія сприяння Державній надзвичайній комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських окупантів (голова – Кримський Володимир Якович). На основі обліку населення по Ульянівській селищній раді, усних свідчень, матеріалів слідчих органів та розкопок поховань встановили факт цілеспрямованого знищення мешканців району та військовополонених. Матеріали розслідування були зафіксовані відповідним актом від 30 листопада 1944 р.

Згідно з актом районної комісії від 30 листопада 1944 р., складеним на основі опитування свідків-очевидців, мешканців селища Ульянівка, матеріалів органів НКВС та НКДБ, розкопок поховань жертв німецьких репресій, за період німецької окупації з 1 серпня 1941 р. до 12 березня 1944 р. німцями, румунами та їх посібниками з місцевих поліцаїв було знищено до 1500 радянських громадян. Ця цифра може бути завищена, особливо там, де відомості були здобуті через опитування очевидців. Проте немає підстави не довіряти тим даним, які мають в основі перехресне опитування, допити посібників нацистів та актів ексгумації тіл жертв.

При цьому слід брати до уваги саме ті репресії, які стосувалися подій у районному центрі. Безпосередньо у селищі Ульянівка згідно з даними Держархіву Кіровоградської області німцями та їх посібниками були здійснені наступні акти знищення радянських патріотів:

– у березні 1942 р., ще до початку активних партизанських дій, була заарештована і знищена група радянських військовополонених під керівництвом майора Юдіна Миколи, у складі лейтенантів Коваля Петра, Квашука Корнія, Хромалюка Юрія, Зюзіна Іустина, Коломійця Василя, Бружостовського (ім'я та по батькові невідомі);

– 10 травня 1943 р. поліцейські захопили і розстріляли 8 партизан, особи яких не встановлені;

– 19 червня 1943 р. в Ульянівці були розстріляні 14 радянських військовополонених – офіцерів та політпрацівників, – особи яких також не були встановлені;

– 20 червня 1943 р. були розстріляні 5 радянських військовополонених офіцерів [5, арк. 17–17 зв];

– 25 лютого 1944 р. під час поліцейської облави у селищі Гордова були вбиті поліцаями партизани Драчук, Шевченко, Тимофеев, Наумов (поховані в Ульянівці). Один з їхніх товаришів (Соколов) потрапив у полон і, не витримавши тортур, видав підпільників Грушківського району, а також осіб, що надавали допомогу партизанам та підпіллю. У лютому-березні поліція району провела арешти кількох десятків осіб [3, арк. 185–187 зв];

– 28 лютого 1944 р. поліцаями та німцями після тортур та знущань були

розстріляні Бойко Петро, Татчук Василь, Татчук Мефодій, Вигнаний Матвій (за іншими даними Мефодій), його дружина Мотрона та донька Анна, Забурана Ніна, Бойко Логвин;

– 12 березня 1944 р., напередодні визволення Ульянівки радянськими військам, поліцаї району влаштували у селищі масову страту заарештованих. Під час страти було розстріляно та замучено до 43 осіб, імена яких внесені до переліку, що супроводжував акт районної комісії. 27 осіб із числа колишніх військовополонених вважалися невідомими, проте можна висловити припущення, що до цього числа входять всі партизани групи Драчука, а також колишні радянські вояки, знищені поліцаями за період 1942–1944 рр. [б, арк. 25–25 зв].

Таким чином, можна визнати, що вивчення подій минулої війни не втрачають актуальності й досі. Регіональні архіви, безумовно, не мають повної інформації щодо перебігу бойових операцій, кількості загиблих, проте мають у розпорядженні достатню документальну базу, аби виправляти помилки минулих років, повертаючи ім'я і героям, і випадковим жертвам тієї війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Учетная карточка о захоронении в городе Ульяновка [Электронный ресурс] // Обобщенный банк данных «Мемориал». – Режим доступа: <http://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=83763505&page=2>. – Загл. с экрана.
2. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-4079, оп. 3, спр. 13.
3. Держархів Кіровоградської обл., ф. П-429, оп. 3, спр. 1416.
4. Історія міст і сіл Кіровоградської області. Т. 11 : Кіровоградська область. – Київ, 1972. – 1008 с.
5. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-4079, оп. 2, спр. 3.
6. Держархів Кіровоградської обл., ф. П-429, оп. 3, спр. 122.

Сергій Кулешов

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ КЛАСИЧНОМУ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВІ

З метою визначення перспективних напрямів розвитку галузевої науки УНДІАСД у 2014 р. здійснив опитування державних архівів для з'ясування основних проблемних питань, що мають бути вирішеними документознавством і архівознавством упродовж 2015–2020 рр. Результати опитування свідчать, що державні архіви, безперечно, найбільш цікавлять проблеми практичного характеру, що мають бути вирішені у найближчі роки. Єдиним винятком були порушені ЦДЕА України, крім практичних, окремі теоретико-методологічні питання, пов'язані з електронним документознавством. Між тим, теоретичні проблеми в сучасному

документознавстві безумовно існують, однак більшість із них не має зв'язку з архівною справою і, мабуть, взагалі з практичними розробками у сфері документознавства.

Теоретичні проблеми документознавства

1. Одним із актуальних теоретичних питань документознавства є поняттєве. Тому для потреб практичної сфери історичного документознавства є нагальним створення словника історичних видів українських документів (XIV–XVIII ст.) на кшталт виданого ще за часів СРСР «Краткого словаря видов и разновидностей документов» (М., 1974 р.), що містив видовий склад переважно документів, що були в обігу на території російських князівств та Російської держави з періоду середніх віків та до початку ХХ ст.

2. Поряд із поняттєвою однією з ключових є класифікаційна проблема. У класичному документознавстві нагальною є підготовка нової редакції Державного класифікатора управлінської документації. Слід зауважити, що зазначена робота вже розпочалася у 2011–2012 рр. і на сьогодні затверджено нову редакцію класу 02 «Організаційно-розпорядча документація» ДКУД (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28 липня 2014 р. № 886. (http://www.leonorm.com/p/NL_DOC/UA/201401/Nak886.htm))

3. Найвагомішу частину теоретичних проблем документознавства складають питання електронного документознавства. Серед них:

а) визначення сутності ЕІР як джерел історичної інформації, з'ясування питання, чи підлягають вони архівному зберіганню з огляду на важливість їх інформації;

б) розроблення теоретичних та методичних засад організації зберігання та використання науково-технічної документації в електронній формі (вивчення сукупності програм та форматів, що використовують для створення НТД);

в) окреслення теоретичних та методичних засад створення електронних документальних публікацій. Розроблення основних засад для створення найбільш прийнятної конфігурації електронної документальної публікації, а також форми її представлення користувачеві.

Практичні проблеми документознавства

1. Розроблення примірних номенклатур справ різних видів органів місцевого самоврядування (обласні, районні, селищні, сільські ради). Незважаючи на актуальність зазначеної теми, її здійснення в сучасних умовах неможливе через наявність у державі планів реорганізації та зміни повноважень, функцій та завдань органів місцевого самоврядування.

2. Підготовка примірних номенклатур справ для установ, однорідних за характером діяльності (у першу чергу – для місцевих судів). Розроблення зазначених номенклатур також має відбуватися після здійснення правових, організаційних та економічних реформ в Україні.

3. Розроблення примірної інструкції з діловодства для підприємств та організацій, заснованих на приватній формі власності.

4. Розроблення типового положення про службу діловодства юридичної особи.

5. Державні архіви наголошують на необхідності підготовки галузевих переліків документів для промислових підприємств різних галузей, галузей освіти, молоді, сім'ї, спорту, у сфері земельних ресурсів, для закладів охорони здоров'я (стаціонарні, поліклінічні, амбулаторні, диспансерні, станції «швидкої допомоги», консультативно-діагностичні центри), для фінансових органів (фінансові та податкові інспекції, казначейські служби, органи пенсійного забезпечення).

6. Вирішення проблеми відбору цифрових (електронних) документів для архівного зберігання, зокрема аудіовізуальних.

7. Обґрунтування загальних вимог до ідентифікації електронних документів, аудіовізуальних документів, НТД в електронній формі, документів особового походження в електронній формі, електронних копій страхового фонду документації та електронних (цифрових) копій документів фонду користування для побудови загальногалузевої пошукової системи.

8. Розроблення системи взаємодії електронного документообігу та архівної системи України з ринком цифрових технологій Європейського Союзу у межах реалізації Програми European Digital Agenda Європейського Союзу (DAE), ініціатив України щодо інтеграції України до ринку цифрових технологій Європейського Союзу.

Лариса Левченко

НАРОДЖЕННЯ АРХІВІВ І ПРОФЕСІЇ АРХІВІСТА (СЕРЕДИНА IV – СЕРЕДИНА I ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н. Е., МЕСОПОТАМІЯ)

Межиріччя Тигру і Євфрату, де зародилася людська цивілізація, процвітали у давнину легендарні царства Шумера, Аккада, Вавилонії, Ассирії, відоме кожній людині ще з шкільних уроків історії. Більш обізнані з історією Давнього Світу згадають, що перша система писемності, клинопис, створена шумерами, а досвідчені в архівній справі повідомлять, що перші архіви виникли саме в Месопотамії в сер. IV тис. до н. е. Людство дізналося про існування цих архівів і документів на глиняних «таблетках», що ними зберігалися, лише в першій пол. XIX ст. з праць археологів. Щоправда, як писав видатний американський архівіст Е. Познер, ассириологи спочатку не визнавали архівну природу цих документів і називали їх сховища бібліотеками, навіть уникали термінів «документ» і «архів», а архівісти, не звиклі мати справу з такими носіями документної інформації, взагалі не звертали на них увагу. Генеральний директор Пруської державної бібліотеки (Берлін, Німеччина) Ф. Мілкау першим встановив різницю між глиняними «таблетками» як бібліотечним матеріалом і глиняними «таблетками» як

архівними документами [1]. Його підтримав директор Інституту Близького Сходу (Лейден, Нідерланди) А. А. Кампмен, який 1940 р. на VI Фламандському конгресі із проблем книг і бібліотек виголосив доповідь «Архіви і бібліотеки на Близькому Сході» [2]. Справжнім проривом у визначенні природи сховищ глиняних «таблеток» стала праця Н. Шнайдера про «архівну систематику» Шумера і Аккада III династії Ура (бл. 2112–2003 рр. до н. е.), в якій автор чітко визначив головні характеристики архівів глиняних «таблеток» [3]. Згодом бельгійський асиріолог Г. Гуссенс у праці «Вступ до організації архівної справи у Передній Азії» [4] та засновник австрійського журналу «Архіви клинопису» Е. Ф. Вейднер [5] запропонували застосовувати під час розкопок суто архівний підхід до глиняних «таблеток», який мав на меті відновлення оригінальних колекцій. Аргументи на користь архівного підходу проаналізував і узагальнив директор Архівної школи Марбурга Й. Папріц [6]. Уперше питання про управління архівами, забезпечення фізичної збереженості, організацію використання документів у Месопотамії порушене Е. Познером [7]. Учений вважав фізичну природу носія інформації фундаментальним елементом, який забезпечив «виживання» архівів глиняних «таблеток». В архівах Месопотамії збереглося більше документів, ніж у всіх архівах середньовічної Європи загалом. Однак, не можна відкидати того факту, що в Месопотамії використовували й інші носії інформації, як-то: контейнери із токенами, дощечки зі слонової кістки, воскові та дерев'яні «таблетки». Зокрема, Т. Г. Боссерт довів, що шумери прийшли в Межиріччя зі сходу, де деревини було вдосталь, але в басейні Тигру і Євфрату через її брак їм довелося використовувати глину [8, р. 71–72.]. Важко припустити, скільки архівних документів утрачено через тлінні носії інформації та безперечно те, що глиняна «таблетка» була стандартним носієм для документування всіх процесів життєдіяльності месопотамської цивілізації. До регіону глиняної «таблетки» належали не лише землі Межиріччя, а й території Елама, Урарту, Хеттської імперії, Фінікії, егейські культури Кнососа, Пілоса, Мікен і Фів. У хронологічному вимірі культура глиняних «таблеток» проіснувала понад три тисячоліття.

Месопотамії властивий високий рівень бюрократизації суспільства. Шумери першими в історії людства створили величезні соціально-економічні конгломерації, функціонування яких було б неможливим без ефективного керування документаційними процесами в управлінській сфері. 90% досліджених «таблеток» несуть на собі економічні тексти. Відтак, це – архівні документи. Відповідно, писав Е. Познер, інституціональний статус більшості знайдених «таблеткових» зібрань як архівів не викликає заперечень. Звичайно, продовжив учений, можна дискутувати щодо пророцьких текстів, наприклад, із бібліотеки Ашшурбаніпала (Ніневія, VII ст. до н. е.). Однак, ці тексти тісно сполучені з урядуванням і переважніше мають ознаки документів, ніж літературних творів. Пророцтва сприймалися як керівництво до дій під час прийняття важливих управлінських рішень. Це не означає, що

бібліотек як таких не існувало у Давньому світі. Датський ассириолог і бібліотекар М. Вайтмайєр переконливо довів, що для контролю за бібліотечними зібраннями були розвинені специфічні методи, які значно відрізнялися від застосовуваних в архівах [9]. Важливі результати дослідження давніх архівів учені представили на 30-й Міжнародній зустрічі ассириологів «Клинописні архіви і бібліотеки» (Лейден, 1983 р.). У вступній статті К. Р. Вінхофа до збірки матеріалів зустрічі доведено, що давні архівісти дотримувалися «принципу походження» та систематизували документи в архівах за «архівними фондами», хоча й не вживали цих термінів. Вінхоф указав, що в архівній історії Месопотамії наявні приклади створення спеціалізованих історичних архівів, однак переважна більшість архівів зберігала документи з практичною метою. Архівісти, відбираючи документи для довготермінового зберігання, здійснювали експертизу цінності. Нецінні документи використовувалися як матеріал для спорудження будинків [10, р. 7]. Подальшого розвитку тема архівів Месопотамії набула під час реалізації міжнародного проекту «Корпус ново-ассирійських текстів» (1987–2010 рр.). Журнал «Державні архіви Ассирії» («State Archives of Assyria Bulletin») став форумом обміну думок для учасників проекту з різних країн. 2003 р. світ побачили результати проекту Оксфордського університету «Давні архіви і архівні традиції. Концепти зберігання документів у Давньому світі», під час якого на теоретичному рівні було розвинене поняття «архівні традиції» Давньої Месопотамії [18]. 2005 р. у Вероні відбувся спеціальний семінар «Архіви і адміністрація у Ново-Ассирійській імперії». Вчені довели, що на Давньому Сході документ відіграв важливу роль у процесах управління; архіви за статусом і кількісно перевищували бібліотеки; архівна справа була однією з провідних галузей життєдіяльності суспільства. Важливий вклад у дослідження архівів Месопотамії зробили вчені США (Інститут сходознавства Університету Чикаго), Франції, Німеччини, Великої Британії, які перекладали і публікували тексти документів із глиняних «таблеток». Звертаючись до цих досліджень, розглянемо організацію архівної справи в Месопотамії.

Переважає використання глиняних «таблеток» як носія інформації зумовило обов'язкове застосування уніфікованих технік для їх виготовлення та зберігання. Для виготовлення «таблеток» із глини канцелярії та архіви повинні були мати джерело води (наприклад глибокий колодязь, призначений для писарів, знайдено в «таблетковій кімнаті NT 12» у Німруді). Іноді «таблетки» після нанесення текстів висушувалися на сонці, проте зазвичай для закріплення текстів застосовувалося випалювання у спеціальних печах (піч із залишками «таблеток» відкрито К. Фр.-А. Шеффером у палаці Угаріту). Краї «таблеток» робили широкими, оскільки на них наносили анотацію документа. Хоча текст на «таблетці» після висушування неможливо було підробити, вживалися додаткові заходи для захисту документа, особливо

в комерційних стосунках. «Таблетка» із основним текстом вкладалася в глиняний конверт, на лицьову сторону якого наносився аналогічний текст.

Архівісти глиняних «таблеток» були добре обізнані з тим, що незагартована випалюванням «таблетка» може кришитися в гарячому кліматі Месопотамії, якщо не підтримувати в архівній будівлі належний вологісний режим. Наприклад, в архіві храму Еанни в Уруку підлога у сховищі виглядала як система низьких канавок із цегли, збудованих паралельно одна до одної таким чином, щоб у борознах між ними вода текла і випаровувалася. На думку Е. Познера, архівні будівлі, споруджені за Нововавилонського царства (626–539 рр. до н. е.) і перебудовані за Ахаменідів (539–331 рр. до н. е.) забезпечували збереженість документів лише завдяки «обладнанню для кондиціонування повітря» [7, р. 54, 56].

Архіви розміщували у спеціально збудованих або переобладнаних будівлях. Внутрішнє планування спеціальної архівної будівлі іноді представляло собою (Лагаш, Нузі і Сіппар) систему вузьких галерей, обладнаних глиняними стелажми (лавами) вздовж стін. У низці архівів були влаштовані дерев'яні стелажі (Ебла, Ур, Каніш, Богазкейський архів). Вони не збереглися, але їх наявність підтверджує зола в сховищах. З огляду на безпеку в архівних спорудах часто не було дверей і потрапляли до них лише через вхід із даху будівлі (наприклад, архів Гірсу). Архівні сховища опечатувалися печатками. К. Р. Вінхоф підкреслив, що для доступу до архіву померлого купця в Марі скликалася комісія із трьох незацікавлених осіб, які повинні були свідчити про наявність і зміст архівних документів [10, р. 12].

Е. Познер виокремив три види засобів для зберігання документів у сховищах: 1) ніші (архіви храму Набу в Хорсабаді, канцелярії асирійської імперської адміністрації в Німруді); 2) відкриті стелажі (Угаріт, Пілос, Ебла); 3) контейнери (корзини, бокси, сосуди) [7, р. 56–60]. Корзини (Марі) частково задовольняли вимоги забезпечення збереженості, оскільки не надавали документам реального захисту від несанкціонованого доступу. Бокси (Ур, Кносос, Пілос) виготовляли з дерева або глини із бронзовими петлями і ручками. Їх маркували написаними чорним чорнилом позначками. Сосуди або глиняні чани (Кіш) розташовували уздовж стін сховища. Крім того, в Німруді знайдено «таблетки» із отворами і мотузками в них. Це доводило, що «таблетки» підвішувалися на жердинах у вертикальному положенні.

Особлива увага приділялася пошуку документів. Коли архівісти ясно бачили надписи на «таблетках» (анотації на ребрі), вони здійснювали пошук документів без описів і топографічних покажчиків. Архівний покажчик знайдено в архіві у Нузі, а картотека очевидно існувала в архіві Німруда. Якщо ж «таблетки» не мали маркування (Богазкейський архів), для ідентифікації сукупності документів вивішувалися ярлики у формі «таблеток». У різних видах контейнерного зберігання ярлики також використовували як орієнтири у сховищах. За III династії Ура ярлики ідентифікували пакування як архівний контейнер; відображали тип

документів, уміщених до нього, та інформацію про відповідальну за створення документів посадову особу; показували крайні дати документів у контейнері. Попередню класифікацію документів здійснювали писарі у діловодстві, надписуючи на «таблетці» найменування класу, до якого вона належала, як-то: жертвоприношення, прокладання іригаційних каналів, огляд польових угідь, виплата винагороди тощо.

Пошук документів полегшувався гарною систематизацією. В архіві Угаріта, де систематизацію з плином часу не порушено, документи поділялися на серії: дипломатичні або міжнародні акти, політичні або політико-економічні досьє тощо. В Урі за III династії архів був систематизований за хронологією, а потім за органами управління. В історії Месопотамії виявлено принаймні один випадок пересистематизації та описування документів. На 32 році правління цар Хаммурапі (1793–1750 рр. до н. е.) завоював Марі, скасував архівні правила, що існували за часів Шамши-Адада I (1813–1781 рр. до н. е.) та Зіпріліма (1780–1757 рр. до н. е.) і наказав пересистематизувати їхні архіви згідно з напрямками діяльності уряду: спершу внутрішня і зовнішня політика, потім – за функціями головних посадовців, а крайні дати виставити за власною хронологією.

На Давньому Близькому Сході функціонували всі типи відомих архівістам сучасного світу архівних інституцій. Статус державних мали палацові архіви. К. Р. Вінхоф визначив, що їх різновидом були архіви канцелярій, які вели політичні та адміністративні справи, відповідали за офіційне оприлюднення та зберігання царських указів [10, р. 22]. Вражаючі результати отримано під час дослідження палацових архівів Угаріта, де виявлено справжню державну архівну систему. В її складі функціонували: *Архів Заходу* (зберігав документи платників податків із провінцій); *Архів Сходу* (зберігав документи з фінансових і юридичних справ жителів столиці); *Центральний архів* (зберігав нотаріальні акти громадян Угаріта про операції із рухомим і нерухомим майном); *Архів Півдня* (зберігав документи, які надходили до палацу Угаріта з хетських земель); *Архів Південного Заходу* (накопичував копії вихідних документів, адресованих провінціям або іноземним країнам, а також переклади документів, що надходили з-за кордону); *Архів Малеого палацу* (зберігав документи про експортно-імпортну торгівлю через південні порти Угаріта); *архіви палацових майстерень* (зберігали документи про виготовлення подарунків іноземним володарям) [7, р. 32–35]. Величезні за кількістю знайдених документів і добре обладнані палацові архіви відкрито археологами в Марі, Німруді, Вавилоні, Еблі, Ашшурі.

Важливе значення мали храмові архіви, переважно влаштовані у целлах. Храми вели активну економічну діяльність, володіли землями, рабами, отарами, крамницями і підприємствами, видавали кредити сріблом і зерном навколишнім мешканцям. Щоб функціонувати ефективно, храми запроваджували канцелярії, бухгалтерії та архіви. Економічні архіви виявлено

в храмах Урука (документи 2600–2400 рр. до н. е.), Ура, Сіппара (у храмі бога сонця Шамаша знайдено 60 тис. документів III–поч. II тис. до н. е.), Нузі, Хорсабаді. Храми зберігали «таблетки» із молитвами, заклинаннями, гімнами, медичними й астрологічними текстами, календарями сприятливих і несприятливих днів. «Таблетки» із цими текстами знайдено у храмовому комплексі Езиди та Набу в Німруді. Людині, яка здійснювала жертвоприношення, в храмі видавали квитанцію, а запис заносили до головної книги. Звіти про жертвоприношення укладали станом на кінець тижня, місяця та року. Для річних звітів використовували великі «таблетки», поділені на графи. Річні звіти передавали до архіву на постійне зберігання.

З бізнес-архівів відомий об'єднаний архів асирійських бізнесменів, які торгували в Каніші (асирійська торговельна місія в Анатолії, XX–XVIII ст. до н. е.). Купецтво, організоване у комерційну палату «kāgum», заснувало цей архів для спільного зберігання документів. Однак, не всі бізнесмени користувалися його послугами. З 105 купецьких будинків, досліджених археологами у Каніші, у 70 виявлено непошкоджені архівні кімнати і ще в 35 – розкидані по підлозі «таблетки».

Серед приватних архівів ґрунтовно досліджені архіви родини заможних громадян Техіптілла (майже тисяча документів др. пол. II тис. до н. е.), принца Сілві-Тессуба (др. пол. II тис. до н. е.) [14, р. 20–31] з Нузі; родини підприємця Нінурти-убалліта (VII ст. до н. е.) [12], власників банкірського дому Егібі (690–480 рр. до н. е.) [13, с. 289–291] та господарів компанії Муразу, що за контрактами здійснювала управління маєтками багатих землевласників [12] (730 «таблеток», 455–403 рр. до н. е.) з Ніппура. В Ашшурі виявлено 6 приватних архівів середньо-асирійського періоду (XVI–XI ст. до н. е.), 27 приватних архівів і 3 приватні бібліотеки, у складі яких знайдено архівні зібрання, ново-асирійського періоду (X–VII ст. до н. е.). О. Педерсен дійшов висновку, що приватні архіви в Ашшурі розміщували в центральних кімнатах будинків (де був домашній олтар), що знаходилися над камерами, в яких родини ховали своїх померлих, або в приміщенні поза центральною кімнатою, розташованою над камерою із похованням [11, р. 44]. В основному приватні архіви зберігали документи про майно, податки, набуття привілеїв їх власниками. Однак, слід зважити, що приватні архіви мали громадяни із певним статусом, високопоставлені чиновники, бізнесмени, храмова верхівка, які, разом із особистими, зберігали документи про свою діяльність за посадою, підприємництво, відправлення культу тощо. На цей факт, зокрема, вказала М. де Джонг Елліс у дослідженні архіву храму Кітітум (Іштар) з Тель-Ісчалі (сучасний Східний Багдад, Ірак) [17].

Як зазначав Е. Познер, «будь-яке обговорення раннього періоду архівної роботи було б неповним без слова про людей, завдяки мудрому піклуванню яких постійно зростали обсяги документальних колекцій» [7]. Щоб стати архівістом, людина мала досконало оволодіти мистецтвом письма. Підготовка всіх видів документів була складовою цього навчання. Про освіту

в Месопотамії написано багато праць, однак подальша службова кар'єра випускника школи в палаці, храмі, бізнес-офісі ще й досі перебуває у колі малодосліджених тем. Видатний американський асиріолог Б. Ландсбергер вважав, що 70% писарів обіймали адміністративні посади, 20% – працювали в приватному секторі, а решта присвячувалася медицині, магії, культурі [7, р. 68]. Статус писаря в Месопотамії дорівнює кліру в середньовічній Європі, відтак писарі справляли колосальний вплив на управління державою. Зазвичай писарі походили з елітної верстви суспільства. Вони прагнули вищої кваліфікації для призначення на керівні посади. Архівіст, відповідальний за економічні, адміністративні або юридичні документи, повинен був мати уявлення про функціонування цих сфер і якщо ініціативність і амбіційність були властивостями його характеру, він перебирав на себе керівні функції. Так, архівіст Марі, Іасім-Суму, обійняв посаду керівника адміністрації і персоналу царського палацу. В Хеттській імперії (бл. 1800–1180 рр. до н. е.) писар глиняних «таблеток» належав до сановників двору, щоденно замість царя промовляв молитви богу Теліпіну. Як хранитель архіву царського палацу він одержував спеціальні знаки пошани і відповідну винагороду за службу. У списку царя Бур-Сіна (бл. 2253–2245 рр. до н. е.), що визначав розмір окладів священників і вищих посадовців, вказано, що завідувач архіву мав третє за розміром жалування в державі та вищий ранг, ніж начальник поліції. Е. Познер зазначив, що, на нещастя, таке архівне процвітання не стало ознакою майбутнього добробуту професії [7, р. 68–70].

Таким чином, архіви виникли як результат розвитку управлінської сфери, хоча вже в месопотамському суспільстві цілком усвідомлювалася значущість архівів як історичних свідочств. Починаючи з сер. IV тис. до н. е., архіви були належним чином організовані на зразок сучасних архівних установ, мали засоби забезпечення збереженості відповідно до виду носія інформації, відбулася диференціація архівних закладів за типами. Із впевненістю можна констатувати, що Месопотамія та прилеглий до неї регіон глиняної «таблетки» виробили власні архівні традиції і методи. Як результат виникнення і розвитку архівів з'явилася і конституювалася професія архівіста, місія якого присвячувалася відтоді і дотепер зберіганню людської пам'яті. Відтак, архівна галузь і професія архівіста нараховують понад п'ять тисячоліть і посідають найпочесніше місце серед тих галузей і професій, завдяки яким люди накопичили знання та досвід і можуть називати себе цивілізацією.

Список використаних джерел та літератури

1. *Milkau F.* Geschichte der Bibliotheken im alten Orient / Fritz Milkau ; Aus dem Nachlass hrsg. von Bruno Meissner. – Leipzig, 1935. – 58 s.
2. *Kampman A. A.* Archieven en bibliotheken in het oude Nabije Oosten / Arie Abraham Kampman. – Lombaerts, 1942. – 63 s.

3. *Schneider N.* Die Urkundenbehalter von Ur III und ihre archivalische Systematik / Nikolaus Schneider // *Orientalia*. – 1940. – Vol. IX. – S. 1–16.
4. *Goossens G.* Introduction à l'archivéconomie de l'Asie Antérieure / Godefroy Goossens // *Revue d'Assyriologie*. – 1952. – Vol. XLVI. – P. 98–107.
5. *Weidner E.* Amts- und Privatarchive aus mittellassyrischer Zeit / Ernst Weidner // *Vorderasiatische Studien: Festschrift für Viktor Christian gewidmet von Kollegen und Schülern zum 70. Geburtstag* / Hg. von K. Schubert. – Wien, Notring, 1956. – P. 111–118.
6. *Papritz J.* Archive in Altmesopotamien Theorie und Tatsachen / Johannes Papritz. – München, 1959. – 50 s.
7. *Posner E.* Archives in the Ancient World / Ernst Posner. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1972. – 283 p.
8. *Bossert H. T.* Sie schrieben auf Holz / Helmuth T. Bossert // *Minoica: Festschrift zum 80. Geburtstag von Johannes Sundwall*. – Berlin : Akademie-Verlag, 1958. – P. 67–79.
9. *Weitemeyer M.* Archive and Library Technique in Ancient Mesopotamia / Mogens Weitemeyer // *Libri*. – 1956. – Vol. 6, № 3. – P. 217–238.
10. *Veenhof K. R.* Cuneiform Archives. An introduction / Klaas R. Veenhof // *Cuneiform Archives and Libraries : Papers read at the 30e Rencontre Assyriologique Internale*. Leiden, 4–8 July 1983 / Ed. by Klaas R. Veenhof. – Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1986. – P. 1–37.
11. *Pedersen O.* Private Archives in Assur / Olof Pedersen // *State Archives of Assyria Bulletin. Neo-Assyrian Text Corpus Project*. – Padova ; Roma, Italy, 1987. – Vol. 1, № 1. – P. 43–52.
12. *Zadok R.* Archives from Nippur in the First Millennium B. C. / Ran Zadok // *Cuneiform Archives and Libraries*. – P. 278–288.
13. *Рагозина З. А.* Великий Вавилон. Банкирский дом Эгиби // *Рагозина З. А. История Мидии, Второго Вавилонского Царства и возникновения Персидской державы* / З. А. Рагозина. – СПб., 1903. – С. 252–292.
14. *Stein D.* The seal impression. Das Archiv des Šilwi-Teššup / Diana Stein. – Weisbaden, 1993. – 283 p.
15. *Soldt van W. H.* The Palace Archives at Ugarit / W. H. van Soldt // *Cuneiform Archives and Libraries*. – P. 196–204.
16. *Matthiae P.* The Archives of the Royal Palace G of Ebla / Paolo Matthiae // *Cuneiform Archives and Libraries*. – P. 53–71.
17. *DeJong E. M.* Delivery records from the Archive of the Kititum Temple at Ishchali / Maria DeJong Ellis // *Cuneiform Archives and Libraries*. – P. 112–120.
18. *Ancient Archives and Archival Traditions. Concepts of Record-Keeping in the Ancient World*. Oxford Studies in Ancient Documents / Ed. by Maria Brosius. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 362 p.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА НА СТОРІНКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ФАХОВОЇ ПЕРІОДИКИ

У сучасних умовах першочерговим завданням для України є входження до європейського простору, гармонізація законодавства в різних сферах діяльності з європейським нормативним полем, вивчення наукового досвіду європейських країн, у тому числі в галузі архівознавства та документознавства. Тому актуальною проблемою залишається визначення провідних зарубіжних періодичних видань з архівознавства та документознавства, які оперативно інформують про події, ідеї, знахідки; оприлюднюють результати наукових пошуків; слугують засобами, здатними забезпечити галузеві й міжгалузеві зв'язки наукової спільноти; репрезентують досягнення однієї галузі перед іншими, сприяючи встановленню міжгалузевих контактів. Фахові періодичні видання виступають носієм галузевої інформації, а також фіксують здобутки науки і сприяють їх поширенню.

Значення фахових видань для розвитку кожної галузі важко переоцінити. Побудування сучасної науки неможливо уявити без періодичних видань у традиційному й електронному форматах. Невід'ємною умовою становлення будь-якої науки є розвиток фахової періодики. Фахові періодичні видання залишаються носіями актуальної галузевої наукової інформації, надійними засобами комунікації зацікавлених дослідників, учасниками оперативного обговорення нагальної проблематики галузі.

Метою роботи було опрацювання та аналіз наукових досягнень та зарубіжного досвіду за зарубіжними фаховими виданнями з архівної справи та документознавства. Дослідження та аналіз фахової зарубіжної періодики дозволяє інформувати державні архівні установи про наукові досягнення та зарубіжний досвід у галузі архівної справи, архівознавства, документознавства, що сприятиме підвищенню ефективності практичної, науково-дослідної та методичної роботи працівників архівної галузі.

У результаті дослідження були опрацьовані та проаналізовані зміст та проблематика зарубіжних періодичних видань з питань архівної справи та документознавства за 2009–2013 рр. Для розгляду обрано: видання міжнародних архівних організацій (Міжнародної ради архівів та Міжнародного інституту архівних наук) («Comma», «Atlanti»); зарубіжні видання з архівної справи та документознавства, що мають найвищий ранг у світовому рейтингу журналів у галузі архівознавства та керування документаційними процесами («Archival Science», «Archivaria», «American Archivist», «Archives and Records»), рейтинг укладений австралійськими архівістами, за участі викладачів архівознавства провідних вищих навчальних закладів світу та головних редакторів провідних міжнародних журналів світу

в цій галузі; провідні періодичні видання країн, що мають тісні професійні та історичні зв'язки з Україною в галузі архівної справи та документознавства (Білорусь, Польща, Росія) («Archeion», «Отечественные архивы», «Вестник архивиста» тощо). Аналіз періодичних видань дозволив охарактеризувати їх структуру, зміст, актуальну для сучасного архівознавства проблематику.

Дослідження показало, що для провідних зарубіжних архівознавчих видань характерні орієнтація на професійні потреби архівістів, спрямованість на вирішення актуальних теоретичних та практичних питань діяльності архівних установ, переважання теоретичних досліджень, притаманна проблемно-дискусійна форма подання наукових студій. Як правило, у виданнях не публікують огляди архівних зібрань, історичні, джерелознавчі дослідження, археографічні публікації. Для видань характерний комплексний, міждисциплінарний та міжнародний підхід до висвітлення проблем архівної науки. Архівна справа та архівознавство розглядаються в широкому міждисциплінарному контексті, у зв'язку з філософією, економікою, політикою, культурою, правом тощо.

Серед провідних проблем, які розглядаються на сторінках зарубіжних архівознавчих видань, можна виділити наступні: визначенням місця і ролі архівознавства у процесі наукового пізнання, системі міждисциплінарних зв'язків; дослідження природи архівознавчих знань, філософії архівів; історія архівознавства та архівів; архівна термінологія; правові та етичні проблеми архівної справи, зокрема, проблеми міжнародного права та архівів; професія архівіста в сучасному світі і відносини архівістів та інших споріднених професій; архіви та суспільство; значення архівів для колективної або соціальної пам'яті; архіви меншин; електронні документи та архіви; використання інформації архівних документів та доступ до архівів, зокрема, правові аспекти доступу; збереження архівних документів; архівне описування; експертиза цінності архівних документів тощо.

Для провідних зарубіжних архівознавчих видань характерним є широке залучення до авторського колективу фахівців різних країн, що сприяє високому фаховому рівню видань, обміну досвідом між різними науковими школами.

Аналіз змісту та проблематики провідних архівознавчих видань Росії та Білорусі засвідчує їх більш широку тематичну спрямованість. Значну частину обсягу «Отечественных архивов», «Вестника архивиста», «Архівів і справоводства» складають публікації, присвячені історії архівної справи, спеціальним історичним дисциплінам, поточній діяльності архівів, публікації джерелознавчого характеру, археографічні публікації.

Дослідження зарубіжної фахової періодики з архівної справи та документознавства свідчить про те, що ці видання є цінним та корисним інформаційним джерелом для українських фахівців у галузі архівної справи та документознавства. Важливим завданням є систематичне інформування українських фахівців про зміст архівознавчих часописів, їх проблематику.

Загальносвітовою тенденцією провідних архівознавчих видань світу є чітка орієнтація на професійні потреби архівістів, переважання фахової проблематики над джерелознавчими, археографічними та історичними публікаціями, першочергова увага до теоретичних досліджень. На нашу думку, при підготовці українських архівознавчих періодичних видань слід враховувати світовий досвід та більшу увагу приділяти теоретичним дослідженням.

Лілія Маренець

**УСПАДКОВАНІСТЬ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Призначення архівних установ – збереження документів та матеріалів, які містять пам'ять про попередні епохи. Проте просте накопичення матеріалів не може вдовольняти історика-дослідника. Однією з важливих проблем історії є виявлення ліній успадкованості народу, суспільних та державних інституцій. Відомо, що важливим критерієм життєздатності історичного явища є тривалість у часі, традиційність, як показник закономірного характеру його появи та успішності існування.

Прикладом успадкованості традицій освіти для мешканців Єлисаветграда-Зінов'євська-Кірово-Кіровограда завжди була лінія навчальних закладів, започаткована Єлисаветградським земським реальним училищем, відкритим у 1870 р. за клопотанням повітового земського зібрання перед міністром народної освіти Російської імперії І. Д. Деляновим. Від цього славетного навчального закладу ведуть свій родовід аж два кіровоградські навчальні заклади – Кіровоградський національний технічний університет (у недавньому минулому – Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування) та Кіровоградський машинобудівельний коледж Кіровоградського національного технічного університету (нещодавно – Кіровоградський машинобудівельний технікум).

Між викладачами обох вищих навчальних закладів існує навіть негласне суперництво за те, який з навчальних закладів є прямим спадкоємцем традицій земського училища.

У фондах Держархіву Кіровоградської області зберігається достатньо документів для вивчення історії усіх навчальних закладів Кіровоградщини. У даному випадку документи земського училища зберігаються у фонді Ф. 60, який налічує 321 справу. Серед документів, що зберігаються у фонді:

– листування засновників та адміністрації училища з різноманітними інстанціями Російської імперії;

- документи, що стосуються внутрішнього життя навчального закладу, адміністративної, навчально-педагогічної та наукової діяльності колективу;
- фінансові документи;
- листування з поліцією про участь учнів та викладачів у революційній діяльності;
- документи учнів і батьківської ради.

Документи фонду дозволяють відслідкувати більшість аспектів життя і діяльності училища від дати його заснування до моменту його закриття.

Після встановлення більшовицької влади на території України, у тому числі й у м. Єлисаветграді, Єлисаветградське земське реальне училище в 1919 р., відповідно до «Положення про єдину трудову школу РСФРР» від 30 вересня 1918 р., ліквідували. Проте, представники педагогічного колективу, які залишилися у місті, невдовзі були знову залучені до справи викладання дисциплін у оновлених навчальних закладах міста.

З 1921 р. у приміщенні колишнього реального училища розміщувалися професійно-технічна школа, вечірні робітничі курси, згодом – індустріальний інститут та технікум сільськогосподарського машинобудування. За документами цих навчальних закладів можна відслідкувати також продовження педагогічної діяльності багатьох колишніх викладачів реального училища.

Головні документи, що стосуються цього періоду, знаходяться у фондах: Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування Міністерства освіти і науки України (Ф. Р-823, 3676 справ), технікуму Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування Міністерства науки та освіти України (Ф. Р-1803, 1206 справ), Зінов'євського вечірнього робітничого університету Наркомату важкої промисловості УСРР (Ф. Р-1801, 44 справи).

Документи фондів містять докладну інформацію про внутрішнє життя, навчальний процес, склад педагогічного і учнівського колективу, перейменування навчальних закладів у 1920–1930-х та 1940–1990-х роках.

Також у фондах збережені розпорядження міністерства та управлінь освіти СРСР та УРСР, які можуть слугувати чудовою ілюстрацією політики вищого партійного та радянського керівництва у галузі освіти. Слід зазначити, що відношення до навчання нової технічної еліти у радянського керівництва було досить серйозне.

Для єлисаветградської освіти важким випробуванням стали роки НЕПу. Система освіти фінансувалася недостатньо, і тому місцеве керівництво намагалося всіляко економити на установах, які не можна було безпосередньо перевести на господарчий розрахунок.

Так, Єлисаветградський (згодом – Зінов'євський) вечірній робітничий технікум повністю фінансувався державою, але за це довелося платити скороченим курсом навчання. Крім того, замість звичних 4–5 місячних півріччів навчальний сезон був розподілений на 3 триместри по 80–

85 навчальних днів, аби не відривати студентів від виробництва. З 1923 р. технікум отримував державний кредит, а також спромігся взяти в оренду один зі старих Єлисаветградських заводів.

Саме цей навчальний заклад з 1927 р. розташувався у будівлі колишнього реального училища. Крім того, у документах серед колективу технікуму згадуються кілька викладачів колишнього училища, зокрема Павло Ільяшевич, який розпочав педагогічну кар'єру у 1907 р. у Єлисаветградському земському реальному училищі і викладав як у технікумі, так і у Зінов'євському вечірньому робітничому інституті сільськогосподарського машинобудування, який був створений на базі технікуму. Таким чином, вже у 1920-х роках розірваний революцією історичний зв'язок почав відновлюватися революційною ж владою.

З фондів, що зберігаються у Держархіві Кіровоградської області, постає наступна картина подальшого розвитку лінії успадкованості Єлисаветградського земського реального училища:

– у 1929 р. у м. Зінов'євську був створений вечірній робітничий інститут сільськогосподарського машинобудування. Інститут розташувався у приміщенні колишнього земського реального училища. Інститут готував інженерів-спеціалістів з метало- та деревообробки для сільськогосподарського машинобудування. Загалом інститут встиг підготувати 350 фахівців. Проте 26 лютого 1933 р. Народний комісаріат важкої промисловості СРСР видав наказ про його ліквідацію;

– у 1930 р. наказом Наркомату освіти УСРР у місті було створено Зінов'євський технікум сільськогосподарського машинобудування. Спочатку технікум розміщувався разом із робітничим інститутом сільськогосподарського машинобудування в приміщенні колишнього реального училища. За 1931–1932 рр. було відкрито вечірнє відділення технікуму, також проводилися заняття на курсах підвищення кваліфікації працівників заводу «Червона Зірка». У 1933 р. до технікуму були переведені студенти робітничого інституту, що закритався згідно з наказом Наркомважпрому. Технікум пережив індустріалізацію, війну, повоєнну відбудову;

– у 1956 р. у Кіровограді було відкрито філію Харківського політехнічного інституту ім. Леніна, який з перших днів свого існування розміщувався у приміщенні Кіровоградського технікуму сільськогосподарського машинобудування. Проте, у 1967 р. філіал був перетворений у Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування.

Таким чином, можна говорити про те, що продовжувачами традицій Єлисаветградського земського реального училища є декілька кіровоградських начальних закладів. І це тільки підтверджує наявність успадкованості у діяльності освітніх установ нашого краю. Фактично в архівних документах Держархіву Кіровоградської області зафіксовані майже всі аспекти цього

процесу – від продовження лінії педагогічної діяльності до використання будівель навчальних установ дореволюційної доби.

Список використаних джерел та літератури

1. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-823 Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування Міністерства освіти і науки України.
2. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-1803 Технікум Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування Міністерства науки та освіти України.
3. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-1801 Зінов'євський вечірній робітничий університет Наркомату важкої промисловості УСРР.

Наталія Мурашко

ВПЛИВ БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Папір відноситься до числа органічних матеріалів і тому доволі легко руйнується під впливом фізико-механічних факторів (світла, тепла, вологості, тертя, навантажень), хімічних речовин (кислот, лугів, кисню, агресивних газів) та біологічного фактору (комах, плісневих грибів, бактерій). Серед нагальних проблем забезпечення збереженості документів архівних установ України особливе місце займає захист їх основи від біологічного руйнування. Документи з паперовою основою, так як і більшість матеріалів, що використовуються в процесі реставрації та консервації документів, це – з'єднання, здатні піддаватися руйнівній дії біологічних шкідників. Біологічні агенти несуть постійну небезпеку швидкого, масового руйнування документів.

Дефекти паперу біологічної етіології – це часткове або повне порушення цілісності паперу біологічними агентами (мікроорганізмами, комахами, гризунами) [1]. Біоураження архівних документів обумовлені порушенням режиму їх зберігання, формування в сховищах сприятливого середовища для життєдіяльності біологічних шкідників як живих організмів. Ідентифікують пошкодження найчастіше під час візуального перегляду документа, інколи залучають спеціаліста-реставратора.

Найбільш поширеними деструкторами паперу є плісневі гриби. Їх поява пов'язана з порушенням мікроклімату в сховищі: підвищенням вологості та зниженням температури повітря. Плісневі гриби розвиваються при температурі 10–40°C та відносній вологості повітря 65–68% [2]. Гриби розвиваються зі спор, що потрапляють до архівосховищ з потоком повітря через вікна, двері, вентиляційні системи. Джерелами уражень можуть бути також вікна і стеля у місцях їх надмірного зволоження та заражені активними

спорами грибів документи, засоби їх зберігання, кімнатні рослини, розташовані у місцях їх зберігання.

Результатом діяльності грибів є зміна хімічного складу та локальне послаблення структури основи паперу. Плісневі гриби руйнують органічні матеріали документа, виділяючи ферменти. Плісневе ураження призводить до зменшення міцності паперу або повного його руйнування у місцях життєдіяльності грибів. Після відмирання чи знищення плісняви папір продовжують руйнувати кислоти, виділені грибами. Інтенсивний ріст грибів призводить до проростання їх крізь товщу паперу, його зволоженню та ослизненню, зцементуванню аркушів між собою.

Пошкодження плісневими грибами мають характерні зовнішні ознаки: папір зруйновано по всьому аркушу або великими ділянками, папір ламкий, пожовтілий; зцементовані аркуші; зони ураження мають пігментні плями різного кольору – помаранчево-жовтого, бурого, чорного, коричневого, іржаво-коричневого тощо. На пошкоджених документах часто наявні колонії грибів, що закривають текст. Найчастіше пошкодження видно чітко, папір ламкий. Такий ступінь пошкодження становить загрозу збереженості документа, реставрувати його дуже важко.

Наявність в архівосховищах комах залежить від температурно-вологісного режиму, особливостей життєвого циклу комах [3]. Поживним середовищем для комах є матеріали, що містять тваринний та рослинний білок (шкіра, різні клеї, папір), сприятливі умови для існування (слабке освітлення, відсутність інтенсивних потоків повітря).

До приміщень архівних установ комахи потрапляють через відкриті або незахищені склом чи сітками вікна, кватирки, щілини в рамах, негерметично прикриті двері, разом із харчовими продуктами [3]. Джерелом появи комах можуть бути: старі, ветхі, заражені архівні документи; стара деревина перекриттів архівної будівлі, захарашені горища, підвали; забруднення та запиленість приміщень тощо.

Наслідками життєдіяльності комах є механічні пошкодження, забруднення документів продуктами життєдіяльності, зміна мікроклімату заражених частин документа та розповсюдження мікроорганізмів. Комахи не виділяють хімічних речовин у місцях пошкоджень, тому усування цих дефектів здійснюють так само, як і механічних.

Характерні ознаки пошкодження комахами: наскрізні та овальні отвори, вигриси поверхні палітурок, «бурава мука» (перетерті комахами часточки харчового матеріалу), екскременти. Комахи харчуються органічними матеріалами, руйнуючи найсильніше ті частини документа, що містять тваринний чи рослинний клеї, знищуючи майже повністю корінці справ і залишаючи на аркушах паперу чисельні точкові та стрічкоподібні отвори.

Найчисельнішими шкідниками для архівних документів з паперовою основою є жуки-шкіроїди. Личинки шкіроїдів ушкоджують папір механічно, забруднюють його своїми екскрементами та личинковими шкурками. Дорослі

особи харчуються речовинами органічного походження – палітурним клеєм, шкірою, вигризаючи разом із клеєм матеріали палітурки.

Проблему захисту архівних документів від пошкоджень комахами вирішують через застосування комплексу попереджувальних і знешкоджувальних заходів (дезінсекція).

Небезпечними для архівних документів є спори целюлозоруйнівних бактерій, що нищать волокна паперу, деревину тощо та гнильних бактерій, які спричиняють гниття шкіряних палітурок і клейових речовин, використаних під час проведення реставраційних та палітурних робіт. В архівосховищах переважають бактерії-сапрофіти, що живляться органічними рештками мертвих рослин і спричиняють гниття органічних речовин.

Основними ознаками ураження документів бактеріями є плями червоного, бузкового та пурпурового кольорів. Пошкодження шкіряних палітурок бактеріями проявляється у вигляді пігментних плям сіро-бурого кольору [4].

У разі виявлення дефектів паперу біологічного походження встановлюється деструктивна активність біологічних шкідників у лабораторних умовах та вживаються заходи щодо спеціального оброблення пошкоджених документів.

Отже, біологічні агенти становлять значну загрозу фізичному стану документів. Ураження матеріальної основи документа мікроорганізмами має безліч проявів: розростання колоній, що затрують поверхню спорами, проникнення грибниць і плідних тіл у волокна субстрату, виділення багатьох продуктів обміну, що діють як хімічні реагенти. Активне розмноження мікроорганізмів призводить до перезволоження паперу та злипання аркушів. Результатом життєдіяльності мікроорганізмів є також зміна хімічного складу та структури основи, її пігментація, знебарвлення текстів. Погіршують фізичний стан документів комахи, найпоширенішими серед яких є жуки – точильники, шкіроїди тощо. Лялечки та дорослі комахи живуть серед аркушів, прогризаючи в них ходи. Результатом життєдіяльності комах є механічні пошкодження основи, забруднення документів продуктами життєдіяльності, зміна мікроклімату заражених частин.

Список використаних джерел та літератури

1. Методика оцінювання фізичного стану документів : метод. рекомендації / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; уклад.: А. А. Майстренко, Н. В. Мурашко, Н. М. Христова. – Київ, 2013. – 108 с.
2. Привалов В. Ф. Обеспечение сохранности архивных документов на бумажной основе : метод. пособие / Росархив, ВНИИДАД. – М., 2003. – 112 с.
3. Захист архівних документів від пошкоджень комахами : метод. рекомендації / Держкомархів України, УНДІАСД ; уклад. О. П. Володіна. – Київ, 2007. – 30 с.

4. Обеспечение защиты архивных документов на бумажных носителях и помещений архивов от биологических вредителей: метод. рекомендации / БелНИИДАД. – Мн., 2006. – 80 с.

Марта Надрага

ПОЛЬСЬКІ ГІМНАЗІЙНІ БІБЛІОТЕКИ У ЛЬВОВІ В 20–30 РОКАХ ХХ ст.: АНАЛІЗ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Тривалий час питання читацьких спільнот та читацьких інтересів вивчалось недостатньо і лише недавно стало об'єктом історичних та історико-бібліографічних досліджень. Водночас залишаються практично недослідженими переліки основної і додаткової літератури (т. з. лектура), рекомендованої для самостійного опрацювання учням та гімназістам польських навчальних закладів Львова.

Тому наша робота, метою якої є на підставі архівних матеріалів, зокрема звітів дирекцій львівських шкіл і гімназій, бібліотечних каталогів, книг із переліком лектури дослідити формування шкільних та гімназійних бібліотек міжвоєнного Львова, покликана заповнити цю прогалину.

Протягом 1921–1923 рр. у Львові було 18 загальноосвітніх чоловічих шкіл, 21 жіноча школа і 2 школи змішаного типу. У 1928 р. кількість державних загальноосвітніх шкіл зросла до 44, у них навчалось 16827 дітей. У наступному навчальному році (1929/1930 рр.) кількість школярів і гімназистів збільшилася до 19992 осіб. Окрім державних, функціонувало ще 23 приватні школи [7, с. 165]. При усіх цих навчальних закладах функціонували бібліотеки (книгозбірні) як для учнів, так окремо і для вчителів [6, с. 331–338].

Наприкінці 1927 р. Кураторія Львівського шкільного округу спеціально розглядала питання про стан бібліотек у загальноосвітніх школах. Унаслідок розгляду постав документ, яким передбачено необхідність провести детальну інвентаризацію бібліотек державних і приватних шкіл до кінця лютого 1928 р., а акти ревізії зберігати серед шкільної документації і надавати для ознайомлення на вимогу інспекторів. Зазначалося, що інвентаризація повинна включати точну кількість примірників наявних книжок, окремо треба було зазначити кількість книжок, які отримала бібліотека від квітня 1925 р., а також вказати кількість книжок польською, українською й німецькою мовами [1, арк. 1].

За даними архівів ІХ-ї державної гімназії ім. Я. Кохановського, існуюча там велика книгозбірня поділялася на бібліотеки для учнів та викладачів. Учнівська бібліотека була поділена як по класах, так і тематично, окремо була література, видана іноземними мовами. У 1932 р. зазначена книгозбірня налічувала 1760 позицій, а наступного року була поповнена ще 181 книжкою. У 1933 р. учні прочитали 2133 книжки, найбільше читачів було у двох

перших класах (44 учні брали для читання 579 книжок), двох других класах (відповідно 51 і 416), двох п'ятих класах (відповідно 82 і 711). Щодо інших класів, показники такі: два шості класи – 91 і 177, два сьомі класи – 74 і 132, два восьмі класи – 87 і 118 [4, арк. 63–65.].

Багатий комплект підручників із різних галузей знань мала бібліотека гімназії ім. Я. Длугоша, яка наприкінці 1920-х років вважалася однією з найкраще забезпечених у цілому воєводстві таким видом книжок. На 1928 р. книгозбірня мала «майже 4 500 шкільних підручників. Вони є при загальній дорожнечі шкільної книжки справжньою вигодою не лише для біднішої молоді» [2, с. 47.].

Не остаточно з'ясованим залишається питання про характер літератури, якою переважно цікавилася учнівська молодь. У бібліотечних звітах ІХ-ї державної гімназії ім. Я. Кохановського превалює лише статистика, і є мало відомостей про конкретну тематику книжок. Зокрема, у 1934 р. на теми з географії бібліотека видала 312 книжок 101 учневі. З них найбільшу популярність мали книжки про подорожі й пригоди, особливо серед учнів молодших класів. Лише у першому класі 20 учнів замовили 79 книжок. У цьому ж 1934 р. природничою тематикою цікавилася 255 учнів перших-п'ятих класів, яким було видано 407 книжок. Старшокласники більшу увагу звертали на роботи з філософії. В шкільній бібліотеці була в наявності 121 позиція з цієї галузі знань. За навчальний рік 50 учнів восьмих класів замовили 326 книжки [5, с. 12, 18, 53].

Оцінюючи читацькі зацікавлення учениць жіночої школи ім. М. Конопницької у Львові, бібліотекарка Євгенія Сенковська у письмовому звіті, датованому 8 липнем 1926 р., вказувала, що «молодь дуже охоче читала книжки. Рух у бібліотеці був дуже жвавий. Учениці здавали завдання з творів найпопулярніших авторів..., добре і влучно оцінювали художні твори. Неодноразово своїми оригінальними висновками заставляли задумуватися вчителя. З цього видно, що шкільна бібліотека дуже сприятливо впливає на розвиток молоді, її моральний і розумовий рівень» [3, арк. 25–26].

Таким чином, проаналізувавши звіти дирекцій львівських гімназій, можна вважати, що Львів у 20–30 роках минулого століття, як центр розповсюдження культури в Галичині, мав розгалужену мережу шкільних бібліотек. Ці бібліотеки формувалися згідно з профілем навчального закладу і були важливими складовими в організації навчального процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Обіжники, листування з Міністерством віросповідань і освіти про роботу шкільних бібліотек Львівського шкільного округу 1927–1928 // ЦДІА України у Львові, ф. 179, оп. 5, спр. 283, арк. 1.

2. *Kucharski W.* Przegląd historyczny 50-cia Gimnasjum IV imienia Jana Długosza we Lwowie // *Księga pamiątkowa 50-lecia gimnasjum imienia Jana Długosza we Lwowie.* – Lwów, 1928. – S. 47.

3. Звіти про стан шкільних бібліотек у м. Львові 1926 // ЦДІА України у Львові, ф. 179, оп. 5, од. зб. 297, арк. 25–26.

4. Звіти про діяльність ІХ-ї державної гімназії ім. Я. Кохановського в м. Львові 1932–1937 // ЦДІА України у Львові, ф. 179, оп. 3, од. зб. 411, арк. 63–65.

5. Звіти про перевірку діяльності ІХ-го державного ліцею і гімназії ім. Я. Кохановського в м. Львові 1934–1939 // ЦДІА України у Львові, ф. 179, оп. 3, од. зб. 429, арк. 12, 18, 53.

6. Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej : Informator / [nauk. red. Bieńkowska B.]. – Poznań, 1998. – S. 331–338.

7. *Ostanek A. Życie kulturalne i szkolnictwo polskie we Lwowie w latach 1921–1939* / Adam Ostaneck // *Szkice Podlaskie*. – 2009–2010. – Т. 17/18. – S. 165.

Юлія Наливайко

АРХІВ ЯК ЦЕНТР ІСТОРИКО-ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В історичних студіях багатьох науковців сьогодення II половина ХХ ст. позначається як період активних трансформацій суспільства на шляху до інформаційного устрою. Цей проміжок часу характеризується зародженням та активним розвитком наук інформаційно-документаційного циклу, які всебічно вивчають поняття «інформація», «комунікація», «документ» та ін. За словами сучасних дослідників, документознавство як наукова та начальна дисципліна у вказаний період перебувала у стані активного становлення. Накопичення знань про документ, які склали основу для документознавчої теорії, відбувалось завдяки студіям у галузі спеціальних історичних дисциплін (далі – СІД) [1, с. 58–82].

Одним із найпомітніших подвижників історико-документознавчих досліджень у II половині ХХ ст. вважають Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), співробітники якого започаткували діяльність постійного теоретико-практичного семінару з архівознавства, джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін (далі – семінар при ЦДІАЛ України) у 1961 р. [7]. Його учасники проводили історико-документознавчі дослідження, чималу частину яких складала студія у галузі дипломатики та палеографії.

Народження теоретико-фундаментальних праць із дипломатики можливе лише на ґрунті солідного практичного досвіду [1, с. 109]. Одним із центрів практичних та теоретичних досліджень у галузі дипломатики вважають ЦДІАЛ України [1]. Основу цього архіву складають документи, що були створені в середньовічну добу на території західноукраїнських земель. Тож логічно, що саме вони опинились у полі зору досліджень львівських архівістів. Ця тема входила до кола наукових зацікавлень незмінних учасників семінарських занять при ЦДІАЛ України О. А. Купчинського,

Я. Р. Дашкевича, П. І. Захарчишиної та ін. Проводячи низку досліджень у галузі дипломатики, вони вирішували такі завдання: визначення документа і його формуляра, проблема співвідношення форми і змісту документа (О. А. Купчинський) [3]; визначення автентичності документа (О. А. Купчинський, Я. Р. Дашкевич) [3] [4]; детальне висвітлення змісту актових книг та інших судових документів XV–XVIII ст. як невичерпного джерела історії українського народу (П. І. Захарчишина) [10] тощо.

О. А. Купчинський, який, без сумніву, зробив значний вклад у вітчизняні історико-документознавчі дослідження, протягом багатьох років брав участь у роботі та організації семінарських занять при ЦДІАЛ України. Йому належить низка праць із дослідження давніх актів. Наприклад, було запропоновано власні трактування деяких дипломатистичних термінів. Зокрема, він порушував питання визначення таких понять як «документ», «зовнішні ознаки документа» та «внутрішні ознаки документа» [3]. Вагомим досягненням О. А. Купчинського вважають опублікований у співавторстві із Е. Й. Ружицьким «Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233–1799» (1972) [11]. У червні 1975 р. дослідник поділився досвідом наукового описання давніх документів, який був ним набутий під час роботи над каталогом, а саме: методикою застосування «регестового типу документів» [14]. О. А. Купчинський відзначився також у дослідженні історії науково-довідкового апарату до фондів судово-адміністративних установ України XV–XVIII ст. – комплексу найдавніших документів гродських і земських судів, які зберігаються у ЦДІА України, м. Київ та ЦДІА України, м. Львів [2]. Результатом багаторічних студій стало видання у 2004 р. праці «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть» [13].

Львівські архівісти, в межах своїх наукових студіювань, робили також спроби класифікувати давні актові книги та інші правові документи, що супроводжували діяльність середньовічних установ. Наприклад, із наукових студій П. І. Захарчишиної з'ясовуємо, що в залежності від історичного періоду існування на західноукраїнських землях земських та гродських судів, їх канцелярії працювали з такими видами документів: протоколи, індукти, позови від імені короля, книги реєстрів, книги декретів, зізнання, вписи, протестації, маніфестації, свідчення, записи, вимоги, абдукції, декрети, реляції [9]. Розглядалися і деякі питання датування давніх актів. Наприклад, О. А. Купчинський на засіданні семінару при ЦДІАЛ України 7 травня 1976 р. доповідав про визначення і перевірку дат документів на основі їх зовнішніх ознак [15]. У. Я. Єдлінська порушувала питання про відновлення втрачених або частково пошкоджених документів (доповідь на семінарі при ЦДІАЛ України 13 листопада 1976) [16]. Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. стало предметом студіювань незмінного «семінарника» Я. Р. Дашкевича [5].

Тож дипломатистичні студії учасників семінару при ЦДІАЛ України полягали у всебічному дослідженні давніх актів та актових книг як одного із найважливіших джерел вивчення історії нашої держави.

Дослідження в галузі дипломатики львівського наукового осередку були тісно пов'язані із палеографічними. За роки найактивнішої роботи семінару при ЦДІАЛ України його учасниками вивчались основні пропедевтичні питання палеографії (Я. П. Кісь) [12], особливості львівського письма XVI–XVII ст. (П. І. Захарчишина) [8], історію рукописів і стародруків у Наддніпрянських районах Івано-Франківської області (Ю. О. Дорош) [6] тощо.

Отже, внесок архівних установ у дослідження в галузі СІД та накопичення знань про документ у руслі сучасних документознавчих тенденцій є актуальним науковим напрямом. Одним із аспектів вивчення цього питання є всебічний аналіз доробку ЦДІАЛ України та заснованого ним постійного теоретико-практичного семінару, що вплинув на активізацію вітчизняних досліджень у галузі дипломатики, палеографії та інших СІД.

Список використаних джерел та літератури

1. *Бездрабко В. В.* Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : [монографія] / В. В. Бездрабко. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 720 с.
2. *Вавричинин М. Г.* [Без назви] / М. Г. Вавричин // *Архіви України.* – 1978. – № 3. – С. 94–95.
3. *Вавричин М. Г.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР м. Львів / М. Г. Вавричин // *Архіви України.* – 1974. – № 2. – С. 92–94.
4. *Дашкевич Я.* Грамота Федора Дмитровича 1062 року. Нарис з української дипломатики / Я. Дашкевич // *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР.* – 1962. – № 4. – С. 9–20.
5. *Дашкевич Я.* Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. (Нарис з української дипломатики) / Я. Дашкевич // *Архіви України.* – 1968. – № 1. – С. 20–27.
6. *Дорош Ю.* Рукописи та стародруки в Наддніпрянських районах Івано-Франківської області / Ю. Дорош // *Архіви України.* – 1969. – № 2. – С. 32–36.
7. *Захарчишина П.* Наукова нарада з питань розвитку допоміжних дисциплін / П. Захарчишина // *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР.* – 1962. – № 2. – С. 51–53.
8. *Захарчишин П. І.* Палеографічні особливості львівського письма XVI–XVII ст. / П. І. Захарчишин // *Історичні джерела та їх використання.* – Київ, 1964. – Вип. 1. – С. 189–194.
9. *Захарчишина П.* Писарі й архівісти земських та гродських канцелярій на Західно-Українських землях в XV–XVIII ст. // *Архіви України.* – 1969. – № 1. – С. 15–26.

10. *З[ахарчишина] П.* Семінар з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін / *П. З[ахарчишина]* // *Архіви України.* – 1968. – № 4. – С. 97.
11. Каталог пергаментних документів центрального державного історичного архіву УРСР м. Львів. 1233–1799 / *О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький.* – Київ : Наук. думка, 1972. – 675 с.
12. *Кісь Я. П.* Палеографія : навч. посіб. / *Я. П. Кісь.* – Львів : ЛДУ, Вищ. шк., 1975. – 78 с.
13. *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть : Дослідження. Тексти / *О. Купчинський ; Наук. т-во ім. Шевченка.* – Львів, 2004. – 1282 с.
14. *Купчинський О.* Методика наукового описання давніх документів / *О. Купчинський* // *Архіви України.* – 1972. – № 4. – С. 52–62.
15. ЦДАЛ України, ф. 1, оп. 1, спр. 813, арк. 38.
16. ЦДАЛ України, ф. 1, оп. 1, спр. 1061, арк. 107–131.

Наталія Осіння

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА Й БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧЕНИХ-ГЕОЛОГІВ ТА ГІРНИКІВ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. НА ОСНОВІ АРХІВНИХ, МУЗЕЙНИХ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Історична пам'ять любої нації зберігає надзвичайно важливу складову розвитку сучасного суспільства, а саме, культурну спадщину. Вагомий внесок у культурну спадщину України з геології та гірництва у ХІХ – на початку ХХ ст. зробили вчені-геологи та гірники вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Львова, Катеринослава (тепер Дніпропетровська), Новоросійська (тепер Одеси).

Різним аспектам діяльності вчених-геологів та гірників було присвячено праці *Г. К. Швидько, В. С. Савчука, К. О. Тележняк, П. О. Чорнобай, В. І. Онопрієнко* та інших, але узагальнюючого дослідження усього спектру різноманітної діяльності вчених немає.

На основі методів просопографії проаналізовано біографії вчених-геологів та гірників, здійснено аналіз їх науково-педагогічної, громадсько-просвітницької та бібліографічної діяльності, детально опрацьовано комплекс документів із фондів архівів, музеїв та бібліотек України.

Науково-педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність учених найбільш ґрунтовно представлена в багатющих фондах архівів України. Насамперед, це – центральні архіви України (Київ, Львів, Харків), Державний архів м. Києва. Є інформація з цих питань і в державних обласних архівах Луцька, Дніпропетровська, Донецька, Житомира та Одеси. Наприклад, цінні

особові документи щодо вчених-геологів Київського університету Св. Володимира зберігаються у Державному архіві м. Києва у фонді 16 (Київський університет) та фонді 318 (Київське товариство природознавців при Київському університеті). Найбільш унікальну та детальну інформацію можна отримати щодо професорів К. М. Феофілактова, П. Я. Армашевського, П. М. Венюкова [1–3]. У фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ є надзвичайно цікаві документи стосовно активної діяльності Катеринославського відділення Російського технічного товариства. Цей матеріал зберігається у фонді 730. Важливі джерела, що пов'язані з діяльністю вчених-геологів та гірників Катеринославського гірничого інституту, зберігаються у фондах Державного архіву Дніпропетровської області.

Значне доповнення до загального портрета вчених-геологів та гірників додають фонди музеїв. У фондах музею Львівської Політехніки є унікальна інформація про видатного геолога Ю. Медвецького. У Дніпропетровському історичному музеї ім. Д. І. Яворницького зберігаються особові фонди І. І. Танатара, М. М. Федорова. Наприклад, особовий фонд І. І. Танатара дає найважливіші відомості про наукову діяльність вченого протягом 30 років. У Народному музеї історії ім. О. М. Поля Національного гірничого університету містяться документи про діяльність О. М. Терпигорєва, І. І. Танатара, П. М. Леонтовського, М. М. Федорова.

Важливим джерелом для дослідження науково-педагогічної та бібліографічної діяльності вчених-геологів та гірників є їхній науковий доробок. Наукова спадщина вчених-геологів та гірників зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, найстаріших бібліотек університетів Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова, Одеси. Це – статті, дисертації, мапи, монографії, публіцистичні нариси, бібліографічні покажчики. Багато з цих видань стали в наш час раритетами. Це – геологічні карти К. М. Феофілактова, наукові праці П. Я. Армашевського [4], П. М. Чирвинського [5], Н. Д. Борисяка, О. В. Гурова, М. О. Головкінського, Р. О. Пренделя, М. Й. Лебедева, Л. І. Іванова, О. М. Терпигорєва, В. О. Гуськова та ін. Бібліографічна цінність наукової спадщини вчених полягала в бібліографічному оснащенні: посиланнях, примітках, списках літератури. Як приклад бібліографічної діяльності вчених-геологів відзначимо фундаментальні покажчики П. А. Тутковського [6].

Інформація щодо наукової спадщини вчених-геологів та гірників знаходиться в НБУВ у різних фондах: періодиці, бібліотечних колекціях. Значний інтерес представляють документи, що містяться у фондах Інституту архівознавства та Інституту рукопису.

Важливим сегментом різноманітних інформаційних ресурсів стала система електронних баз даних. Сьогодні є досвід НБУВ та деяких

університетських бібліотек у створенні електронних інформаційних ресурсів та представлення їх в мережі Інтернет.

Отже, для створення загального портрета університетського вченого-геолога та гірника України ХІХ – початку ХХ ст. потрібна якісна та гнучка система сучасних інформаційних фондів архівів, бібліотек та музеїв. Незважаючи на те, що вже є досвід НБУВ та інших бібліотек у створенні електронних інформаційних ресурсів, сьогодні назріла нагальна потреба у їх подальшому розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 4821.
2. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 469, спр. 74
3. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 469, спр. 224.
4. *Армашевский П. Я.* Геологический очерк Черниговской губернии / П. Я. Армашевский // Зап. Киев. О-ва естествоиспытателей. – 1883. – Т. 7. – С. 1–87.
5. *Чирвинский П. Н.* Искусственное получение минералов в XIX столетии / П. Н. Чирвинский. – Киев, 1903–1906. – 638 с.
6. *Тутковский П.* Первое дополнение к каталогу библиотеки Киевского общества естествоиспытателей (1878–1885) / П. Тутковский, П. Соломин. – Киев, 1886. – 84 с.

Олена Павлова

ВІХИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖИТТЯ ІВАНА ВРОНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОСОБОВОГО ФОНДУ № 358 ЦДАМЛМ УКРАЇНИ)

Юнацький максималізм або
«впевнений, незламний оптиміст»[1]

Життя визначного українського мистецтвознавця Івана Івановича Врони (1887–1970) тісно пов'язане з історією становлення нашої держави, а його творча діяльність – із зародженням мистецької освіти на Україні у 1919–1920-х роках.

Іван Врона народився в лемківській сім'ї у Польщі. Випускник юридичного факультету Московського університету, активний учасник встановлення радянської влади на Україні. В'язень царської тюрми, незаконно репресований та звільнений як організатор стаханівського руху на будівництві залізничних колій на Далекому Сході (1933–1936). Перший ректор Київського художнього інституту, ідеолог мистецької течії Асоціації революційних художників України. Член КПРС з 1920 р., учасник Великої Вітчизняної війни, кандидат мистецтвознавства (1951), завідувач кафедри історії мистецтва та архітектури Київського художнього інституту, науковий

співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР (1944–1948), Інституту історії української архітектури Академії Архітектури УРСР (1958–1965). Член СХ України (1944), Заслужений працівник культури УРСР (1968).

Згадуючи про Івана Івановича, можна використати слово «ВПЕРШЕ»: в історії мистецтва 1960-х він «воскресив» із забуття когорту напівзабутих художників революційної доби, творців Червоного ренесансу 1920-х років. Перший ректор почав писати про своїх талановитих, знаних у світі та замовчуваних вдома, репресованих та посивілих учнів і викладачів – Василя Єрмілова, Михайла і Тимка Бойчуків, Василя Седляра, Івана Падалку, Оксану Павленко, Антоніну Іванову, Марію Трубецьку, Євгена Сагайдачного, Олену Сахновську, Софію Налепинську-Бойчук, Володимира Татліна, Зіновія Толкачова, Олександра Хвостенка-Хвостова, Адольфа Страхова, Івана Кавалерідзе, художників старшого покоління Івана Селезньова, Володимира Заузе, молодих паростків Тетяну Яблонську, Георгія Якутовича, західноукраїнських майстрів Адальберта Ерделі, Олену Кульчицьку та ін. Перу І. Врони належать монографії про старійшину образотворчого мистецтва, пейзажиста Карпа Трохименка (1957), новатора, театрального експериментатора Анатолія Петрицького (1968), графіка, історичного живописця Михайла Дерегуса (1958), монументаліста Василя Овчинникова (1961). Зусиллями І. Врони правдиво висвітлені бурхливі 1920-ті мистецькі роки у п'ятому томі шеститомної «Історії українського мистецтва».

Ми, архівісти, під час підготовки документальних виставок постійно зверталися до альбомів І. Врони: «Ленінський план монументальної пропаганди на Україні (про перші пам'ятники Івана Кавалерідзе, Адольфа Страхова, Бернарда Кратка, Жозефіни Діндо, Макса Гельмана), «Українська радянська графіка. 1917–1957» (про творчість Георгія Нарбута, Леся Лозовського Сергія Пожарського, Івана Мозолевського).

Документальна спадщина українського мистецтвознавця, критика, художника Івана Івановича Врони надходила на державне зберігання до Центрального державного архіву літератури і мистецтва протягом 1971–1980 рр. Ретельно зібрані та збережені дружиною Марією та донькою Іриною, після науково-технічного опрацювання, з 1980 р. матеріали введено у науковий обіг. Було сформовано вісімсот сімнадцять справ за 1905–1971 рр. Серед документів – творчі матеріали (статті, рецензії, відгуки, підготовчі програми, доповіді, нотатки, графічні роботи), епістолярій, світлини тощо.

Документи творчого характеру висвітлюють історію архітектури та роль особистості в образотворчому мистецтві кін. ХІХ – поч. ХХ ст., а саме: монографії «Творческие течения архитектуры Советской Украины за 30 лет (1917–1947 гг.» (1948), «Зачинателі» (1968), «А. Г. Петрицький» (1958), статті «Первые дипломанты Киевского художественного института», «АРМУ та її перша виставка в Києві», «Сучасні течії в українському малярстві», «Мистецька трибуна. Українське мистецтво на реконструктивному зламі»,

«До питання про початок національних особливостей українського образотворчого мистецтва», «Корінні питання Хрещатика не розв'язано», «Книжкова ілюстрація 1921–1933 років». Як очевидця і творця історії мистецького життя на Україні 1920-х рр., Івана Врону було запрошено до підготовки п'ятого тому «Історії українського мистецтва».

Серед документів Івана Івановича і невідома для мистецької громадськості сторінка життя – графічні та живописні роботи. У фонді зберігаються графічні твори та альбоми з малюнками 1903–1936 рр. – автопортрети, портрет брата, доньки, малюнок батьківської хати, могили батьків, етюди Далекого Сходу, Криму, Кавказу, ескізи обкладинок до творів М. Гоголя «Тарас Бульба», О. Серафимовича «Залізний потік», О. Пушкіна «Бахчисарайський фонтан», а також чотири олійні етюди Криму.

Епістолярна спадщина митця представлена листами мистецтвознавців, художників, родини за 1938–1970 рр. У листах до відомих художників він просив надати спогади про їхню творчу працю та запитував про плани на майбутнє. Серед адресатів – художники М. Жук, І. Мозолевський, К. Трохименко, Ірина Жданко, А. Наседкін, мистецтвознавці Я. Бойчук, Віра Свенціцька та ін.

У листі від 15 липня 1959 р. до скульптора Бернарда Михайловича Кратка І. Врона пише: «С прошлого года в моей жизни произошло много перемен: я реабилитирован и восстановлен в партии со стажем с 1920 г., получил в Киеве квартиру из 2-х комнат с кухней и пр. Я был уже на пенсии (мне 72 года) <...> пошел работать в Академию Строит. и Архитектуры в Отдел Истории украинского искусства. Работаю над историей укр.искусства советского периода... Вы мне окажете большую личную услугу, помимо помощи в восстановлении исторической правды, искаженной в самой большой мере злостными критиками и историками» [2].

Влітку 1967 р. було зібрано 11 підписів старих комуністів із клопотанням перед ЦК КП України про відзначення 80-річчя з дня народження І. Врони – «старого більшовика, члена КПРС з квітня 1920 р., з значним дожовтневим стажем революціонера». Серед них Лідія Євгенівна Вовчик, дружина письменника Василя Еллана-Блакитного, лідера Української комуністичної партії боротьбистів. На вечорі, який відбувся у залі Київського художнього інституту 22 листопада 1967 р., прочитали привітання від секції критики і мистецтвознавства СХ УРСР: «Ми всі глибоко поважаємо й любимо Вас, чуйного товариша і відданого друга, людину нелегкої долі, але широкої і щедрої душі, невтомного працівника і відданого борця за свої переконання, впевненого, незламного оптиміста» [3].

Документальна спадщина Івана Івановича Врони, що зберігається у фондах ЦДАМЛІМ України, чекає на свого дослідника.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), ф. 581, оп. 2, спр. 119, арк. 130.
2. ЦДАМЛМ України, ф. 330, оп. 1, спр. 111, арк. 1, 2.
3. ЦДАМЛМ України, ф. 581, оп. 2, спр. 119, арк. 130.

Марина Палієнко

МІЖ ІСТОРІЄЮ ТА ІНФОРМОЛОГІЄЮ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИРОБЛЕННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ АРХІВНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні відбуваються кардинальні зміни в усіх сферах життя і діяльності українського суспільства, які пов'язані з оновленням системи влади, економічного, правового, соціокультурного та інформаційного середовища. Безумовно, вони мають безпосередній вплив на процес створення документів та їх обіг у суспільстві, управління документальними потоками, організацію їх зберігання, вивчення та використання.

Стрімкий розвиток та запровадження інформаційних і комунікаційних технологій призвели до революційних перетворень в організації роботи з документами на всіх стадіях їх життєвого циклу, що, у свою чергу, поставило на порядок денний питання про сучасну концепцію підготовки як управлінців документацією, так і її зберігачів – архівістів.

Крім того, у зв'язку з демократизацією суспільства, розширенням доступу до публічної інформації значно актуалізувалась роль архівістів не тільки як хранителів, але й як творців, дослідників та популяризаторів історичної пам'яті, які не лише забезпечують зв'язок суспільства з його історичним минулим, але й активно впливають на формування сьогоденного бачення світу. Нині архіви – це не тільки сховища документної інформації, але й установи пам'яті, а також науково-дослідні центри, віртуальні сховища веб-ресурсів тощо.

Отже, потужні зміни суспільно-політичного, культурного та інформаційно-комунікаційного середовища на межі ХХ і ХХІ ст. призвели до необхідності переосмислення та оновлення теоретичних засад і методологічного інструментарію архівної науки, практики професійної діяльності та, зрештою, концепції архівної освіти. Перед архівістами постали питання у стилі славнозвісної філософсько-сюжетної картини Поля Гогена «Звідки ми прийшли? Хто ми? Куди ми йдемо?».

З особливою гостротою ці та інші питання сьогодні лунають під час обговорення ролі та місця архівів у збереженні історичної пам'яті та збереженні самих архівів, цілісності та неподільності їх фондів. З іншого боку, занепокоєння у професійному та освітньому середовищі викликають питання подальшого розвитку архівної освіти, яку на тлі глобального

реформування – «переформовування» – вищої освіти в Україні відокремлено від її історичних коренів та безпідставно віднесено до штучно утвореної галузі знань «Журналістика та інформація». Все це змушує нас – професійних архівістів, архівознавців та викладачів архівознавчих дисциплін – обговорити актуальні проблеми розвитку архівної галузі, науки та освіти, виробити спільні підходи до аналізу цього процесу та пропозиції щодо можливості застосування новітніх тенденцій у практичній діяльності архівів, наукових та освітніх осередків.

Що стосується питань архівної освіти, то сьогодні ми маємо відійти від суто позитивістської парадигми, яка була закладена ще в рамках французької освітньої моделі XIX ст. і доволі успішно розвивалась та еволюціонувала упродовж першої половини XX ст. В основі її лежала розроблена представниками паризької Школи хартій концепція підготовки архівістів-палеографів на базі університетської історичної освіти. Правомірність цих підходів полягала, передусім, у спрямованості архівістів на опрацювання та збереження архівів Середньовіччя і Нового часу, роботи з давніми текстами, що передбачала ґрунтовне оволодіння історичними методиками і техніками, знаннями в галузі палеографії, дипломатики, текстології та інших спеціальних історичних дисциплін. В Україні університетська підготовка істориків-архівістів набула системного характеру у середині XX ст., із заснуванням кафедри архівознавства у Київському університеті імені Тараса Шевченка, яка підготувала за 70 років своєї діяльності значну кількість професійних архівістів, виховала плеяду талановитих істориків-джерелознавців та архівознавців.

Однак, швидкий розвиток і запровадження новітніх технологій в усіх сферах життєдіяльності суспільства, виникнення нових видів документів, носіїв інформації, запровадження електронного документообігу – все це поставило перед архівістами важливі завдання адаптації професії до вимог інформаційного середовища, і безумовно, порушило питання про вироблення нових підходів до професійного навчання, яке б могло збалансувати професійні якості архівіста між історією та інформологією, його роль як хранителя історичної пам'яті, історико-культурної спадщини, документів – джерел історичних досліджень, а з іншого боку – сучасного адміністратора, який може адаптуватися до постійно зростаючих інформаційних потоків, забезпечити відбір, належне опрацювання та зберігання документів з традиційними та електронними носіями.

Як відзначав визначний канадський теоретик архівознавства Террі Кук, у добу постмодернізму відбулася зміна архівної парадигми, внаслідок якої погляд на документи як на статичні фізичні об'єкти, пасивні продукти людської та адміністративної діяльності був замінений їх розумінням в якості динамічних ідей та понять, активних учасників формування індивідуальної та колективної пам'яті. У свою чергу, від архівістів зміна архівної парадигми вимагала нового розуміння сутності професії та свого місця в ній, за висловом

Т. Кука, «відходу від ідентифікації себе як пасивних хранителів спадщини та визначення своєї ролі в якості активних творців колективної (соціальної) пам'яті» [1, р. 4].

Важливі аспекти розвитку архівної освіти у ХХІ ст. були окреслені у доповіді щодо розвитку архівів у Європейському Союзі «Розширення архівного співробітництва в Європі: план дій», підготовленій групою архівних експертів держав-членів ЄС, яка була покладена в основу архівної резолюції, схваленої Радою Європейського Союзу 6 травня 2003 р. У цьому документі наголошувалося на тому, що архівісти ХХІ ст. мають відповідати за весь життєвий цикл документа, посилювати свою роль і відповідальність як хранителів суспільної пам'яті, сприяти розширенню доступу до колективної пам'яті в Європі. Особливо підкреслювалося значення міжнародного співробітництва та обміну досвідом з представниками інших професій, зокрема спеціалістами у галузі інформаційних технологій і комунікацій [2].

Парадигма суспільства знань визначає нові тенденції у розвитку архівної освіти, а саме: її розширення, застосування інноваційних підходів, інтеграція та професіоналізація. Важливим для архівістів є застосування на практиці концепції безперервного навчання («lifelong learning»), яка передбачає не тільки підтримування професійних знань і навичок, а також оволодіння новими знаннями, методиками і технологіями по мірі розвитку професії.

Сьогодні складно знайти відповідний баланс між академічними курсами, сфокусованими на дисциплінах історичного циклу, і тими дисциплінами, які пропонують нові підходи до навчання, що відповідають розвиткові професії та очікуванням роботодавців: управління електронними документами, використання електронних баз даних, правові питання та комунікації.

Отже, нам необхідно розв'язувати ці проблеми на міжінституційному рівні. Тільки на основі взаємодії університетських кафедр, архівів, УНДІАСД та Співки архівістів України можна реформувати архівну освіту, поєднати теоретичну підготовку з практичним тренінгом. Вимагає поглиблення і розвитку міждисциплінарність та варіативність програм навчання. Актуальним сьогодні видається відкриття на рівні архівної спеціальності окремих спеціалізацій: «історик-архівіст», «архівіст-документознавець», «спеціаліст з інформаційних технологій / архівіст медіа простору», «реставратор документів» тощо.

Таким чином, реформа архівної освіти передбачає розширений діалог та взаємодію теоретиків архівознавства, досвідчених професіоналів-практиків та викладачів університетів. Сьогодні має бути знайдений баланс у викладанні між історичними, правознавчими та інформаційними дисциплінами. Зasadничим для архівіста є знання різних аспектів управління документами упродовж усього їх життєвого циклу, знання історії інституцій та розвитку системи управління, вміння користуватися новітніми комп'ютерними

технологіями та системами комунікації, мовна компетенція, відкритість до міжнародного та міждисциплінарного співробітництва.

Список використаних джерел та літератури

1. *Cook T.* Archival Science and Postmodernism: New Formulation for Old Concepts / Terry Cook // Archival Science. – 2001. – № 1. – P. 3–24.

2. Report on Archives in the enlarged European Union: Increased archival cooperation in Europe: action plan. Elaborated by the National Expert Group on Archives of the EU-Member States and EU-Institutions and Organs at the request of the Council of the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: ec.europa.eu/archival-policy/docs/arch/reportarchives_en.pdf. – Title from screen.

Вячеслав Подорожный, Василий Козырев

ПУТИ РЕШЕНИЯ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ ДОЛГОСРОЧНОГО ХРАНЕНИЯ ОЦИФРОВАННЫХ ДОКУМЕНТОВ НА ОБЪЕКТЫ ИСТОРИЧЕСКОГО, КУЛЬТУРНОГО И НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ

На сегодняшний день в мире, в том числе и в Украине, в качестве носителя информации для долгосрочного страхового хранения копий документов используется фотопленка.

Качество хранимой информации на фотопленке определяется двумя факторами: качество исходного документа и качество технологического обеспечения изготовления, хранения и воспроизведения микрофильмов.

Качество технологического обеспечения изготовления микрофильмов определяется оборудованием, материалами и технологиями изготовления, хранения и воспроизведения микрофильмов, которые поддерживаются на современном техническом уровне.

Качество исходного документа для микрофильмирования на сегодняшний день нормативно определено для документов на бумажной основе [1].

Повсеместное использование документов и копий документов в цифровом виде остро поставило вопрос об определении качества документов, поданных на микрофильмирование в цифровом виде.

Следует отметить, что для микрофильмирования подаются документы на бумажной основе, содержащие угасающий (исчезающий) текст, и для микрофильмирования таких документов требуется разработка новых подходов в их оцифровке.

Так же следует отметить, что отсутствие возможности хранения информации без потери данных в цифровом виде на фотопленке не дает возможности закладывать на долгосрочное страховое хранение такие

документы, как: базы данных, аудиоданные, видеоданные, графические данные, медиа данные, электронную документацию и информацию и т. д.

Для решения этих проблемных вопросов были проведены следующие работы:

- определены факторы, влияющие на достоверность информации (документации), которая закладывается на микрофильмирование и на оперативность получения документов СФД;

- определены возможные пути решения проблемных вопросов получения качественных документов СФД в современных условиях развития цифровых технологий;

- определена возможность оценки качества исходных документов, предоставленных в электронном виде на микрофильмирование;

- определена возможность сохранения любой информации в цифровом виде на фотопленке в виде оптически считываемых кодов;

- определена возможность получения качественных цифровых копий с документов, предоставленных на микрофильмирование на различных бумажных носителях.

В результате проведенной работы получены такие научные результаты:

- разработан метод определения качества бинарных цифровых изображений, копий документов, поданных на микрофильмирование [2];

- разработан метод определения качества полутонных цифровых изображений, копий документов, поданных на микрофильмирование [3, 4];

- разработан метод кодирования и декодирования цифровой информации в виде битовых потоков для изготовления микрофильмов и воспроизведения с них копий [5].

Для положительного решения всех указанных выше проблемных вопросов ведутся работы по разработке:

- метода определения качества цветных цифровых изображений, копий документов, поданных на микрофильмирование;

- метода получения качественных цифровых копий с документов, предоставленных на микрофильмирование на различных бумажных носителях с использованием специальных схем освещения.

Список использованных источников и литературы

1. Страховий фонд документації. Комплект документів на типовий технологічний процес виготовлення мікрофільмів страхового фонду документації з використанням цифрових технологій]: ТТП 321.02200.00056 / НДІ мікрографії ; розробники: В. М. Козирев (кер.), В. І. Подорожний (відп. виконавець). – [Чинний від 2012–09–01]. – Харків, 2012. – 250 с.

2. Розроблення методу контролю якості бінарних зображень документів, що надають постачальники для формування страхового фонду документації : звіт про НДР (заключний) / НДІ мікрографії ; наук. кер. В. М. Приходько, викон.: В. І. Подорожний [та ін.]. – Харків, 2012. – 112 с. – № ДР 0112U004137.

3. Розроблення методу визначення якості растрових напівтонових зображень електронних копій документів : звіт про НДР (проміжний) тема 1.1, 1 / НДІ мікрографії ; наук. кер. І. М. Кривулькін, викон.: П. М. Єгоров [та ін.]. – Харків, 2013. – 105 с. – № ДР 0111U004344.

4. Розроблення методу визначення якості растрових напівтонових зображень електронних копій документів : звіт про НДР (заклучний) / НДІ мікрографії ; наук. кер. В. М. Приходько. – 0113U003274. – Харків, 2014. – 112 с.

5. Розроблення методів кодування та декодування цифрової інформації у вигляді бітових потоків для виготовлення мікрофільмів та відтворення з них копій : звіт про НДР (заклучний) / НДІ мікрографії ; наук. кер. Кривулькін І. М., викон.: В. І. Подорожний [та ін.]. – Харків, 2014. – 54 с. – № ДР 0113U003275.

Ірина Приймак

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ У ФОНДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ, м. КИЇВ

У середині ХІХ ст. значно активізувались суспільно-політичні та культурно-освітні процеси на теренах Правобережної України, яка після трьох поділів Речі Посполитої увійшла до складу Російської імперії. Саме в той час розпочалася робота щодо втілення в життя проекту розповсюдження мережі російських публічних бібліотек.

Значний масив джерел з історії становлення, розвитку та діяльності російських публічних бібліотек у Південно-Західному краї Російської імперії, зокрема такої бібліотеки в волинському губернському місті Житомирі, зберігається в Центральному державному історичному архіві, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Основним фондом ЦДІАК України, де вміщено важливі для нашого наукового пошуку матеріали, є фонд № 442 «Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора». У ньому зберігаються як щорічні звіти губернатора про стан справ у підлеглий йому губернії, так і щорічні звіти самої бібліотеки та інші документи, що стосуються культурно-просвітницької діяльності краю.

Серед перших було відкрито російські публічні бібліотеки краю у містах Києві, Житомирі та Кам'янець-Подільському відповідно до «Статуту Російських публічних бібліотек у містах Києві, Житомирі та Кам'янець-Подільському», затвердженого 5 липня 1865 р. міністром внутрішніх справ, статс-секретарем П. О. Валуєвим. Статут регламентував роботу публічних бібліотек, передбачав кошти на їх початкове облаштування й подальше утримання. На підставі §§ 14 та 16 Статуту було розроблено «Додаткові правила та умови для читання книг у Житомирській російській публічній бібліотеці» [1, арк. 16 г–17б зв.]. Цими двома установчими документами передбачалося утримання бібліотек – частково за державний кошт, а частково

за рахунок добровільних пожертв та внесків передплатників. Таким чином, упродовж перших трьох років своєї діяльності бібліотека отримувала державну субсидію в розмірі 3000 руб. щорічно [1, арк. 2; 2, арк. 16 г].

Варто зазначити, що пропозицію щодо створення мережі публічних бібліотек розглядали ще у 30-ті рр. XIX ст. Свідченням цього є лист міністра внутрішніх справ А. А. Закревського від 5 липня 1830 р. № 777 «О заведении в Губерниях публичных библиотек для чтения» до губернаторів, в якому він закликав їх до обговорення плану заснування бібліотек [3, арк. 2]. Ініціатором заснування бібліотек для широкого кола читачів був Президент Вільного економічного товариства, граф М. С. Мордвинов. Однак, незважаючи на підтримку високопосадовців, ідея графа М. С. Мордвинова не отримала поширення на місцях, адже для її втілення потрібні були як значні матеріальні ресурси, так і відповідний суспільний настрій.

Про ідею М. С. Мордвинова згадали і намагались втілити її у життя вже на початку 60-х рр. XIX ст., коли царський уряд почав реформування всіх сфер суспільного життя. Цим питанням перейнявся особисто генерал-губернатор Південно-Західного краю М. М. Анненков, який у своєму листі від 11 квітня 1864 р. до волинського губернатора М. І. Черткова висловив думку про необхідність створення на Волині публічної бібліотеки з метою підтримання та розвитку серед населення освіченості [4, с. 5]. Зовсім скоро вдалось віднайти приміщення для бібліотеки, а небайдуже населення м. Житомира відгукнулось на заклики про допомогу в облаштуванні та наповненні фонду бібліотеки. Пожертви на відкриття бібліотеки надходили грошима, книгами, газетами, журналами, географічними картами, атласами тощо. М. І. Чертков подарував бібліотеці навіть колекцію з 48 гірських порід та мінералів, які в майбутньому лягли в основу Волинського краєзнавчого музею.

Поступово бібліотека поповнювала свій книжковий фонд та покращувала матеріально-технічне забезпечення. Так, у бібліотеці було зібрано найновіші твори тогочасних майстрів слова. Серед творів художньої літератури переважали праці Л. Толстого, В. Соловйова, І. Гончарова, І. Тургенєва, А. Чехова, Ф. Достоєвського, М. Горького та інших. Також були представлені і російськомовні переклади творів класиків світової літератури – Г. Сенкевича, Е. Золя, Ж. Верна, Т. Майн-Ріда, О. Дюма, В. Гюго, Г. Емара та ін.

Бібліотека передплачувала значну кількість періодичних видань, серед яких: «Вестник Европы», «Отечественные Записки», «Дело», «Русский Вестник», «Русская мысль», «Современник», «Луч», «Русское слово», «Исторический Вестник», «Странник», «Сборник иностранных романов», «Киевская Старина» тощо. Окрім літературно-політичних видань, у бібліотеці також були журнали з цивільного та карного права, серед них – «Журнал Министерства Юстиции», періодика на релігійну тематику – «Богословский Вестник», «Мир Божий», «Вера и Церковь» [5, арк. 17–18 зв.], а також

журнали для окремих категорій читачів, зокрема, «Женский Вестник». Причому деякі з видань, наприклад, «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Киевские университетские известия», «Записки Киевского общества естествоиспытателей», «Записки Императорской Академии Наук» та інші бібліотека отримувала безкоштовно.

З року в рік ситуація з книжковим фондом у Житомирській російській публічній бібліотеці поліпшувалася. Станом на 1 січня 1888 р. фонд містив уже 4596 найменувань творів у 18893 томах. До того часу було складено каталог та описано всі книги, наявні в бібліотеці. За 1887 р. послугами бібліотеки скористались 24083 особи, задоволено 17802 запити [6, арк. 34–36].

Часи занепаду для бібліотеки настали на початку ХХ ст. Із одного з останніх звітів Розпорядчого Комітету бібліотеки видно, що в 1909 р. бібліотека передплачувала всього 10 журналів та 9 газет [7, арк. 103–104]. Для порівняння, у 1868 р. передплачувалось 29 журналів та 26 газет [8, арк. 22–23 зв.].

Наприкінці наведемо цитату із звіту за 1878 р., де стверджується, що «заснування в м. Житомирі в 1865 р. російської публічної бібліотеки ... мало величезне значення» [9, арк. 55 зв.]. І, дійсно, як могло таке велике місто, губерньський центр Волині – Житомир, існувати без публічної бібліотеки – осередку освіти (і самоосвіти) та культури? Як бачимо, фонди ЦДІАК України дають нам можливість долучитись до вивчення питання передумов створення публічної бібліотеки в м. Житомирі, основних етапів її розвитку та діяльності, а також результатів її функціонування в краї. Звіти губернатора, а також листування, статистична інформація з фонду № 442 ЦДІАК України допомагає не лише заповнити прогалини в історії вітчизняної бібліотечної справи, але й значно розширити знання про суспільно-політичну та культурно-освітню історію регіону.

Список використаних джерел та літератури

1. Дело по ходатайству Волынского Губернатора об освобождении Житомирской Публичной Библиотеки от платы за занимаемое ею помещение. 20 января 1885 – 28 июня 1900 г. // Центральный державный историчный архив Украины, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 538, спр. 24. арк. 16–18 а.

2. Дело об устройстве публичных библиотек в Юго-Западном крае. 20 февраля 1909 г. – 18 июля 1911 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 662, спр. 181, арк. 1–65.

3. Дело об учреждении в губернских городах Киеве, Житомире и Каменец-Подольском публичных библиотек. 11 августа 1830 г. – 21 мая 1835 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 629, арк. 1–33.

4. Рудченко И. Я. Десять лет Житомирской русской публичной библиотеки (1866–1876) / И. Я. Рудченко. – Житомир : Губернская тип., 1876. – 55 с.

5. Дело о Житомирской публичной библиотеке. 28 февраля 1904 г. – 6 октября 1905 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 657, спр. 57. арк. 1–22.

6. Отчёт Распорядительного Комитета о состоянии Житомирской русской публичной библиотеки за 1885, 1886, 1887 годы. 26 марта 1886 г. – 23 мая 1888 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 539, спр. 296, арк. 1–36 (арк. 1–9+брошура, 10+брошура, 33+брошура).

7. Отчёт Распорядительного Комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1909 год. 13 января 1911 г. – 28 ноября 1911 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 664, спр. 16, арк. 94–106.

8. Дело из донесений разных мест и лиц о случившихся происшествиях. 1 апреля 1868 г. – 22 июня 1868 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 47, спр. 482, ч. 1, арк. 1–306.

9. Дело по представлению Волынского губернатора с копиями всеподданейшего отчёта о состоянии вверенной ему губернии за 1878 год. 7 августа 1879 г. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 532, спр. 181, арк. 54 зв.–55 зв.

Людмила Приходько

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО АРХІВОЗНАВСТВА

Упродовж останнього часу українське архівознавство переживає інтенсивну трансформацію. Відновлення державної незалежності України, розвиток на національному ґрунті сфер її суспільного й культурного життя відкрили широкі перспективи для системного реформування архівної галузі, надали потужний імпульс розробленню наукових і прикладних аспектів вітчизняної архівістики. Починаючи з середини 1990-х років ХХ ст., в українській архівній науці виразно намітилася її орієнтація у новій соціокультурній ситуації на з'ясування власних епістемологічних можливостей, істотне розширення простору «знань і пізнання». Свідчення тому – поява термінологічного словника (1998), енциклопедії з архівістики (2008), низки нормативних актів, нормативно-методичних документів, розлога мозаїка наукових статей, розвідок, збірників, монографій, дисертаційних досліджень. Динаміка тем і сюжетів студій зафіксувала перехід до нового концептуального трактування соціальної функції архівів у загальнолюдському бутті, формуванні національної свідомості та національної пам'яті, вивчення їх генезису, еволюції, видів у контексті поступу української й зарубіжної архівознавчої думки, осмислення на теоретико-методологічному і методичному рівнях актуальних проблем архівного будівництва, окреслення пріоритетних напрямів розбудови архівної справи на перспективу. Окремо слід відзначити формування інтелектуального простору наукової спадщини фундаторів і діячів української архівістики, замовчуваної або забороненої за часи тоталітаризму.

Втім, попри прориви та здобутки, дискурс в українському архівознавстві продукує коло проблемних питань, що визначають його предметне поле. Їх дослідження/пояснення неможливе без урахування

сучасної інтелектуальної ситуації в науковому пізнанні, зумовленої «викликами часу». Наразі йдеться про формування інформаційного суспільства, глобалізацію світового простору, провідні інтелектуальні течії зарубіжної гуманітаристики. Ці чинники суттєво вплинули у другій половині ХХ ст. – початку ХХІ ст. на розвиток архівознавства у світі, його теоретичні засади та прикладні аспекти [1] і тому заслуговують на окремий розгляд.

За висновками дослідників, концепт поняття «інформаційне суспільство» зафіксував становлення якісно нової історичної фази розвитку цивілізації – постіндустріального суспільства або «суспільства знань» (Knowledge society). До його ключових ознак вони відносять такі:

- провідна роль у суспільному розвитку знань та інформації, що позиціонуються як рушійні сили прогресу людства;

- вирішальне значення теоретичних знань для здійснення технологічних інновацій;

- істотне збільшення у валовому внутрішньому продукті держави частки перспективних інформаційних продуктів (різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, телекомунікаційних і електронних мереж, баз даних, програмного забезпечення, глобальної комп'ютерної мережі Інтернету тощо), послуг, пов'язаних із виробництвом і використанням інформації;

- створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію та широкий доступ людства до світових інформаційних ресурсів, задоволення його соціальних і особистих потреб в інформаційних продуктах і послугах;

- істотне підвищення рівня освіти завдяки розширенню можливостей систем інформаційного обміну на міжнародному, національному, регіональному рівнях і, відповідно, – ролі кваліфікації, професіоналізму, здібностей до творчості, інноваційний тип мислення, креативний характер праці [2].

Означені реалії окреслюють фундаментальні зрушення у науковому пізнанні сучасного стану людства, появу нових знань, їх нових філософських засад, нової парадигми науки. Йдеться також про внесення коректив у наукову картину світу, наукові пріоритети й стратегії, ідеали та норми дослідної діяльності, зміни у стилі мислення, підвищення ролі міждисциплінарних і проблемно-орієнтованих досліджень, наукових комплексних програм, розроблення ідей синергетики, формування етики науки на основі гуманістичних цінностей [3].

Важливим аспектом розуміння сутності інформаційного суспільства є проблема його соціальної морфології, тобто структури [4]. Серед розмаїття ідей, визначень і підходів однією з провідних у науковому світі є концепція «мережевого суспільства» американського вченого, професора соціології та соціального планування Каліфорнійського університету М. Кастельса (Manuel Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. I–III, 1996–

1998). Ідеї, роздуми інтелектуала включені в широкий контекст технологічної революції та теорій інформаційного суспільства. За його висновком, найвпливовішими чинниками сучасної «інформаційної епохи» є знання, інформація, надзвичайно широкий діапазон можливостей її масового споживання, а також домінування і всеохоплюючий характер глобальних мережевих структур, що невпинно витісняють традиційні форми взаємовідносин. Як свідчить багатовіковий досвід людства, інформація і знання відігравали споконвіку важливе значення в його історичному поступі, навіть за доби Середньовіччя, а мережеві відносини, мережева організація в суспільстві існували завжди. Втім, саме в «інформаційну епоху», відзначив учений, є підстави назвати її соціальну структуру «мережевим суспільством» (Network society), сформованим «мережами виробництва, влади та досвіду» в умовах поширення впливу «мережевої логіки» на базові сфери життя і діяльності людства, пріоритету інформаційних потоків, динамічного розповсюдження у світі інформаційно-комунікаційних технологій. Новітні комунікаційні системи радикально трансформують простір і час, фундаментальні виміри людського життя, слугують основою для формування нової інформаційної культури (екранної культури). Мережеві структури, інформаційні мережі, за міркуванням Кастельса, стають засобом і результатом глобалізації суспільства – найістотнішого та ключового мережевого ефекту. Таким чином, однією з основоположних характеристик «інформаційної епохи» є її глобальний характер, що відображає об'єктивний процес інтеграції людства в єдине ціле на основі безперервно зростаючої ролі знань, інформації, комунікаційних технологій у політичному, економічному, соціально-культурному контекстах. Однак, глобалізація – це різнобічний, суперечливий і різноспрямований процес, пов'язаний не тільки з цілком конкретними економічними, технологічними та іншими досягненнями, а й з певними ризиками, загрозами, «викликами», що апелюють до здатності людства знайти їм адекватні відповіді. Так, взаємне проникнення культур, нівелювання меж між «своїм» і «чужим» стає в «електронному довіллі» дедалі все інтенсивнішим, непередбачуваним і містить приховані та небезпечні тенденції щодо культурної різноманітності, спричиняє своєрідний «шок» суспільства «перед викликом самотності в умовах відкритості» [5].

На розвиток наукового пізнання у другій половині ХХ ст. і зокрема, зарубіжну архівознавчу думку істотний вплив здійснив постмодернізм або «ситуація постмодерну» [6]. Прийнятий наприкінці 1950-х років як літературний термін, у 1980–1990-х роках – термін критичний, постмодернізм увійшов до масового вжитку західної академічної спільноти і утвердився як значуща новітня загальнокультурна течія, динамічний в залежності від історичного та національного контекстів багатовекторний комплекс філософських, епістеміологічних, науково-теоретичних, емоційно-естетичних уявлень. Постмодернізм виступив із критикою наукових ідей та ідеалів попереднього розвитку, протиставив тотальній уніфікації різнорідних знань

ідеал культурного плюралізму, право вибору, заперечення будь-яких привілейованих «центрів домінування», неприйняття тоталітарності в будь-якому виявленні [7]. Доробок постмодерністів («лінгвістичний зворот», деконструкція, принцип диференціацій (відмінностей), наративізм, текстуалізм) відображає широкий діапазон опозицій, нових смислів, наукових пріоритетів, дослідницьких практик (міждисциплінарних підходів), які значно розширили можливості наукового пізнання, окреслили нову наукову парадигму та зміни у загальній епістемологічній стратегії гуманітарних знань. Тож не випадково, що мова постмодерністської філософії, такі поняття як «дискурс», «інтертекстуальність», «наратив», «ризом», «симулякр» отримали розповсюдження в різних галузях знань. До речі, їх можна зустріти і в публікаціях зарубіжних архівістів. Простір постмодерного філософування відображає рефлексивне осмислення/пояснення глобальних зсувів і загальнолюдських проблем інформаційного суспільства другої половини ХХ – початку ХХІ ст. («інформаційний шок», Інтернет, феномен «стиснення часу і простору», віртуалізація життя, криза традиційних цінностей тощо).

Вивчаючи особливості розвитку й функціонування глобальних інформаційних мереж, дослідники відзначають, що входження суспільства в «інформаційну епоху» цілком корелюється з особливостями специфічного постмодерністського світобачення [8].

Постмодерністська парадигма спричинила переворот у професійній свідомості істориків, змусила їх переосмислити усталені уявлення про місце історії в системі наукових знань, критерії об'єктивності, істини, проблематизувала саме поняття та специфіку історичного джерела, його роль в адекватній реконструкції подій минулого. Вона розхитала «споруду» сформованих у межах позитивістської традиції основоположних засад архівознавства та вимог до архівної професії. Так, базове поняття архівістики – «архів» у концепції метрів постмодернізму Ж. Деріда (Jacques Derrida, «Archives Fever: A Freudian Impression», 1995) і М. Фуко (Michel Foucault (1926–1984), «The Archaeology of Knowledge», 1969) зазнало інтелектуальної та культурної трансформації, набуло універсального характеру і постає як філософська категорія. Не можна не відзначити, що запропоновані знаковими персоналіями постмодернізму когнітивні практики щодо концепту «архів» свідчать про суттєве ускладнення його розуміння в інформаційному суспільстві під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, обмеженість людського пізнання, зумовленого політичними, ідеологічними, інформаційними чинниками швидкоплинної дійсності. З іншого боку, цілком очевидно, що їхня візія поняття «архів», відсторонена від його повсякденної практичної діяльності, поставила під сумнів класичні теоретичні побудови архівної науки (історично сформований зв'язок архівних документів із діяльністю установи або життям і діяльністю особи, «принцип походження» архівних документів, контекстна цілісність архіву тощо) і

професійну діяльність архівістів як неупереджених хранителів документальної спадщини.

Сучасні соціокультурні реалії – «виклики часу» актуалізують потребу уважного аналізу інтелектуальних здобутків минулого, суттєвого оновлення архівознавства шляхом опрацювання нових теорій, дослідницьких методів, акумуляції надбань інших наук. Теоретичне осмислення проблем архівного будівництва, інтеграція наукових досліджень і архівної практики є необхідною умовою ефективного виконання архівними установами фундаментальної суспільної місії у справі збереження й використання сукупної архівної спадщини України – Національного архівного фонду (далі – НАФ). Враховуючи означене вище, серед основних і перспективних напрямів архівознавчих досліджень слід назвати такі:

- одним із визначальних показників теоретичної та дисциплінарно-організаційної зрілості науки є ступінь розроблення її понятійно-термінологічного апарату. Його теоретична значущість, розмаїття, гнучкість, багатофункціональність у процесі використання, здатність до конструктивної взаємодії на міждисциплінарному рівні відбиває значною мірою стан розвитку науки, її місце та роль в тезаурусі наук, просторі професійного спілкування. Істотні зміни, яких зазнала архівна справа України за останні десять років, пришвидшення темпів її інформатизації, ухвалення низки нових законодавчих актів, розроблення нормативно-методичних документів, стандартів, публікації наукового характеру тощо актуалізують підготовку нового видання україномовного термінологічного словника «Архівістика»;

- на часі дослідження й узагальнення особливостей розвитку українського архівознавства як наукової галузі знань і навчальної дисципліни після здобуття Україною незалежності (вектори пріоритетних досліджень, аксіологічні орієнтири та когнітивні виміри, розбудова інфраструктури – наукові інституції, навчальні заклади, періодичні видання, фаховий аналіз глибинних завдань реформування архівної галузі України, проблематики її входження у світовий культурний простір, публікації науковців та їх значущість щодо вирішення законодавчих, організаційних, наукових і методичних проблем функціонування НАФ). Треба здійснити ґрунтовний «науково-дослідний облік» теоретичних і прикладних напрацювань вітчизняних архівознавців (потенційні результати пізнавальної діяльності), архівістів-практиків шляхом підготовки дисертаційних досліджень, монографій, публікації статей у фахових періодичних виданнях;

- архівознавство і архівна справа народжуються у певному національному (державному) середовищі та проходять складний шлях розвитку, пов'язаний з еволюцією та становленням їхніх теоретичних і прикладних основ, перш ніж перетворитися на спеціальну самостійну галузь наукових знань та практичної діяльності. Разом із тим, ці складові архівістики є явищем інтернаціональним, котре спонукає вчених, науковців і фахівців-практиків вивчати та використовувати новітні напрацювання архівістів у

різних країнах світу. Отже, окреслюється нагальна потреба дослідження історії та сучасного стану світової архівознавчої думки, соціокультурних і внутрішніх передумов цих процесів, формування традиційних і новаторських наукових підходів, методології, методик у зарубіжному архівознавстві. На увагу заслуговує персоніфікація здійснюваного аналізу, презентація здобутків ключових постатей світової архівної науки та архівістів-практиків Європи, Америки, Канади, Австралії, діяльність наукових шкіл, що відображають поступ архівознавчої думки у світі, її вплив на архівну практику, окреслюють горизонти архівної науки на майбутнє з урахуванням процесів глобалізації та інформатизації світового простору. Наразі йдеться, у першу чергу, про іншомовну історіографію архівної науки;

- нині архівна наука й архівна справа стрімко перетворюються на галузь спеціальних наукових знань і практичної діяльності «поза кордонами». У сучасному світі важливого значення набуває міжнародне право з питань формування, обміну й використання інформаційних ресурсів, гармонізації нормативних засад архівної справи. Єдність професійних основ архівної справи, спільні завдання і методика архівної діяльності, проблематика забезпечення інтелектуального доступу користувачів до НАФ потребують розроблення національного архівного права (удосконалення понятійного апарату, дослідження історичного розвитку архівного права, сучасного стану правової бази архівної справи, визначення шляхів її удосконалення, законодавче забезпечення роботи з електронними і аудіовізуальними документами тощо) з урахуванням позитивного досвіду у світі;

- архіви є невід'ємною складовою частиною «мережевого суспільства» як результат дії процесів інформатизації та глобалізації. В контексті зазначеного актуалізується комплекс проблем щодо інформатизації архівної справи України, орієнтованої на вдосконалення управління архівними установами, забезпечення раціональної системи формування і збереженості документів НАФ, всебічного використання багатоаспектного інформаційного потенціалу архівних ресурсів та їх захист. З урахуванням світового досвіду серед її основних завдань – здійснення науково-дослідних робіт з розроблення на єдиних методологічних і методичних засадах нормативних, науково-методичних документів, стандартів і форматів роботи з електронними й аудіовізуальними документами, створення страхових фондів і фондів користування на основі застосування цифрових технологій, визначення стандартних вимог до обладнання і пріоритетів щодо документів з цифровим носієм;

- пріоритетними в українському архівознавстві є наукові дослідження, що відповідають сучасним пізнавальним стратегіям, орієнтовані на розроблення спільно з архівними установами перспективних науково-дослідних програм і проектів за актуальною проблематикою теорії й практики архівної справи та документознавства, сприяють формуванню в архівістів систематизованого розуміння генезису, тенденцій розвитку архівної науки у

світі, проблем, над якими вона працює сьогодні і з якими може зіткнутися у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. *Cook T.* From Information to Knowledge: An Intellectual Paradigm for Archives / *T. Cook* // *Archivaria*. – Winter 1984–1985. – Vol. 19. – P. 28–49; *Delmas B.* Archival science facing the information society / *B. Delmas* // *Archival science*. – 2001. – Vol 1. – P. 25–37; *Macneil H.* Archival Theory and Practice: Between Two Paradigms / *H. Macneil* // *Archivaria*. – Spring 1994. – Vol. 37. – P. 6–20.
2. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество / *Д. Белл*. – М. : Наука, 1999. – 221 с.
3. *Микешина Л. А.* Философия науки: учеб. пособие. – М., 2005. – С. 209–220; *Степин В. С.* Теоретическое знание. Структура, историческая эволюция. – М., 2000. – С. 331–392.
4. *Назарчук А. В.* Сетевое общество и его философское осмысление / *А. В. Назарчук* // *Вопросы философии*. – 2008. – № 7. – С. 61–75; Он же. Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого общества / *А. В. Назарчук* // *Вопросы философии*. – 2012. – № 9. – С. 56–66.
5. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / *М. Кастельс*. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 167, 252–354.
6. *Cook T.* Archival science and Postmodernism: new formulations for old concepts / *T. Cook* // *Archival Science*. – 2001. – Vol. 1. – P. 3–24.
7. *Доманська Е.* Історія та сучасна гуманітистика: дослідження з теорії знання про минуле / *Ева Доманська* ; пер. з пол. та англ. *В. Склокіна*. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.; *Енциклопедія постмодернізму* / за ред. *Ч. Вінквіста* та *В. Тейлора* ; пер. з англ. *В. Шовкун* ; наук. ред., пер. *О. Шевченко*. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.; *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія : посіб. для студ. іст. спец. ун-ів / *Леонід Зашкільняк*. – Львів, 2007. – С. 29–78; *Колесник І.* Українська історіографія: концептуальна історія / *Ірина Колесник*. – Київ, 2013 – С. 291–366; *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / пер. с фр. *Н. А. Шматко*. – М. : Ин-т эксперим. социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 160 с.; *Фуко М.* Археология знания / *Мишель Фуко* ; пер. з фр. *В. Шовкун*. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326 с.
8. *Назарчук А. В.* Сетевое общество и его философское осмысление // *Вопросы философии* / *А. В. Назарчук*. – 2008. – № 7 – С. 61–75; *Уэбстер Ф.* Теории информационного общества / *Ф. Уэбстер* ; пер. с англ. *М. Арапова*, *Н. В. Малыхиной* ; под ред. *Е. Л. Вартановой*. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

ОСВІТНІ ПРОЕКТИ МІЖНАРОДНИХ АРХІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ПРОГРАМИ НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Рада Європи визначає сьогодні навчання впродовж життя як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Окрім освітньої цінності, ця концепція також є критичним чинником у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності. У її розвиток 2006 р. Європейська Комісія об'єднала різні освітні й навчальні ініціативи в єдину Програму навчання впродовж життя (Lifelong Learning Programme) [1].

Концепція навчання впродовж життя сформувалася як відповідь на виклики переходу людства від індустріальної фази розвитку до інформаційного суспільства. Основними проблемами цього переходу стали старіння актуальних знань людини внаслідок швидкої зміни технологій впродовж одного покоління, необхідність роботи з великими масивами інформації, зниження значення індивідуалізму в професійній діяльності і необхідність свідомого переходу до колективних форм співпраці. Концепція передбачає зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок, включаючи цифрову грамотність і розширення можливості для інноваційної, гнучкішої форми навчання. Мета полягає в тому, щоб забезпечити людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання. Навчання впродовж життя реалізується у формальних чи неформальних видах із метою розширення знань, поліпшення навичок і компетентності [2].

Сьогодні урізноманітнення пізнавально-інформаційних запитів найширших верств населення неможливо задовольнити в рамках існуючих форм традиційної освіти. Загострюється проблема невідповідності сформованої системи освіти новим потребам суспільства й людини, що породжує вимогу іншого підходу до організації масової освітньої діяльності дорослих – навчання повинне відповідати різнорівневим інтересам і можливостям громадян, органічно вписуватися в їхній спосіб життя, враховувати специфіку запитів контингенту.

У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення досвіду діяльності міжнародних фахових інституцій, у центрі уваги яких стан розвитку професійної освіти впродовж життя перебуває постійно.

Метою дослідження є вивчення досвіду міжнародних архівних організацій з реалізації освітніх проектів для фахівців галузі як невід'ємної складової концепції навчання впродовж життя.

Секція архівної освіти і підвищення кваліфікації (SAE – Section for Archival Education and Training) є одним із найактивніших структурних підрозділів Міжнародної ради архівів (МРА). Секція була створена 1990 р. під час роботи XI Міжнародного конгресу МРА (м. Париж, Франція) на базі

існуючого в структурі організації з 1977 р. Комітету професійної підготовки. У складі секції працюють більше 100 представників архівних навчальних закладів різних країн світу. Основною метою її діяльності є сприяння встановленню професійних контактів між викладачами архівознавства, розвиток методології освіти та різноманітних навчальних засобів.

Серед досягнень і напрацювань секції – низка успішних проектів, зокрема, міжнародних симпозіумів, присвячених актуальним питанням сучасної архівної освіти, а саме: вивчення архівознавства; програми підвищення кваліфікації архівістів; проблеми підготовки підручників; кваліфікаційні та освітні рівні підготовки архівістів; вплив політичних чинників на розвиток архівної справи та освіти; використання новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі; дистанційна освіта; проблеми безперервної архівної освіти; проблеми підготовки наукових кадрів; перспективи розвитку архівної науки та освіти в епоху новітніх технологій тощо [3].

Освітні проекти і програми з перших років існування є невід’ємною складовою діяльності Міжнародної федерації кіноархівів – ФІАФ (Federation Internationale des Archive du Film – FIAF). Більшість заходів спрямована на поглиблення теоретичних знань і набуття практичних навичок архівістів для збереження кіноархівної спадщини. Так, 1973 р. було започатковано проведення літньої школи в Staatliches Filmarchiv der DDR у Берліні (НДР), яка успішно пройшла тут і в наступні роки – 1976, 1979, 1984 і 1987 рр.; 1977 р. – в Det Danske Filmmuseum в Копенгагені (Данія); 1992 р. і 1996 р. – в Національному кіно- і телевізійному архіві Британського кіноінституту в Лондоні (Велика Британія); 1998 р. і 2002 р. – у Будинку Джорджа Істмена в Рочестері (США). З 2007 р. (2008, 2009, 2010, 2012, 2014 рр.) школа проводиться в Болонській синематеці (Cineteca di Bologna) та організованій у її складі кінореставраційній лабораторії L’Immagine Ritrovata в Італії [2, с. 48–49; 7]. Школа є популярним галузевим освітнім заходом: у 2007–2012 рр. тут пройшли навчання 175 учасників із 53 країн світу. Навчання ведеться англійською мовою. Програма включає теоретичну і практичну частини і вимагає певного початкового рівня знань, достатнього для її опанування. Тематика літньої школи присвячена сучасним цифровим і фотохімічним технологіям реставрації фільмів, новому обладнанню тощо. Вартість навчання у літній школі становить €2,700. У 2013 р. проводилася виїзна літня школа в азійському регіоні у м. Сінгапур.

Для членів ФІАФ – представників Європи – працює також освітня мережа «Archimedia» [4]. Семінари проводяться в різних архівних установах, навчальних закладах та лабораторіях Європи.

У європейському просторі Королівська синематека Бельгії у рамках проекту EDCine (Enhanced Digital Cinema) за підтримки ФІАФ також проводить тренінги для архівістів з питань оцифрування та організації доступу до документів кіноархівів.

У Північній Америці першим спеціалізованим навчальним закладом, що пропонує курс із кіноархівної справи, стала створена 1996 р. у Будинку Джорджа Істмена (м. Рочестер, США) Школа збереження фільмів Л. Дж. Селзніка [8]. Студентам пропонується вичерпна програма, що охоплює теоретичні, методичні та практичні заняття з реставрації, догляду, обслуговування, зберігання рухомих зображень. Важливою складовою навчального курсу є опанування основ законодавства з авторського права, каталогізації різних кінодокументів: кінофільмів, сценаріїв, слайдів «магічних ліхтарів», афіш, оркестрових партитур для супроводу німих фільмів тощо.

У США спеціалізовані наукові семінари з фундаментальних аспектів архівної практики пропонує також Кіно- та телевізійний архів Університету штату Каліфорнія (м. Лос-Анджелес, США). Студенти вивчають тут дисципліни зі збереження, реставрації, накопичення фондів та управління ними, каталогізації та інформаційних систем, організації доступу користувачів та виставкової справи, застосування новітніх технологій. Після засвоєння дворічної програми і складання семінарів студенти отримують магістерський ступінь [5].

Освітній проект для країн Латинської Америки «FIAF-Ibermedia School on Wheels» спрямований на розповсюдження знань про методи та інструменти зберігання, каталогізації та доступу до рухомих зображень з метою забезпечення збереження південноамериканської аудіовізуальної спадщини. З 2004 р. фахівці з Аргентини, Болівії, Бразилії, Колумбії, Куби, Чилі, Мексики, Парагваю, Перу, Пуерто-Ріко та Уругваю пройшли низку тематичних курсів різного рівня. Важливою особливістю цього проекту є можливість фінансової підтримки учасників за рахунок організаторів [7].

Серед останніх освітніх заходів ФІАФ варто відзначити тижневу Індійську школу збереження і реставрації кінофільмів, яка пройшла у лютому 2015 р. у м. Мумбаї (Індія). Навчання було організоване Фондом кіноспадщини Індії за підтримки Кінофонду Мартіна Скорцезе, Болонської синематики та лабораторії L'Imagine Ritrovata. Навчання, призначене для архівістів Індії, Шрі Ланки, Бутану та Непалу, було спрямоване на сприяння збереженню індійського кіно. Десятимодульний курс складався з теоретичних лекцій та практичних занять, які проводилися фахівцями з усього світу. Його вартість – \$1000. Індійська школа підтвердила актуальність подібних заходів, зібравши 40 учасників замість 25 очікуваних [5].

Отже, міжнародні архівні організації мають потужний освітній потенціал для галузі, який є важливою складовою концепції навчання впродовж життя і дозволяє створювати умови для формування гнучких освітніх траєкторій і вирівнювання доступу до якісної освіти на всіх рівнях освітньої системи. Включення України у систему цих проектів повинно стати вкладом у подальшу демократизацію суспільства, а також сприяти посиленню позиції людини в професійній діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. *Карпенко М.* Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика [Електронний ресурс]: аналіт. записка / М. Карпенко // Гуманітарний розвиток / Нац. ін-т стратегічних досліджень. – Електрон. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: World Wide Web : URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/252>. – Мова укр. – Назва з екрану. – Бібліографічний опис: 18.04.2015.
2. *Прокопенко Л. С.* Основні напрями діяльності Міжнародної федерації кіноархівів / Л. С. Прокопенко, Л. І. Крюкова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 4. – С. 39–54.
3. *Прокопенко Л. С.* Основні напрями діяльності Секції архівної освіти і підвищення кваліфікації Міжнародної ради архівів / Л. С. Прокопенко // Участь молоді в розвитку економіки та суспільства України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених, 10 берез. 2010 р. / за ред.: С. О. Гуткевич, Т. Л. Мостенської. – Київ : НАКККиМ, 2010. – С. 161–163.
4. Archimedia programme [Electronic resource] // FIAF The Federation Internationale des Archives du Film = International Federation of Film Archives = Federacion Internacional de Archivos Filmicos / ed. Ch. Dimitriu ; wesmaster B. Charles ; developed by DAD ; art direction : Signes Particuliers S. A. – Electronic data. – [Brussels], 2002. – Mode of access: World Wide Web : URL : <http://www.fiafnet.org/uk/education/Archimedia/program.html>. – Eng., fr., sp. – The title from the screen. – Bibliogr. description based on: 18.04.2015.
5. Education. UCLA (University of California, Los Angeles) Film and Television Archive [Electronic resource] // Federation Internationale des Archives du Film = International Federation of Film Archives = Federacion Internacional de Archivos Filmicos / ed. Ch. Dimitriu ; wesmaster B. Charles ; developed by DAD ; art direction : Signes Particuliers S. A. – Electronic data. – [Brussels], 2002. – Mode of access: World Wide Web : URL : <http://www.fiafnet.org/uk/education/ucla.html>. – Eng. – The title from the screen. – Bibliogr. description based on: 18.04.2015.
6. *Farinelli G. L.* Film Restoration Summer School / FIAF Summer School 2007 / G. L. Farinelli, D. Pozzi // Journal of Film Preservation. – 2007. – № 73 (April).
7. *Giuliani L.* African Heritage and the School on Wheels Experience / L. Giuliani // Journal of Film Preservation. – 2013. – № 89 (October).
8. L. Jeffrey Selznick School of Film Preservation [Electronic resource] // Federation Internationale des Archives du Film = International Federation of Film Archives = Federacion Internacional de Archivos Filmicos / ed. Ch. Dimitriu ; wesmaster B. Charles ; developed by DAD ; art direction : Signes Particuliers S. A. – Electronic data. – [Brussels], 2002. – Mode of access: World Wide Web : URL : <http://www.fiafnet.org/uk/education/selznick.html>. – Eng. – The title from the screen. – Bibliogr. description based on: 18.04.2015.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У зв'язку з глобальним поширенням інформації зростає значення міжнародних стандартів у сфері архівної справи та керування документаційними процесами. Провідними організаціями, що здійснюють міжнародну стандартизацію в цій сфері, є Міжнародна організація зі стандартизації (ІСО) та Міжнародна рада архівів (МРА).

Питаннями стандартизації у складі МРА займається Комітет з передової практики і архівних стандартів (Committee of Best Practices and Standards). Його діяльність зосереджена на підготовці стандартів, присвячених проблемам описування архівних документів.

Стандартизацію у сфері збереження архівних документів, керування документаційними процесами здійснюють, в основному, технічні комітети (ТК) ІСО: ТК 46 «Інформація та документація» (підкомітет № 10 «Вимоги до зберігання документів та умов для їх збереження»; підкомітет № 11 «Архіви/керування документаційними процесами») та ТК 171 («Прикладні системи створення та зберігання документів»). Стандартизацію у сфері збереження аудіовізуальних документів здійснює ТК 42 «Фотографія».

Гармонізація міжнародних стандартів в Україні відбувається досить повільно. Нині гармонізовано лише кілька міжнародних стандартів у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів (ISAD (G): 1999, NEQ)»; ДСТУ EN ISO 9706:2008 «Інформація та документація. Папір для документів. Вимоги до довговічності (EN ISO 9706:1998, IDT)»; ДСТУ 4423-1:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1 : Основні положення (ISO 15489-1:2001, MOD)»; ДСТУ 4423-2:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2 : Настанови (ISO/TR 15489-2:2001, MOD)»; ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)». Також гармонізовано п'ять стандартів у сфері збереження аудіовізуальних документів.

Важливою умовою для подальшої роботи з гармонізації є розроблення перспективного плану гармонізації та впровадження міжнародних стандартів у сфері архівної справи та керування документаційними процесами, який би враховував потреби галузі, визначив пріоритети у впровадженні стандартів, засоби їх реалізації.

Дискусійним залишається питання щодо того, з яким ступенем відповідності доцільно приймати міжнародні стандарти – затверджувати як національні стандарти ідентичні переклади стандартів ІСО (ідентичний

ступень), чи адаптувати їх з урахуванням вітчизняного досвіду та традицій (модифікований та нееквівалентний ступені).

Важливим чинником процесу гармонізації міжнародних стандартів є адаптація національної термінології в сфері архівної справи та керування документаційними процесами до міжнародної терміносистеми, що забезпечить адекватне передавання змісту та термінологічну сумісність гармонізованих стандартів.

Необхідною умовою для розвитку міжнародних комунікацій у галузі архівної інформації, створення інформаційних масивів архівних документів довідкового характеру є впровадження в Україні всього комплексу дескриптивних стандартів МРА, які взаємопов'язані та доповнюють один одного (стандарти ISAAR (CPF), ISDAH, ISDF, ISF, їх технологічні відповідники EAC, EAD). У галузі збереження архівних документів необхідно, передусім, впровадити базовий стандарт ІСО 11799:2003 «Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів», що визначає характеристики сховищ для довготривалого зберігання архівних документів, розміщення та конструкцію будівель, а також обладнання, що використовується для збереження.

У сфері керування документаційними процесами в першу чергу слід гармонізувати стандарти серії 30300 «Інформація та документація. Системи керування документами», які є основою єдиної системи стандартів у сфері керування документаційними процесами. Необхідно впроваджувати чинні стандарти цієї серії (ISO 30300:2011 «Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення та словник», ISO 30301:2011 «Інформація та документація. Системи керування документами. Вимоги») та планувати гармонізацію стандартів, підготовка яких нині відбувається (ISO 30303 «Інформація та документація. Системи керування документами. Вимоги до органів, що проводять аудит та сертифікацію», ISO 30302 «Інформація та документація. Системи керування документами. Керівні вказівки з впровадження», ISO 30304 «Інформація та документація. Системи керування документами. Керівництво з оцінювання»). Також важливо планувати гармонізацію інших взаємопов'язаних міжнародних стандартів та технічних звітів, що стосуються впровадження документаційних процесів. Йдеться, зокрема, про стандарти ІСО 22310:2006 «Інформація та документація. Керівництво для розробників стандартів, що встановлюють вимоги до керування документаційними процесами», три частини стандарту ІСО 23081 «Інформація та документація – Керування метаданими для документів», ІСО/TR 13028 «Інформація та документація. Керівництво з організації оцифрування документів», ІСО/TR 26122 «Інформація та документація. Аналіз процесів роботи з точки зору керування документами», ІСО/TR 13008 «Інформація та документація – Процеси конверсії та міграції електронних документів». Слід передбачити гармонізацію оновленої версії стандарту ІСО15489:2001, підготовка якої нині здійснюється.

Для роботи з електронними документами, діяльності ЦДЕА України важливо гармонізувати, передусім, стандарти та технічні звіти: ISO 14641-1:2012 «Керування електронними документами – Проектування та експлуатація інформаційних систем для тривалого забезпечення збереженості електронних документів. Частина 1: Специфікації»; ISO/TR 18492:2005 «Забезпечення тривалого збереження електронних документів».

Гармонізація та впровадження в Україні міжнародних стандартів є актуальним та важливим завданням, необхідною умовою для переходу до формування єдиного архівного інформаційного простору. Міжнародні стандарти в межах різних сфер (архівного описування, збереження архівних документів, керування документаційними процесами) взаємопов'язані та доповнюють один одного, їх гармонізація та впровадження повинні носити комплексний характер.

Ірина Савченко, Тетяна Даценко

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В 20–30-х рр. ХХ ст. (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На сьогодні архівні установи в Україні відіграють одну з ключових ролей у функціонуванні соціального інформаційного простору. При цьому значення архівів як інформаційних центрів формується в залежності від досить широкого переліку факторів, серед яких провідну роль відіграють як потреби суспільства та державного управління в різноманітній інформації, так і, власне, наявність значного інформаційного потенціалу в архівних документах. Фонди архівів України, сформовані завдяки функціонуванню досить потужної системи комплектування, здатні надати інформацію з надзвичайно широкого спектру запитів від сучасного суспільства. При цьому функціонування архівів як інформаційних центрів поєднує в собі як використання сучасних інформаційних технологій, так і застосування традиційних форм роботи, що були сформовані за попередній період існування архівної системи. Здійснення ретроспективного аналізу формування напрямків та форм використання архівної документації, зокрема на конкретних прикладах архівних установ, є важливою умовою розуміння сучасного розвитку інформаційної діяльності архівів.

Історія Державного архіву Запорізької області (далі – Держархів Запорізької області) є достатньо типовою для великої кількості державних архівних установ на території України. Генетично розвиток Державного обласного архіву пов'язаний зі створенням окружного архівного управління. Саме з його діяльності розпочинається активний розвиток архівної установи як органу влади та місцевого сховища суспільно значимої інформації. Водночас 1920–1930-і роки стали ключовим періодом у формуванні завдань,

організації та методики діяльності архівів, і зокрема, Держархіву Запорізької області, з використання архівної інформації. Попри потужне ідеологічне нашарування в інформаційній діяльності архіву, цей період характеризується інтенсивним розширенням спектру напрямів та форм використання архівної інформації.

Вже в 1920-х роках формуються основні напрями використання архівної інформації в Запорізькому окружному архівному управлінні: з наукової діяльності, ідеологічної та пропагандистської роботи, соціально-правової сфери, і з кінця 1920-х років активізується застосування документів в економічній сфері.

Одним із основних користувачів архівної інформації досить швидко стає державний агітаційно-пропагандистський апарат, у функціонуванні якого архівним документам відводилося особливе місце завдяки ілюстративним та доказовим можливостям. Тож у 1920-х роках серед інших напрямків значна увага архівом приділялася саме забезпеченню агітаційно-пропагандистської роботи. Слід зазначити, що факти першого використання архівних матеріалів у агітаційних цілях відносяться ще до діяльності архіву при музейній секції Губернського відділу народної освіти. У документах Запорізького окружного архівного управління вже за 1925 р. збереглися свідчення про підготовку до виставки, присвяченої 10-річчю першої російської революції [1, арк. 4]. Надалі в 1920–1930-х роках відбувалося звернення до архівних матеріалів для формування виставок з відповідною тематикою. Так, у 1928 р. архівне управління разом із окружним комітетом КП(б)У підготувало виставку з історії запорізьких комсомольських організацій у зв'язку з відзначенням 10-річчя з моменту їх утворення [2, арк. 6].

З 1929 р. активізується діяльність архіву з виявлення та використання архівних документів для соціального та економічного управління. Зокрема, в цьому році Запорізьким окружним архівним управлінням виявлялися справи господарчого управління та благоустрою для окружного планового відділу. Особливістю роботи окружного архівного управління з виявлення документів практичного значення було те, що воно не лише надавало довідки на замовлення установ, але й виконувало тематичні пошуки архівних документів, які потім популяризувалися та пропонувалися для дослідження спеціалістам. Збільшення запитів з економічного управління та особлива увага розвитку цього напрямку від керівних структур сприяли виданню у 1932 р. співробітниками архіву каталога архівних документів практичного значення, до якого увійшли понад 500 об'єктів з 28 галузей народного господарства, у т.ч.: промислового будівництва, енергетики, геології, охорони здоров'я, меліорації, тваринництва тощо [3, арк. 1–50].

Здійснювалася в 1920-х роках в архіві і науково-дослідницька робота. Теми досліджень стосувалися переважно історії робітничого та селянського руху. Слід зазначити, що архів намагався сприяти цій роботі, зокрема, складаючи довідкові матеріали.

Щодо форм використання архівної інформації, то, окрім традиційної роботи дослідників з архівними документами, в 1920-х роках з'являються вже згадувані виставки та виконання звернень від установ та громадян. Обсяг роботи з запитами мав тенденцію до швидкого зростання, що свідчило про збільшення попиту у суспільства на архівну інформацію. Якщо в 1926 р. архів надав 31 довідку, то в 1930 р. – вже 101 [4, арк. 16]. В 1930-х роках працівниками архіву проводилися лекції в установах, готувалися радіопередачі. Так, з 1932 р. по 1938 р. архівом було підготовлено 42 радіопередачі.

Перехід Запорізького архіву до нового етапу, що почався із передаванням системи архівних органів у відання НКВС, позначився і на сфері використання архівних матеріалів. Основним мотивом, яким керувалася держава, передаючи архівні установи до рук контролюючого органу, було отримання доступу до архівної інформації та її використання в інтересах державної безпеки та ідеології. Водночас це передбачало посилення контролю та обмеження доступу до архівних матеріалів.

Нововведенням того часу була необхідність скласти до звітності список відвідувачів читального залу і надсилати до Головного архівного управління УРСР до 10 серпня 1939 р. Окрім того, архівні працівники мали перевіряти у кінці робочого дня не лише використані архівні документи, а й всі нотатки, які були зроблені дослідниками [5, арк. 52]. Робота архіву з наукового використання архівних документів відтепер жорстко регламентувалась з центру. Зокрема, від ГАУ НКВС УРСР надходив список тем, які мали розробити архівні працівники для їх подальшого розміщення в наукових збірниках.

Таким чином, впродовж 1920–1930-х років відбувався активний розвиток діяльності архіву з використання архівних матеріалів, який в кінці 1930-х років значно ускладнився з переходом архівної мережі до відомства НКВС.

Список використаних джерел та літератури

1. Держархів Запорізької обл., ф. Р-33, оп. 1, спр. 9. Месячные планы и отчеты, арк. 69.
2. Держархів Запорізької обл., ф. Р-33, оп. 1, спр. 131. Переписка с Истпартом, заводом «Интернационал» о допуске сотрудников к документальным материалам и выдаче единиц хранения временное пользование 11 янв. 1928 – 21 дек. 1928, арк. 8.
3. Держархів Запорізької обл., ф. Р-849, оп. 1, спр. 399. Каталог архматериалов практического значения Запорожского ГИА, арк. 50.
4. Держархів Запорізької обл., ф. Р-33, оп. 1, спр. 160. Месячные планы и отчеты. 14 февр 1930 – 19 ноября 1930, арк. 96.
5. Держархів Запорізької обл., ф. Р-849, оп. 1, спр. 348. Акты обследования архива, протоколы производственных совещаний при Областном архивном управлении 10 янв 1939 – 14 сент 1939, арк. 61.

НА ШЛЯХУ ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (до виходу перекладного галузевого словника)

Українсько-англійський та англійсько-український словник архівної термінології, як і словник «Архівістика» [1], належить до перших в архівній галузі вітчизняних термінологічних словників.

Формування української термінології відбувалося від початку виникнення архівів в Україні, яке історики пов'язують з утвердженням державності на її землях періоду Київської Русі. Як складова архівознавства, порівняно молоді наукової дисципліни, конституювання якої в Європі відбулося в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., архівна термінологія розвивалася в її межах, засвідчуючи стан самої архівної науки, оскільки зміни в науковій термінології є наслідком збільшення обсягу знань про об'єкт дослідження. Відтак термінологічні словники мали б з'явитися принаймні на півстоліття раніше, в умовах «радянського архівознавства», але за радянських часів жодного разу не поставало питання про видання словника архівної термінології національними мовами союзних республік. Не було також видано жодного українсько-іншомовного словника.

Лінгвоцид щодо української мови 1930–1980-х рр., коли функції державної мови в Україні виконувала російська, тривале використання на теренах України російськомовної наукової літератури призвели до витіснення з ужитку української лексики, руйнування національної термінології. Штучно витіснена з багатьох сфер комунікації українська термінологія ще не є усталеною. Ми усвідомлюємо, що відновлення повнокровного існування української мови в усіх галузях знань має бути підтверджене укладанням термінологічних словників – лише за цієї умови вона функціонуватиме як повноцінна світова мова.

Активна розбудова українських терміносистем припадає на роки незалежності, упродовж яких побачило світ понад 600 словників у різних регіонах України (з виданих в Україні 800 різнопрофільних словників, починаючи з 1920-х рр.) [2, с. 9]. Робота над словником «Архівістика», першим словником вітчизняної архівної термінології, також припадає на період словникового буму 1990-х рр., спричиненого практичними потребами забезпечити нормативною, кодифікованою термінологією державотворення, навчальний процес, пресу, видавництва, радіо, телебачення. Усвідомлюючи те, що наукова термінологія є важливою складовою фахової освіти, словнику було надано гриф навчального посібника для студентів вищих навчальних закладів України. З огляду на те, що українська термінологія упродовж десятиліть перебувала на периферійних позиціях, для обговорення її проблем було започатковано проведення в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства термінологічних семінарів,

що допомогли в упорядкуванні української архівної терміносистеми, і в стислі строки підготувати словник до друку [3]. Видання словника було визнано архівістами цінним здобутком у вітчизняній теорії та практиці архівної справи та вагомим зрушенням в архівній науці [4].

Першими кроками двомовної вітчизняної термінографії було створення у 2005–2006 рр. зусиллями науковців і практиків архівної галузі перших національних термінологічних стандартів «Діловодство й архівна справа» (до 200 термінів та їх англійських і російських еквівалентів) і «Документи аудіовізуальні» (до 85 термінів та їх англійських і російських еквівалентів) [5, с. 6]. До цього часу українські архівісти зазвичай послуговувалися російсько-іномовними словниками або перекладними словниками із суміжних наук.

Певною мірою архівна термінологія присутня в останніх, але, виконана непрофесіоналами, не може задовольнити потреби фахівців галузі і сприяти порозумінню з англomовними колегами. Наприклад, стандарт «Інформація та документація. Словник термінів» [7] пропонує розглядати «архівознавство як галузь інформатики, що пов'язана з практичною діяльністю організації, адміністрації архіву чи архівної установи». Англійський термін «record» у цьому ж словнику має два значення: запис (1) і запис (2) (!!). Відповідно терміни *current records*, *semicurrent records* і *noncurrent records* отримують еквіваленти: поточні записи, напівпоточні записи, непоточні записи (замість – поточні, або активні, документи; напівактивні документи; неактивні документи).

Водночас позитивно слід згадати видання колег із суміжної бібліотечної галузі «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології» [8], що містить близько 6 тис. термінів з бібліотекознавства, інформацієзнавства, бібліографії та суміжних дисциплін, зокрема архівної справи.

Активне входження вітчизняної архівної служби до світової архівної спільноти, розширення й поглиблення контактів із колегами інших країн, зростання уваги до їхнього досвіду вимагало мовного посередника у сфері професійного спілкування. При суттєвих відмінностях у структурі та технології архівної справи в різних державах велике значення має пошук мовних засобів визначення еквівалентних архівних понять задля подолання термінологічних перешкод у діловому фаховому спілкуванні архівістів. Відтак, з огляду на гостру потребу галузі в перекладних словниках Державний комітет архівів України передбачив у плані замовлень Інституту підготовку галузевого українсько-англійського термінологічного словника – першого українсько-іншомовного словника з архівної справи.

Інститут ініціював колективне обговорення науково-методологічних питань створення українсько-іншомовного словника, виставив на свій сайт Реєстр словника, запропонувавши всім охочим взяти участь в обговоренні концепції словника за «круглим столом». Організаторами були визначені конкретні завдання: провести експертизу повноти охоплення термінів,

залучивши фахівців із відповідних тем, а також зняти застарілі терміни; залучити до укладання словника фахівців вищої кваліфікації (науковців і практиків) архівної галузі; налагодити (чи продовжити) контакти в галузі термінологічної роботи з науковцями споріднених установ та носіями англійської мови. До обговорення, що відбулося у травні 2011 р., були запрошені керівники центральних державних архівів України, фахівці споріднених наукових установ, викладачі спеціальних дисциплін профільних кафедр вищих навчальних закладів, наукові співробітники Інституту української мови НАН України, національних бібліотек тощо. Предметом обговорення стала концепція Словника, а також його Реєстр. Під час дискусії висловлено низку пропозицій щодо виключення з переліку застарілих термінів і доповнення реєстру новими поняттями, які з'явилися останнім часом і увійшли до міжнародних стандартів; прослухано рекомендацію фахівців Інституту української мови НАН України з методики укладання термінологічних словників; відбувся обмін досвідом лексикографічної термінознавчої роботи в інших галузях науки. Обговорення ще раз підтвердило, що створення такого словника відповідає потребам сучасності. Проведення «круглого столу» сприяло завершенню роботи зі створення Реєстру українських архівних термінів, отриманню методичної допомоги в галузі термінознавчої роботи від фахівців-мовознавців, уточненню типу створюваного словника як короткого перекладного двомовного (українсько-англійського та англійсько-українського) спеціального нормативно-довідкового словника.

У подальшій роботі над перекладним словником були використані посібники з методики укладання перекладних словників, але вони стосуються переважно загальних словників. Термінологічний (спеціальний словник професійної лексики) від загальних словників відрізняють одиниці описання, а також функції (інвентаризаційна, нормативна та систематизуюча). Якщо одиницею описання у загальних словниках є лексична одиниця (слово), то в термінологічних – термін (може бути кілька лексичних одиниць – словосполучення). Інвентаризаційна функція подає перелік термінів, нормативна – дає змогу забезпечити її вживання у фаховій мові, систематизуюча – визначає місце терміна в терміносистемі.

При підготовці Словника автори намагалися врахувати насамперед потреби майбутніх користувачів – архівістів, висловлені ними і під час обговорення, і в письмових відгуках на виставлений на сайті Реєстр словника, а також на наукових конференціях. Передусім це стосується принципів передавання значень однієї мови засобами іншої та побудови Словника, який, окрім допомоги у перекладі, має слугувати також довідником. У роботі було враховано досвід підготовки англо-українського словника бібліотечно-інформаційної термінології.

Словник розраховано на архівістів, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, для яких, сподіваємося, послужить знаряддям,

інструментом у здійсненні перекладу. Він містить понад 1,5 тис. українських термінів: однословів і термінів-словосполучень сучасної лексики архівістів та майже 2 тис. – англійських.

Перекладні словники належать до найпоширенішого типу, репрезентують склад термінів відповідної галузі, впливають на мовну компетенцію фахівців, зумовлюють оновлення галузевих термінологій, а також роблять доступними наукові джерела інформації, сприяючи порозумінню між носіями різних мов та поглибленому вивченню використаних у словнику мов. Переклад будь-якого тексту був би неможливий без перекладного словника. Словники виконують функцію знаряддя, інструменту, користуючись яким перекладач здійснює переклад текстів однієї мови на іншу.

Порівняно з усталеною методикою укладання перекладних словників у роботі над спеціальним виявилися деякі особливості: у реєстрі переважають терміни-словосполучення, а не терміни-однослови; значно більше функцій виконує система посилань (посилання «див. також», «див. ще» разом із тематичними групами термінів допомагають представити структуру галузі, сприяючи вивченню іншомовної термінології). Словник підготовлено до друку у 2013 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівістика : термінол. словник : посіб. для студ. вищ. навч. закладів України / авт.-упоряд.: К. Є. Новохатський, К. Т. Селіверстова [та ін.]. – Київ, 1998. – 106 с.
2. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – Київ, 2009. – Вип. 8. – С. 9–14.
3. Селіверстова К. Т. «Архівістика» – перший український термінологічний словник з архівної справи / К. Т. Селіверстова // Студії з архів. справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 193–197.
4. Зозуля С. Термінологічна лексикографія в архівознавстві / С. Зозуля // Студії з архів. справи та документознавства. – 2009. – Т. 17. – С. 87–92.
5. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа : терміни та визначення понять. – Київ, 2005. – 32 с.
6. ДСТУ 4419:2005. Документи аудіовізуальні: терміни та визначення понять. – Київ, 2006. – 14 с.
7. ДСТУ ISO 5127:2007 (ISO 5127:2001, IDT). Інформація та документація. Словник термінів. – Чинний від 2009-10-01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с.
8. Стрішенець Н. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Н. Стрішенець. – Київ, 2004. – 329 с.

**ФОНДУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З
КООРДИНАЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ ФУНКЦІЯМИ (НА
ПРИКЛАДІ АРХІВНОГО ФОНДУ ГОЛОВНОЇ РЕДАКЦІЙНОЇ
КОЛЕГІЇ НАУКОВО-ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СЕРІЇ КНИГ
«РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ»)**

Фондування – це практичне здійснення організації документів НАФ за фондовою системою, на практиці воно полягає у визначенні або уточненні фондової належності документів, утворенні архівних фондів, наданні їм назв та встановленні їхніх хронологічних меж [1, с. 10]. Тобто, це сукупність питань пофондової та внутріфондової систематизації документів [2, с. 175].

У 1992 р. Верховна рада України та Кабінет міністрів України підтримали пропозицію Академії наук України, Державного комітету по пресі України, Служби безпеки України, Всеукраїнської спілки краєзнавців, Українського культурно-просвітницького товариства «Меморіал» імені В. Стуса про необхідність підготовки багатотомного науково-документального видання про жертви репресій в Україні [3, арк. 1]. Для організації цього видання була створена Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Таким чином, початковою датою хронологічних меж архівного фонду Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» і документів в ньому є 1992 р. Назва архівного фонду відповідає юридичній назві організації, яка є незмінною до сьогодні. З часу створення спільними зусиллями Головної редколегії, Інституту історії України НАН України, СБУ, Укрдержархіву, обласних державних адміністрацій, численних науковців, архівістів, журналістів, краєзнавців регіональними редколегіями серії «Реабілітовані історією» в областях України та АРК видано понад 90 книг. За архівно-слідчими справами, які входять до Національного архівного фонду, працівниками обласних науково-редакційних груп виявлено й складено картки на понад 700 тисяч репресованих громадян. Створюється електронна Національна база жертв політичних репресій [4]. Головна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» є юридичною особою, у своїй діяльності керується чинним законодавством України, постановами і розпорядженнями Президії НАН України та з 1992 р. – Положенням, а з 2002 р. – Статутом. У Статуті визначені наступні напрями діяльності Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» [5, арк. 2–3]: організація і проведення наукових досліджень, пов'язаних із масовими незаконними репресіями в Україні періоду тоталітаризму; наукове редагування томів багатотомної науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією»; розроблення та введення

в науковий обіг документальних матеріалів колишніх спецслужб, глибоке та всебічне висвітлення на їх основі маловідомих сторінок історії України.

Склад Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» затверджує КМУ з числа керівників науково-дослідних установ, представників урядових структур, громадських організацій, творчих спілок, провідних фахівців у галузі гуманітарних наук [3, арк. 9]. В АРК, областях України та м. Києві для підготовки місцевих (обласних) томів серії «Реабілітовані історією» створені редакційні колегії та редакційно-видавничі групи, що фінансуються за рахунок місцевих бюджетів і коштів громадських організацій. Незважаючи на фінансову самостійність цих організацій, рішення Головної редколегії з науково-методичних питань для них є обов'язковими до виконання.

В 2014–2015 рр. була проведена робота з фондування документів, що нагромадилися в ході діяльності Головної редколегії за 1992–2013 рр. Специфіка діяльності організації фондоутворювача полягає у виконанні функцій загальнодержавного координаційного центру для дослідження діяльності радянського тоталітарного репресивного режиму і розроблення науково-методичних засад для правильної організації роботи з розшуку, збору і оприлюдненню інформації про репресії радянського періоду в Україні. Головна редколегія не обмежувалася виключно науково-методичним керівництвом роботи колективів, задіяних у проекті, але й допомагала їм у вирішенні різноманітних практичних проблем – створення, організація роботи та фінансування, матеріально-технічне забезпечення, штатне забезпечення редакційно-видавничих груп в областях або їх ліквідація; публікація книг, статей, монографій; питання пошуку та доступу до архівних матеріалів; організація та участь у конференціях, нарадах; книгообмін тощо. Головна редколегія також приймала участь у розробленні проектів постанов КМУ про забезпечення підготовки і видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», організувала процес їх обговорення і погодження. Серед кореспондентів і адресатів Головної редколегії були – КМУ, міністерства, СБУ, державні комітети та інші відомства, обласні, міські, районні держадміністрації, державні архіви, вищі навчальні заклади, бібліотеки, громадські організації, науковці, звичайні громадяни тощо. Таким чином, близько третини документів, що нагромадилися в Головній редколегії, були створені іншими організаціями чи громадянами. Тому для правильного визначення фондової належності документів довелося провести ґрунтовну роботу з дослідження історії організації, способів її діяльності, еволюції функцій та природу взаємозв'язків з іншими організаціями.

Враховуючи невеликий обсяг річних ділових справ, сформованих у процесі діяльності Головної редколегії, часткову втрату документів та характер їх інформативності, в процесі фондування було прийнято рішення про доцільність об'єднувати однорідні за характером документи в одну справу за кілька ділових років. Таким чином були сформовані 25 справ

про підготовку томів видання «Реабілітовані історією» по областях, які складаються зі звітів обласних редколегій чи видавничих груп про роботу над виданням, витягів із протоколів обласних редколегій з рекомендаціями до друку, рецензій на томи та окремих інформаційних листів. Тому сформовані в двадцятиріччя, ці документи дають можливість комплексно проаналізувати взаємовідносини між Головною редколегією та місцевими видавничими колективами. Для зручності інформаційного пошуку у річних розділах опису зроблені відсилки на номери справ, до яких включені документи, датовані зазначеним роком. В одну справу також об'єднані постанови ВРУ, КМУ, Президії АН України про створення Головної редколегії та подальші зміни в її складі.

Згідно з архівними вимогами, справи були розділені на два масиви, що ввійшли до окремих описів – з управлінської та науково-організаційної документації та окремий опис на документацію з кадрових питань. Опис управлінської та науково-організаційної документації створений за хронологічно-функціональною ознакою, в середині річних розділів справи вміщено за важливістю документів. Це пов'язано зі змішаною формою організаційної структури Головної редколегії, коли поряд зі створеним для дослідження і публікації документальних матеріалів колишніх спецслужб та формування електронного Національного банку даних жертв політичних репресій [3, арк. 10] – Відділом з розробки архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ, існують підрозділи, організовані за функціональним принципом, які складаються з (як правило), позаштатних працівників – керівництво, науково-допоміжний підрозділ, бухгалтерія. Спочатку розміщені управлінські документи Головної редколегії та відділу з розроблення архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ, що також виконує функції апарату редколегії, в кінці розділів вміщені фінансові документи. Таким чином, у річних розділах розміщені установчі документи; протоколи та постанови засідань Головної редколегії; накази Голови Головної редколегії; листування з КМУ, міністерствами, відомствами, місцевими органами влади, громадськими організаціями про забезпечення підготовки і видання книг; звіти Головної редколегії, плани і звіти відділу з розроблення архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ; документи про підготовку та видання книг «Реабілітовані історією» по областях; кошториси, штатні розписи; річні фінансові звіти Головної редколегії.

Список використаних джерел та літератури

1. Фондування документів НАФ: метод. рекомендації / Держкомархів України, УНДІАСД; уклад. Л. Ф. Приходько. – Київ, 2009. – 39 с.
2. *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения / Владимир Автократов. – М.: РГГУ, 2001. – 396 с.
3. Архів Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», ф. «Головна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», оп. 1, спр. 1.

4. Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reabit.org.ua/aboutus/about_reabit/ – Назва з екрана.

5. Архів Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», ф. «Головна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», оп. 1, спр. 43.

Антон Слизький

МЕТОДИКА РОЗРОБЛЕННЯ «ПРИМІРНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ СПРАВ АПАРАТУ РАЙОННОЇ, РАЙОННОЇ У м.м. КИЄВІ ТА СЕВАСТОПОЛІ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ»

Примірна номенклатура справ (далі – ПНС) апарату районної, районної у м.м. Києві та Севастополі державної адміністрації [1] була розроблена відповідно до карти-замовлення науково-дослідних тем на 2013 р. Державної архівної служби України Українському науково-дослідному інституту архівної справи та документознавства. ПНС розроблено на заміну «Примірної номенклатури справ апарату районної державної адміністрації області» (Київ, 2004) [2] у зв'язку з введенням у дію у 2012 р. нової редакції «Переліку типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» (далі – «Перелік типових документів») (Київ, 2012) [3]. Вона призначена для полегшення роботи із складення індивідуальних номенклатур справ районних державних адміністраціях (далі – райдержадміністрацій), забезпечуючи якість уніфікації, структури, організовуючи збереження та облік документів і справ.

При складенні ПНС розробник врахував норми «Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади» (Київ, 2011) [4], «Переліку типових документів» [3], «Правил роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій» (Київ, 2001) [5].

ПНС містить такі структурні частини: вказівки щодо застосування, список скорочень, основну частину (примірний (орієнтовний) перелік справ за структурними підрозділами), додаток. Оскільки за структурою підрозділи апарату райдержадміністрацій мають значне розрізнення, що пов'язано, як правило, з кількістю населення, що проживає на підвладних їм територіях, залежно від цього формуються відділи і/або сектори, наявність і/або відсутність тих чи інших структурних підрозділів апаратів райдержадміністрацій.

На підставі надісланих від деяких державних архівів областей України індивідуальних номенклатур справ на 2012 р. здійснено їх зведення. У результаті ПНС було поділено на такі структурні підрозділи:

- Апарат із загальних питань;
- Архів;
- Апарат із питань контролю;
- Апарат по роботі зі зверненнями громадян;
- Апарат з організаційно-кадрової роботи;
- Апарат із питань внутрішньої політики, зв'язків із громадськими організаціями та ЗМІ;
- Апарат з юридичних питань;
- Апарат із фінансово-господарського забезпечення;
- Апарат із правоохоронної, оборонної, режимно-секретної та мобілізаційної роботи.
- Апарат із питань ведення державного реєстру виборців;
- Апарат із питань інформаційних технологій.

Соціально значущі документи представлені, головним чином, у структурному підрозділі апарату з кадрових питань: розпорядження голови та заступника голови райдержадміністрації з кадрових питань; довідки, подання, листи щодо оформлення, призначення і виплати пенсій; особові справи; особові картки; трудові книжки тощо. Такі документи є підставою для надання працівникам райдержадміністрації права на отримання соціального забезпечення.

Наступним етапом підготовки проекту було вивчення функцій і завдань райдержадміністрацій згідно з чинним законодавством. Теоретично ПНС можуть бути побудовані за структурним або функціональним принципом. За наявності достатньо стабільної однотипної структури і невеликих функціональних розбіжностей, як правило, обирається структурна схема номенклатури. Функціональний принцип передбачає розміщення за розділами напрямів діяльності у порядку їх значущості (наприклад, «кадрова робота», «фінансово-господарська діяльність», «ведення державного реєстру виборців» тощо). Такий принцип ніколи не був традиційним. Мета і завдання райдержадміністрацій є однотипними, але вони можуть відрізнятися за структурами апаратів, що були максимально представлені у розробці. Тому ПНС має рекомендаційний характер.

Завершальним етапом розроблення ПНС є формування заголовків справ та визначення строків їх зберігання. Елементи заголовку мають бути розташовані у логічній послідовності, причому справи, документ, інформація, книга, журнал тощо або види документів (розпорядження, накази, протоколи, плани, звіти, листи), що характеризують склад справи, вказуються на початку, а потім, у разі необхідності, – назва району, яким керує адміністрація, ранг посадової особи, дата (період), до якого належать документи справи. Наприклад: «Розпорядження голови Солом'янської у м. Києві

райдержадміністрації з основної діяльності»; «Річний кошторис адміністрації та розрахунки до нього за 2015 рік». У заголовках справ, що містять документи з одного питання, але не пов'язаних послідовністю діловодства, вживається термін «документи». Наприклад: «Документи (доповіді, звіти, огляди) про хід та підсумки виконання державних цільових, регіональних і місцевих програм соціально-економічного та культурного розвитку, екологічних програм» тощо. При листуванні вказується, з ким і за яким питанням ведеться кореспонденція. Наприклад: «Листування з державними органами і органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями з питань релігій, національностей та міграції населення».

Строки зберігання справ встановлюються відповідно до «Переліку типових документів» [3], галузевих переліків та інших чинних нормативних документів. Для документів, не передбачених «Переліком типових документів», строки зберігання встановлюються на підставі вивчення ЕК апарату адміністрації за погодженням з ЕПК відповідного державного архіву. При цьому в індивідуальній номенклатурі справ робиться примітка: «Строк зберігання встановлений (назва ЕПК державного архіву, протокол від ___№ ___)» [1, с. 5–6].

Отже, ПНС організовує документальний фонд райдержадміністрації, є методичною основою забезпечення обліку і пошуку документів у процесі їх оперативного зберігання у діловодстві. Наразі проект ПНС отримав схвальну оцінку Центральної експертно-перевірної комісії Укрдержархіву і маємо надію, що він буде корисним при складенні індивідуальних номенклатур справ апаратів райдержадміністрацій.

Список використаних джерел та літератури

1. Примірна номенклатура справ апарату районної, районної у м. Києва та Севастополя районної адміністрації [Електронний ресурс] / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; упоряд. А. Ю. Слизький. – Київ, 2013. – 56 с. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Lawbase/Regulations/Nomenclatura_2013_6.pdf. – Назва з екрана.
2. Примірна номенклатура справ апарату районної державної адміністрації області / Держкомархів України, УНДІАСД; упоряд. О. М. Загорецька. – Київ, 2004. – 34 с.
3. Перелік типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; упоряд.: С. В. Сельченкова, Н. О. Кузьміна, С. Г. Кулешов, О. М. Загорецька, А. Ю. Слизький. – Київ : Інкунабула, 2012. – 287 с.
4. Типова інструкція з діловодства у центральних державних архівних установах України, Державному архіві в Автономній Республіці Крим, державних архівах областей, міст Києва і Севастополя. – Київ, 2012. – 57 с.

5. Правила роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установі організацій / Держкомархів України. – Київ, 2009. – 103 с.

Лідія Сухих, Ольга Вовк

РОЗПОРОШЕННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ: ПОШУК І ЗНАХІДКИ (НА ПРИКЛАДІ ОСОБОВОГО ФОНДУ І. М. КАМАНІНА)

Міграція і розпорошення історичних документальних комплексів – у межах України та поза її кордонами – є однією з найболючіших проблем для історичної науки й архівної справи. Саме тому однією з актуальних проблем сучасного архівознавства є реконструкція архівної спадщини. Основою такої реконструкції є вивчення історії формування архівних фондів та їхніх переміщень. Дослідження в цьому напрямі активізовано після запровадження в дію кількох архівних програм, зокрема програми «Архівні зібрання України» та в її складі – серії «Спеціальні довідники».

Історії Київського центрального архіву давніх актів (далі – КЦАДА), формуванню його фондів, а також відомим архівістам – співробітникам архіву упродовж усього часу існування установи (1852–1943) присвячено чимало досліджень. У відділі давніх актів ЦДІАК України, крім розробки питань історії архіву [1], значну увагу приділено вивченню особливостей комплектування архіву, переміщенню, розпорошенню фондів, зокрема в 1930-х роках. у зв'язку з реорганізацією ВУАН в АН УРСР, виясненню обсягу втрат документів, найбільше – в період останнього за хронологією лихоліття – війни 1941–1945 рр. Хід наших пошуків розкриємо на основі найбільш дослідженої в цьому сенсі збірки – особовому фонді Каманіна Івана Михайловича (1850–1921), визначного українського архівіста, багаторічного очільника КЦАДА.

Виявлено чимало документів стосовно формування фонду І. М. Каманіна в КЦАДА, його змісту, описання й облікування. Відомі навіть точні дати перших надходжень цього фонду в архів: 7. X. 1922 р. (7 пакетів) і 9. XII. 1922 р. (4 пакети) [2]. Про архівне опрацювання цих документів є відомості станом вже на 1926 р.: тоді їх видавали в читальний зал дослідникам [3, арк. 10 зв., 59 зв.], а це можливо за наявності хоч мінімальних обліково-описових документів.

У протоколі наради від 4.01.1931 р. зафіксовано звернення представника Лаврського музейного містечка до керівника архіву про необхідність описання листування І. М. Каманіна, в якому «можна буде знайти матеріали про Лаврські печери, бо, як відомо, він брав участь в обслідуванні печер та могил на території Лаври» (йдеться про Звіринецькі печери) [4, арк. 24]. У звіті про роботу КЦАДА за 1931 р. відмічено, що архів того року на вимогу Центрального архівного управління позапланово описав,

зокрема, збірку Каманіна (1 м 46 см; в архіві існувала подвійна система обліку документів – лінійна і кількісна), документи якої датовано 1869–1919 рр. [5, арк. 8, 16]. У списку фондів Центрального архіву давніх актів станом на 20.02.1939 р. фамільному фонду Каманіна присвоєно № 374, він включав 153 од. зб., датовані ХХ ст., з поміткою: «розібрані та описані». Зміст фонду: а) праці Каманіна в рукописах; б) копії та виписи з різних історичних документів; в) біографічні матеріали Каманіна [6, арк. 55]. Однак у плані роботи КЦАДА на 1941 р. знову постало питання про фонд № 374: намічалось упорядкувати ще одну належну до нього частину документів. Зокрема, планувалось: а) розібрати за алфавітом листи (їх у цій частині фонду налічувалось 150) із включенням їх у відповідні групи; б) розібрати палеографічні знімки й таблиці водяних знаків [7, арк. 126, 129].

У чорнових списках архівних фондів Головного (Крайового) архіву (КЦАДА входив до нього як 1-й відділ), підготовлених на 1943 р. на вимогу німецької окупаційної адміністрації, у розділі «ІІІ група фондів. Архіви приватних осіб» числиться ф. 374, Каманін – історик, директор архіву, який включав 226 од. зб. за 1868–1922 рр., з приміткою: «всього 10 ящиків» [8, арк. 63, 65, 77]. Відмічалось, що фонд включає різні документи історичного характеру, рукописи наукових праць тощо. І, нарешті, у списку фондів ЦДІА УРСР, датованому 24 грудня 1947 р., у розділі, що стосується відділу давніх актів фамільний фонд Каманіна, як і раніше, числився під № 374, однак включав тільки 1 од. зб., датовану ХХ ст. [9, арк. 8]. В результаті упорядкування фонду в 1953 р. йому було присвоєно № 237, до його складу включено 63 од. зб. Опис діє дотепер.

Отже, маємо достатньо документальних свідчень для окреслення кількісного складу і змісту особового фонду І. М. Каманіна, що в 1920–1930-х роках відклався в КЦАДА, і, відповідно, «впізнання» належних до нього документів, які тепер опинилися в різних архівосховищах, найбільше київських. Згідно з офіційними відомостями вважається, що втрати у ф. 374, Каманін І. М. у результаті війни 1941–1945 рр. становлять понад 60% від загальної кількості справ фонду [10, с. 85].

Наші пошуки почалися з ІР НБУВ, бо факт розпорошення частини фондів між ЦДІА УРСР і Рукописним відділом ЦНБ АН УРСР був ще й раніше відомий архівістам [11, с. 38]. Виявилось, що в цьому сховищі під № 83 (69 од. зб. 1878–1919 рр.), а також у деяких інших фондах (найбільше в І і ІІІ) зберігається основна частина документів довоєнного ф. 374 з КЦАДА [12, с. 206–207]. У ф. 83 зберігаються рукописи статей (опублікованих і неопублікованих), історичних розвідок про КЦАДА, підготовчі матеріали до публікацій в «Архиве Юго-Западной России»; є автобіографія «Моя жизнь» (початок) тощо.

Найбільшого розпорошення зазнав величезний масив епістолярної спадщини І. М. Каманіна. Цей розділ збірки є надзвичайно інформативним, відображає не тільки діяльність І. М. Каманіна як архівіста й археографа, але

й участь у численних наукових товариствах, археологічних з'їздах та експедиціях. Чи не основну частину її становить листування архівіста з Ганною Барвінок (О. М. Білозерська-Куліш): саме І. М. Каманін готував до видання зібрання творів її чоловіка – П. О. Куліша. Крім ІР НБУВ, листування зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 27, Каманін І. М., ф. 19, Барвінок Ганна, ф. 60, Пулюй І. П.) [13], у Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповідникові М. М. Коцюбинського [14], Російському державному архіві літератури і мистецтва (ф. 235, Барвінок Ганна – Куліш П. О.) [15]. Дослідження наше ще триває.

Крім того, ще один фонд І. М. Каманіна зберігається в ЦДАМЛМ України (ф. 1303) [16, с. 460, 473]. Його створено 1969 р.: тоді молодша донька архівіста Катерина передала в цей архів-музей частину документів, які доти зберігалися у неї вдома.

Слід відмітити, що переважна більшість документів має задовільний фізичний стан, практично в кожному архівосховищі створено на них належного рівня обліково-довідкові документи. Вважаємо, що є всі підстави приступити до наступного етапу роботи над опрацюванням фонду І. М. Каманіна в його об'єднаному стані і звернутися до названих архівних установ з пропозицією перейти до активної стадії співробітництва над створенням зведеного, міжархівного його опису, можливо, в електронному й друкованому варіантах (або в одному з них). В ЦДІАК України такий вид роботи вже включено в план 2015 р. А фондів, розпорошених по двох і більше сховищах, в Україні є чимало.

Список використаних джерел та літератури

1. Київський центральний архів давніх актів. 1852–1943 : зб. док. у 2 т. Т. 1 : 1852–1921 / упоряд.: Л. А. Сухих, В. В. Страшко. – Київ, 2002. – 456 с.; *Сухих Л. А.* Будні Київського центрального архіву давніх актів / Л. А. Сухих // *Архіви України.* – 2012. – № 2. – С. 121–149, та ін.
2. ЦДАМЛМ України, ф. 13, оп. 1, спр. 10.
3. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 261.
4. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1303.
5. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1318.
6. ЦДІАК України, ф. 237, оп. 1, спр. 70.
7. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2140.
8. ЦДАВО України, ф. 3847, оп. 1, спр. 178.
9. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 281.
10. Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Кн. 1 : Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни [Електронний ресурс] / Держкомархів України, УНДІАСД. – Київ, 2007. – 1030 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники). – Режим доступу: <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/reestr%20vtrachenux-1.pdf>. – Назва з екрана.

11. *Гісцова Л. З.* Київський центральний архів давніх актів (1917–1941) / Л. З. Гісцова // *Архіви України.* – 2002. – № 4/6. – С. 5–45.
12. *Особові архівні фонди інституту рукопису : путівник.* – Київ, 2002. – 766 с.
13. *Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури НАН України.* – Київ, 1999. – 864 с.
14. *Лист-відповідь Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського від 13.06.2013 р.*
15. *Российский государственный архив литературы и искусства : путеводитель.* Вып. 8. – М., 2004.
16. *Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник.* Вип. 1. – Київ, 2003. – 554 с.

Глона Таміліна

**НЕВІДОМИЙ ФІЛІМОНОВ
(РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОРТРЕТА УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ
ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ)**

Філімонов Микола Миколайович – український оперний та камерний співак, композитор та педагог, ім'я якого сьогодні майже забуде. Збереглися лише фрагментарні відомості про нього. Мета доповіді – представити максимально повний портрет Миколи Філімонова, спираючись на факти знайдених архівних документів.

Народився Микола Філімонов у Житомирі в 1884 р., був позашлюбним сином інтендантського чиновника Миколи Васильовича Філімонова та Ганни Михайлівни Козубської. До 1890 р. жив у Луцьку.

Від 1890 р., після смерті батьків, Микола Філімонов виховувався під опікою сестер батька – Варвари Василівни Березовської та Катерини Василівни Опацької, які мешкали в Києві.

У 1902 р. Філімонов закінчив гімназію та вступив до Університету Св. Володимира на фізико-математичний факультет, але від 1904 р. до 1909 р. навчався на юридичному факультеті, оскільки багато часу віддавав заняттям зі співу.

Документи особового фонду ЦДАМЛМ України дозволяють відтворити творчу діяльність Миколи Філімонова.

У 1907–1927 рр. співак був солістом оперних театрів у Ризі, Харкові, Катеринославі (нині – Дніпропетровськ), Іркутську (1909/1910) та Києві (сезони – 1907–1909; 1913/14, 1916–1922, 1925–1927, 1941/1942). Серед виконаних ним оперних партій – Євгеній Онєгін та Мазепа (в однойменних операх П. І. Чайковського), Григорій Грязной («Царева наречена» М. А. Римського-Корсакова), Ігор («Князь Ігор» О. П. Бородіна), Демон («Демон» А. Г. Рубінштейна), Валентин («Фауст» Ш. Гуно), Жермон

(«Травіата» Дж. Верді), Граф ді Луна («Трубадур» Дж. Верді), Ріголетто («Ріголетто» Дж. Верді), Вольфрам («Тангейзер» Р. Вагнер).

Різноманітним був і концертний репертуар Філімонова-співака – українські, білоруські, чеські та інші народні пісні, твори зарубіжних та українських композиторів (Л. ван Бетховена, Г. Вольфа, Ф. Ліста, Ю. С. Мейтуса, П. І. Чайковського, А. Шенберга та ін.). Документи свідчать про виступи Філімонова у концертах-лекціях в Жмеринському будинку культури Червоної Армії (сезон 1933/1934), тематичних концертах різних навчальних закладів столиці України (сезон 1934/1935), Київській державній філармонії (сезон 1938/39) та записи на фірмі «Грамофон» [4].

Філімонов-композитор писав виключно камерно-вокальні твори, багато з яких залишилися незавершеними. Серед них: сцени з двох опер «Прекрасная гречанка и отвергнутый Филимон» (речитатив и Largo, opera-comique), «Серенада Яши из неначатой оперы «Рая» («слова не Пушкина, музыка не Чайковского, а Н. Филимонова»), романси на слова В. М. Інбер, П.-Ж. Беранже, Г. Гейне, В. Моголь, О. С. Пушкіна, О. М. Толстого, а також обробки українських, єврейських, російських, грузинської та ін. народних пісень для голосу та фортепіано. Обробка української народної пісні «Закувала зозуля» навіть готувалася до друку від 31 січня 1938 р. [3].

У довідкових джерелах зазначено, що Микола Філімонов у 1933–1937 роках був репресований, перебував на засланні [1]. Ці дати не відповідають дійсності.

Саме завдяки знайденим документам у фонді Галузевого державного архіву СБУ виявляється, що Філімонова заарештовували двічі і у 1930 р. Перший арешт, ніби через непорозуміння, відбувся 15 жовтня 1930 р., Філімонова відпустили. Ордер на обшук та другий арешт було видано 7 грудня 1930 р., а 8 грудня 1930 р. без доказів вини Філімонова арештовано за звинуваченням у членстві нелегальної військово-офіцерської бойової контрреволюційної організації, що ставила за мету повалення Радянської влади в Україні. Від 4 лютого 1931 р. Філімонова засуджено до десяти років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах у м. Марпинськ (Західний Сибір). У справі збереглися показання доносів на Філімонова, анкети та протоколи допитів співака, який винним себе не визнавав. 4 січня 1934 р. Філімонова достроково звільнили, а 19 лютого 1934 р. він вибув до Києва [2].

На момент арешту Микола Миколайович був викладачем у Київському музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка, де він працював від 1927 р., а у 1938–1941 рр. – у Київському театральному інституті; у 1934–1935 та 1941–1942 рр. – у Київській консерваторії. Співак мав відданих учнів та вдячних чисельних шанувальників.

Микола Філімонов помер 13 січня 1943 р., у 1989 р. – реабілітований.

Список використаних джерел та літератури

1. Енциклопедія українознавства / [гол. ред. В. Кубійович]. – Львів, 2000. – Т. 9. – Ст. 3508.
2. Галузевий державний архів СБУ, ф. 6, спр. № 67093-фп, т. 444.
3. ЦДАМЛМ України, ф. 347, оп. 1, од. зб. 15–26.
4. ЦДАМЛМ України, ф. 347, оп. 1, од. зб. 36.

Олексій Тімров, Ірина Надточій

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО МІКРОФІЛЬМУВАННЯ КОЛЬОРОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ НА ЧОРНО-БІЛІЙ ФОТОПЛІВЦІ

На цей час у Державній системі страхового фонду документації використовується відомий спосіб мікрофільмування кольорової документації за допомогою фотофільтрів, що робить процес мікрофільмування досить трудомістким. Для пошуку шляхів прискорення процесу мікрофільмування кольорової документації на чорно-білу фотоплівку було проведено дослідження щодо мікрофільмування кольорових зображень за допомогою розкладання їх на кольорові шари за допомогою спеціалізованого ПЗ [1, 2]. Зображення для мікрофільмування були сформовані відповідно до кольорового простору RGB, тобто з розділенням на канали синього, зеленого та червоного кольору за допомогою спеціалізованого ПЗ для оброблення зображень. Для того, щоб запобігти викривленню яскравості, до зображення було включено спеціальні тест-об'єкти. Тест-об'єкти включали в себе три області кольорів (червоний, зелений та синій) з максимальним значенням насиченості за кольоровою шкалою та чорну область, фон зображення був білий. Це дозволило вносити корективи до електронних зображень після сканування.

Зйомка зображення проводилася з проекційного монітора КОМ-системи «SMA-51», який для відображення інформації використовує RGB кольорову модель [3]. Фотоплівка пройшла повну стадію хіміко-фотографічного оброблення.

У результаті проведеної роботи встановлено, що відтворені кольорові зображення не співпали з оригіналами за основними та допоміжними кольорами, тому мікрофільмування кольорових документів та їх зворотне відтворення із використанням схеми кольороподілення RGB або інших схем кольороподілення (Lab, NCS, CMYK та ін.) є неможливим. Це пов'язано з:

- нерівномірністю освітлення проекційного монітору КОМ-системи;
- способом представлення зображень на екрані проекційного монітору КОМ-системи;
- звуженням динамічного діапазону передавання градацій сірого кольору фотоплівкою;

- якістю та температурою розчинів для хіміко-фотографічної обробки;
- звуженням динамічного діапазону передавання градацій сірого кольору при скануванні за допомогою спеціалізованих сканерів.

З метою вирішення цих питань для потреб Державної системи страхового фонду документації України проводяться роботи щодо розроблення способу представлення кольорових зображень на чорно-білій фотоплівці, який буде враховувати специфіку:

- використання спеціалізованої фотоплівки для мікрофільмування;
- виводу градацій сірого кольору на проекційний монітор КОМ-системи;
- викривлень освітлення, що дає проекційний монітор КОМ-системи;
- характеристик сканера.

Список використаних джерел та літератури

1. *Айсманн К.* Photoshop: ретуширование, обработка изображений / Кэтрин Айсманн. – [Б. м.] : New Riders, 2006. – 470 с.
2. *Маргулис Д.* Photoshop для профессионалов. Классическое руководство по цветокоррекции / Дэн Маргулис. – 4-е изд. – М. : Интерсофтмарк, 2003. – 656 с.
3. *Фершильд М.* Модели цветового восприятия / Марк Фершильд. – 2-е изд. – [Б. м.] : Rochester Institute of Technology, 2004. – 439 с.

Наталія Черкаська

ДО ІСТОРІЇ ВИШНІВЕЦЬКОГО АРХІВУ КНЯЗІВ ВИШНЕВЕЦЬКИХ

Вишнівецький замок та його колекції привертали увагу співвітчизників ще з XVIII ст., коли заново збудований Міхалом-Сервацієм Вишневецьким замок у 1730-х роках повернув славу родової садиби Вишневецьких. До Вишнівця з резиденції в Кароліні, передмісті Пінська, було перевезено й князівський архів.

Засновником роду Вишневецьких був волинський князь Михайло Васильович Збараський герба «Корибут», який помер близько 1517 р. Вишнівець став його резиденцією внаслідок родинного поділу, через спалення Збаража – родової резиденції Збараських – під час татарського наїзду 1475 р. Князь побудував на правому березі Горині містечко Новий Вишнівець. Його сини започаткували дві гілки роду Вишневецьких – князівську (Іван) та королівську (Олександр).

Вишнівецьке князівство родоначальника Вишневецьких охоплювало на зламі XV–XVI ст. 22 села. Хоча воно й стало родовою власністю, проте становило лише малу частку володінь Вишневецьких вже у XVI–XVII ст. Формування князівської земельної власності відбувалося різними шляхами.

По-перше, шляхом одержання вислуг і королівщин; по-друге, купівля маєтків у місцевого панства; по-третє, освоєння пустовщин; по-четверте, вдала матримоніальна політика роду. Шлюбними партнерами Вишневецьких були як литовські князі (Радзивілли, Острозькі, Заславські, Збараські, Сангушки, Сапєги, Огінські), так і польські магнатські роди (Замойські, Гарновські, Лещинські, Мнішки, Тарли та ін.). Князі Вишневецькі створювали також матримоніальні союзи з представниками правлячих династій. Мали місце й шлюби з представниками заможного місцевого українського панства – Путятами, Скорутами, Єловицькими та ін.

Основу архіву Вишневецьких у Вишнівці становили документи князів Збараських, відгалуженням яких стали наприкінці XV ст., і окремих представників обох гілок роду Вишневецьких. Документи щодо Вишнівця сягали кінця XV ст., а Вишнівецького князівства – 50-х років XVII ст. Вишнівець як родова резиденція перебував у власності обох гілок роду.

Зі смертю бездітного короля Міхала Корибут-Вишневецького (1640–1673) королівська гілка роду Вишневецьких припинилась. Частина її правобережних маєтків зусиллями Дмитра та Констани-Кшиштофа, синів Януша Вишневецького, перейшла до князівської лінії роду. Документи стосувалися прав на маєтки, розташовані у Волинському, Брацлавському, Київському, а також Новогрудському, Берестейському воєводствах. Із Вишнівця походив «Список осілих господарів», опублікований Александром Пшездзецким [1], нащадком спадкоємців старшої доньки Міхала-Сервація Вишневецького. Серед інших були акти, що визначали майновий стан і благодійництво Яреми Вишневецького та його дружини Гризельди з дому Замойських; окремі акти їхнього сина Міхала Корибут-Вишневецького як короля Речі Посполитої.

На початку XVIII ст. єдиними представниками в чоловічій лінії князівської гілки були брати Януш і Міхал-Сервацій Вишневецькі, сини від другого шлюбу Костянтина-Кшиштофа з Анною Ходоровською. Внаслідок другого шлюбу їхньої матері з литовським маршалком Яном-Каролем Дольським (†1695), останнім представником роду в чоловічій лінії, закріпленого одруженням Міхала-Сервація Вишневецького з Катажиною Дольською (1695), донькою вітчима й спадкоємицею маєтностей згаслого роду, Вишнівецький архів поповнився великим фрагментом архіву Дольських. Характерно, що документи, як зауважив вишнівецький архіваріус, були «старі, подерті, важкі для читання». Поділ спадку між братами відбувся 12 квітня 1718 р. Документи маєтків, що не підлягали поділу, зберігались у Вишнівці й після смерті Міхала-Сервація Вишневецького 1744 р.

Маєтки Дольських разом із успадкованими батьківськими та материнськими володіннями на території Великого князівства Литовського становили більшість спадщини Міхала-Сервація Вишневецького, останнього з князівського роду господаря Вишнівця.

Головним джерелом з історії будь-якого приватного архіву є його опис (інвентар, компендіум, сумарій), укладений довіреною особою на замовлення власника. Генеральний опис архіву зазвичай відбувався через зміну господаря маєтку або голови роду/родини. Про зміст і структуру князівського Вишнівецького архіву можна судити лише з описів (сумаріїв) архіву, укладених після смерті литовського гетьмана Міхала-Сервація Вишневецького (1744) за розпорядженням його спадкоємців. Заплутані майнові стосунки між спадкоємцями Вишневецьких спричинили укладання сумарію документів Вишнівецького архіву (1749) про маєтності князівського роду у XVI–XVIII ст. За даними В. Томкевича, було описано 112 фасцикулів [2]. Припускаємо, що цей опис був спричинений майновими стосунками вдови гетьмана з його доньками від першого шлюбу. 26 березня 1750 р. відбувся поділ спадку Міхала-Сервація Вишневецького між представниками родин його дочок. Опис архіву 1750 р. стосувався лише документів щодо «литовських маєтків» князя, датованих 1507–1742 рр. [3]. Основною одиницею зберігання у Вишнівецькому архіві у XVIII ст. були фасцикул і пака (пол. *plik, pakiet*). Загальна кількість упорядкованих фасцикулів Вишнівецького архіву щодо «литовських маєтків» у 1750 р. сягала 469, з яких 39 містили документи, що не мали відношення до успадкованих маєтностей.

Права на Вишнівець та інші успадковані князівські маєтки мати переуступила онуці гетьмана, Катажині з дому Замойських Мнішків, і в такий спосіб колишня князівська резиденція стала однією з магнатських резиденцій Мнішків, з якими Вишневецьких пов'язувала співучасть у підтримці Дмитра Самозванця (Григорія Отреп'єва) в його претензіях на російський престол.

В архіві Мнішків родинні документи Вишнівецьких були описані окремо як «непотрібне шпаргаля», натомість документи щодо прав на успадковані князівські маєтки надалі зберігалися разом із документами роду Мнішків. Продаж маєтку 1852 р. призвів до розкрадання колекцій і архіву наступними власниками.

Процес накопичення документів, формування князівського архіву впродовж XVI – першої половини XVIII ст. був неоднорідним, зважаючи на такі зовнішні чинники: особливості розвитку суспільно-господарчого устрою, політичних і правових обумовлень, культури і традицій у Великому князівстві Литовському, на українських землях у складі Речі Посполитої. Основними чинниками архівування документів були шлюбні зв'язки, спадкування, купівля-продаж, обмін маєтків, а також справляння публічних функцій, посідання сенаторських, міністерських і земських урядів, військова діяльність; адміністрування в маєтках; колекціонування, культурні родинні традиції та благодійництво окремих представників Вишневецьких і споріднених родів. Внаслідок об'єктивних чинників, – набігів татарів і турків, козацьких повстань, гайдамаччини, інших воєнних дій; пожеж, гвалтовних

наїздів сусідів і родичів; переміни місця розташування родової резиденції; неналежних умов зберігання архіву; передавання документів наступним власникам маєтків внаслідок родинних поділів або купівлі-продажу, обміну маєтків – князівський архів зазнавав змін.

Розпорошення та історичні обставини їх упорядкування в державних архівних установах [4] відштовхують вітчизняних вчених від дослідження історії архівів вищого шляхетського прошарку. Натомість документи сучасних магнатських родових фондів широко використовуються при написанні наукових статей і монографій. А втім, дослідники надають перевагу колекціям актових книг судово-адміністративних установ Речі Посполитої на українських землях, більшість яких у XVI–XVIII ст. зберігались у родових замках знаті.

Документи Вишнівецького архіву та його власників, інших магнатських родів зберігаються також в архівних державних установах Польщі, Литви, Білорусі, Росії. Тому, зважаючи на європейський досвід оцифрування документів загальноісторичного значення, питання про створення урядової програми з фінансування вітчизняних архівних установ є на часі.

Список використаних джерел та літератури

1. *Przezdziecki A.* Podole, Wolyń, Ukraina / *A. Przezdziecki.* – Wilno, 1841. – Т. 1/2. – S. 41–42.
2. *Tomkiewicz W.* Dzieje zbiorów zamku Wiśniowieckiego / *W. Tomkiewicz* // *Rocznik Wołyński.* – 1934. – Т. 3. – S. 413–434.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 250, оп. 2, спр. 183.
4. *Черкаська Н.* До історії формування збірки магнатських фондів Центрального архіву давніх актів у Києві (1921–1943) / *Н. Черкаська* // *Архіви України.* – 2002. – № 4/6. – С. 77–120.

Олена Чижова

АРХІВНИЙ ПРОСТІР: ВІД КОМУНІКАЦІЇ ДО ВЗАЄМОДІЇ. З ДОСВІДУ РОБОТИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Одним із пріоритетів в організації роботи ЦДАМЛМ України є питання пошуку нових форм та засобів архівної комунікації через використання документальної та музейної мистецької спадщини. Для реалізації поставлених завдань на першому етапі був проведений глибокий аналіз, виявлено сильні та слабкі сторони у цій роботі, прийнято ряд рішень колегіальних органів та розпочато пошук т. зв. «вікна можливостей», яке б не потребувало значного фінансування, орієнтувало на розвиток і давало результати.

Вперше за 50 років існування архіву-музею телеканалом «Глас» було знято два документальних фільми про історію створення установи, формування особових фондів та сьогодення – «І мить доби, і крок історії» [1] та «Пам'ять серця» [2]. Другий фільм розповідає про діячів літератури і мистецтва, яких об'єднують літературні Плюти. Провідним телеканалам та радіостудіям було запропоновано співпрацю у підготовці матеріалів для використання в телевізійних сюжетах, документальних фільмах, що висвітлюють сторінки історії культури нашої країни. Як результат – участь у зйомках 14 документальних фільмів, телесюжетах тощо. За участі працівників архіву-музею лише у 2014 р. було підготовлено 14 радіопередач.

З квітня 2012 р. запроваджено літературно-мистецький проект «Мистецькі зустрічі в архіві-музеї». За час існування проведено 37 заходів. Мистецькі зустрічі супроводжуються виставками архівних документів, раритетних видань та музейних предметів ЦДАМЛМ України, що є окрасою і відмінністю від подібних заходів, які проходять у Києві [3].

Джерельна база архівів надає безмежні можливості для видавничої діяльності. Видання до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка «Документальної скарбниці Шевченківських лауреатів» [4] стало можливим завдяки участі у програмі «Українська книга». Книга стала переможцем у номінації «Наукові видання» на XI конкурсі «Одеса на книжних сторінках», який проходив у рамках XVIII Міжнародної книжкової виставки-ярмарки «Зелена волна» (м. Одеса, 7–10 серпня 2014 р.).

З березня 2015 р., за підтримки Голови Державної архівної служби України, розпочато співпрацю з МЗС України. Новий проект ЦДАМЛМ України «Ми сильні спільною любов'ю до України» покликаний популяризувати українську культуру серед прогресивної світової спільноти шляхом проведення в українських культурно-інформаційних центрах у зарубіжних країнах низки виставок фото- та архівних документів. Ми запропонували нашим дипломатичним представництвам 4 документальні виставки, які відкриють маловідомі сторінки нашої культури, адже культура є гарним знаряддям для будь-якої комунікації і налагодження діалогу.

ЦДАМЛМ України взяв участь у масштабному міжмузейному проекті, приуроченому до 150-річчя художника Івана Іжакевича, що відкрився 26 червня 2014 р. на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. В експозиції «Художник Іван Іжакевич: ...хочу бути корисним Лаврі» поряд із матеріалами Національного музею історії України, Національного художнього музею України, Музею родини Шереметьєвих, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було представлено низку художніх робіт та начерків до них із особового фонду І. С. Іжакевича, що зберігається в ЦДАМЛМ України [5].

Дієвою комунікацією є комплекс заходів, які супроводжують основну виставкову подію. Як приклад – виставка «Плеяда бойчуків», яка

відкрилася 23 грудня 2014 р. [6]. За два місяці експонування виставки було проведено низку заходів: показ фільму «Бойчук і бойчукісти» та творча зустріч із відомим українським режисером Олександром Муратовим [7]; лекція «Школа Михайла Бойчука. Охрім Кравченко. Художник і час» відомого львівського мистецтвознавця Ярослава Кравченка, присвячена життю та творчому шляху його батька, художника-бойчукіста Охріма Кравченка (1903–1985 рр.) [8]; перемовини щодо підготовки окремого випуску мистецького журналу «Пам'ятки України», присвяченого Михайлові Бойчуку і його учням (за матеріалами архіву-музею); лекція провідного наукового співробітника О. Олійник у НЗ «Софія Київська» [9]; передавання до архіву-музею родиною учня М. Бойчука Сергія Колоса його документів.

Для активізації екскурсійної діяльності був корисним спільний захід із ГО «Ліга екскурсоводів», у рамках якого урочисто були прийняті на державне зберігання документи видатного диригента, народного артиста СРСР Натана Григоровича Рахліна (1906–1979 рр.) та документи відомого екскурсовода, киевознавця Леонори Натанівни Рахліної (1934–2006 рр.) [10]. Як результат, протягом 2014 р. екскурсійним обслуговуванням було охоплено 1820 осіб, проведено 35 оглядових та тематичних екскурсій.

24 серпня 2014 р. започатковано новий віртуальний проект «АРХІВажлива СПРАВА» [11], у назві якого два архівних терміни «Архів» і «Справа», а у змісті – покликання ознайомити широке коло дослідників та шанувальників вітчизняної культури з унікальними документами, книжковими виданнями та музейними предметами, що зберігаються у нашій установі. В рамках проекту можна не лише побачити їхні електронні копії на нашому офіційному сайті та на сторінці у мережі Facebook, а й прочитати, коли і яким чином ці документи потрапили до ЦДАМЛМ України, які особисті й історичні колізії супроводжували їхню появу на світ. Щотижня – знайомство з автографами найвідоміших чи несправедливо забутих творів письменників, поетів, драматургів, мистецтвознавців, критиків. Віртуальний проект «АВС» має багато спільних завдань із традиційними ініціативними інформуваннями, проте й значно відрізняється від них за наповненням та формою подачі. Головні його відмінності – це збалансована подача текстової та візуальної частини із домінуванням візуального змісту (що відповідає сучасним дослідженням із сприйняття та засвоєння інформації); орієнтація, насамперед, на документ, музейний предмет або унікальне друковане видання; у текстовій частині – акцент на історії надходження до архіву, сучасна подача інформації на офіційному сайті установи та сторінці в соціальній мережі Facebook (остання, зокрема, за неповний рік існування зібрала майже тисячу постійних читачів) спричинила велику кількість регулярних передруків інформації проекту у профільних електронних та друкованих ЗМІ, що значно розширило коло дійсних та потенційних користувачів фондами ЦДАМЛМ України.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України виступив стратегічним партнером освітнього проекту «Міжнародна літня школа «Режисер – драматург – “dramaturge”: Формування ідей», який був запропонований Польським інститутом [12]. Захід відбувся 18–24 серпня 2014 р. на території відділу ЦДАМЛМ України «Літературно-мистецькі Плути» (с. Плути Обухівського р-ну Київської обл.). Історична місцевість, де протягом останнього століття творили визначні діячі українського та зарубіжного мистецтва, знову стала територією обміну свіжими ідеями для 18 молодих українських режисерів, драматургів, арт-кураторів, керівників літературно-драматургічних частин, критиків та сценографів із Києва, Донецька, Кіровограда, Львова, Олександрії, Полтави, Прилук, Харкова, Херсона та Черкас. У рамках Міжнародної школи тренінги проводили польський драматург та візуальний митець Марчін Цецко, театрознавець та арт-куратор із Польщі Йоанна Віховська, український драматург Валерій Мамонтов, український режисер Павло Юров.

«Вікном у зовнішній світ» є офіційний сайт ЦДАМЛМ України [13] та сторінка у соціальній мережі Facebook [14]. Середня кількість відвідувань сайту за місяць – 4317, за день – 151.

Заохочуються відвідування співробітниками ЦДАМЛМ України інших музейних закладів, лекційних програм, кураторами яких є провідні європейські фахівці з виставкової діяльності, організації роботи успішних музейних установ світу.

Незважаючи на позитивну динаміку, залишаються проблемні питання, адже виставкова діяльність сьогодні потребує нових форм як візуальної подачі матеріалу, так і побудови експозиції. Сучасні тенденції виставкової діяльності пропонують зміну парадигми форми спілкування того, хто передає інформацію, тобто нас, і тих, хто сприймає її. Чи досягаємо ми результату, який ставимо – привабити, залучити, зацікавити, вплинути? Як ми це відслідковуємо? З огляду на це актуальними є питаннями застосування у виставковій діяльності архівних установ сучасних мультимедійних і аудіовізуальних ефектів, використання сучасного виставкового обладнання, світлових інсталяцій, систем направленої звуку, інструменти відео-меппінгу та саунд-дизайну, які успішно використовуються в інших країнах.

Список використаних джерел та літератури

1. І мить доби, і крок історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.glas.org.ua/projects/teleexcursions/mitdobi.html>. – Назва з екрана.
2. Пам'ять серця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QtUwJh8RfqA>. – Назва з екрана.
3. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України втілює літературно-музичний проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/news/45246>. – Назва з екрана.

4. *Кульчий О. В.* Документальна скарбниця Шевченківських лауреатів / Кульчий О. В., Малярчук Т. М., Бентя Ю. В. – Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2013. – 352 с.

5. У Києво-Печерському заповіднику відкрилася виставка «Художник Іван Їжакевич: ...хочу бути корисним Лаврі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kplavra.kiev.ua/4721.html>. – Назва з екрана.

6. Плеяда бойчукістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/667296530058233/>. – Назва з екрана.

7. «Бойчук і бойчукізм» Олександра Муратова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk-ua.facebook.com/events/1527905150825421/>. – Назва з екрана.

8. «Школа Михайла Бойчука. Охрім Кравченко. Художник і час» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk-ua.facebook.com/events/417207275110329/> – Назва з екрана.

9. Лекція Оксани Олійник «Документи про життя і творчість художників-бойчукістів у фондах ЦДАМЛМ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/1527126104220197/>. – Назва з екрана.

10. Презентація особового фонду Натана Рахліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/367655600060724/>. – Назва з екрана.

11. АРХІВажлива справа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csam.archives.gov.ua/ukr/abc/>. – Назва з екрана.

12. Міжнародна літня школа «Режисер – драматург – “dramaturge”»: Формування ідеї» [Електронний ресурс]. – <https://www.facebook.com/events/815505061813320/>. – Назва з екрана.

13. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csam.archives.gov.ua/ukr/holovna/>. – Назва з екрана.

14. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk-ua.facebook.com/cdamlmu>. – Назва з екрана.

Лідія Яременко

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНЕ СПРЯМУВАННЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Науково-дослідна робота Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) вже багато років зосереджена на опрацюванні теоретичних і методологічних питань введення в наукове та соціокультурне середовище джерел з історії української науки, дослідженні розвитку історії вітчизняної академічної науки крізь призму документів Архівного фонду Національної академії наук України

(АФ НАН України) і на сьогодні залишається актуальною темою історичної науки. Головними завданнями в ній визначені: історико-джерелознавче дослідження процесів створення академічного АФ, наукова реконструкція структури, складу і розкриття змісту документів АФ НАН України, який є однією з найцінніших та найінформативніших частин Національного архівного фонду з питань розвитку української науки, і висвітлення за результатами НДР діяльності НАН України в історичному аспекті. Також ІА НБУВ здійснює дослідження щодо забезпечення нормативних та науково-методичних засад формування АФ НАН України на сучасному етапі, розробку цілісної джерельно-інформаційної бази з питань історії розвитку української науки.

У ході проведення НДР Інститутом архівознавства встановлюються і окреслюються основні місця зберігання, обсяги, склад і зміст документів АФ НАН України в різних державних архівосховищах за відповідний період, що дає можливість відтворити структуру, персональний склад інституцій Академії наук та є джерельною базою для досліджень з історії та діяльності цих установ і їхніх вчених; слугує підґрунтям для надання громадянам довідок соціально-правового характеру щодо підтвердження їх наукового статусу та стажу роботи в академічній системі. Розроблення принципів формування АФ НАН України на сучасному етапі забезпечує поповнення складу Національного архівного фонду та сприяє значному збільшенню джерельної бази історичних досліджень.

З моменту свого створення у 1968 р. Інститут працює над проблемами вивчення, формування та оптимізації складу АФ НАН України [1, с. 446–447; 2]. Зокрема, розробляючи теоретичні та науково-практичні засади організації комплектування, наукового опису, зберігання та використання архівних фондів, ІА НБУВ підготовлено цілісний комплекс науково-методичних документів із питань функціонування АФ, що складають нормативну базу архівної системи НАН України, та науково-довідкових праць, які висвітлюють документальний склад АФ НАН України. Основні складові цього комплексу представлені в опублікованих виданнях [3].

З метою удосконалення системи експертної оцінки документів, що входять до складу АФ, та підвищення ефективності документаційного забезпечення діяльності НАН України розроблено «Положення про Експертно-перевірну комісію НАН України» (діє на базі ІА НБУВ) та «Типове положення про експертні комісії установ НАН України з експертизи цінності документів» (затверджені постановою Президії НАН України від 30.09.2009 р. № 259), «Типову інструкцію з діловодства в установах, організаціях, на підприємствах Національної академії наук України» (2012), «Положення про ЕК ІА НБУВ» (2013). Для забезпечення збереженості документів розроблена нова форма паспорта архівних підрозділів установ НАН України та методичні рекомендації з його заповнення для уточнення основних показників діяльності архівних підрозділів та формування архівних фондів (2013).

Підготовлені інститутом нормативні документи та науково-методичні рекомендації і робочі інструкції активно використовуються установами НАН України для удосконалення діяльності їхніх архівних підрозділів та формування архівних фондів. Важливою формою інформування та комунікації працівників ІА НБУВ і працівників архівної системи НАН України стали постійно діючі наукові семінари на базі інституту та практичні заняття в наукових архівах академічних установ.

Найбільшим науковим проектом у галузі розроблення джерел з історії НАН України для ІА НБУВ залишається систематична робота, спрямована на вивчення архівних ресурсів, виявлення та введення до наукового обігу нової інформації шляхом підготовки до публікації праць із серії «Джерела з історії науки в Україні» – видання «Історія Національної академії наук України» у форматі збірників документів і матеріалів. Інститут працює в цьому напрямі з 1989 р. Донині вже було виявлено і опрацьовано значний масив архівних документів із різних архівосховищ України та Росії, що дало змогу розробити концепцію серії та підготувати і опублікувати 9 томів у дванадцяти книгах, що охоплюють хронологічний період функціонування НАН України з 1918 р. до 1955 р. [4]. У 2015 р. вийде наступний том серії у двох частинах за період діяльності НАН України у 1956–1960 рр. У серії видань джерел з історії української науки і спадщини видатних її представників Інститутом архівознавства також науково опрацьовано і видано «Щоденники» українського вченого, віце-президента ВУАН академіка О. С. Єфремова (Київ, 1997). Спільно з колективом учених НАН України підготовлено монографію українською та російською мовами «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування» (Київ, 2008); на основі архівних документів, зокрема із залученням значного масиву фотодокументів, опубліковано дві книги про творчі зв'язки видатних учених інших держав з українською наукою – «М. В. Келдиш та українська наука. До 100-річчя від дня народження вченого» (Київ, 2011), «А. П. Александров та українська наука. До 110-річчя від дня народження вченого» (Київ, 2013). Разом із Державною науковою сільськогосподарською бібліотекою УАСГН видано збірник документів з історії створення та функціонування в системі Академії Відділу сільськогосподарських наук «Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–1956)» (Київ, 2008). Спільно з працівниками Інституту рукопису НБУВ підготовлено чотири книги загальноакадемічної серії «Вибрані праці академіка В. І. Вернадського» (Київ, 2011–2012), в яких опубліковані архівні документи з розлогими науковими коментарями про створення Української академії наук, роль видатного вченого і першого президента Академії В. І. Вернадського в цьому процесі та фундаментальний блок його листування з українськими вченими. Новою формою інформування наукової спільноти про результати подальших наукових досліджень епістолярної спадщини В. І. Вернадського стали виступи співробітників ІА НБУВ (К. Є. Новохатського,

С. М. Кіржаєва) на щорічних читаннях академіка В. І. Вернадського, які НАН України у 2015 р. провела вже 25-й раз.

Крім традиційної форми представлення результатів наукових розробок Інституту у вигляді друкованих праць останнім часом активно використовуються нові формати інформування науковців про склад документів АФ НАН України та їх використання. Зокрема, спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України видано DVD-диск у форматі MP-3 «Наукова спадщина України. Наукові доповіді на засіданнях Президії НАН України. 1970–2001 рр.» та супровідний Каталог до диска (з паперовим носієм) (Київ, 2008). Застосовано нову форму популяризації і використання документів із фондів Інституту у вигляді електронних виставок документів, що систематично представляються в інтернет-середовищі – упродовж 2009–2014 рр. на порталі НБУВ було представлено 38 виставок документів із фондів видатних українських учених із нагоди їх ювілеїв.

У процесі розробки наукової теми співробітниками Інституту захищено ряд дисертаційних досліджень з історії НАН України та її АФ, опубліковано масив наукових статей, виголошено низку наукових доповідей на міжнародних та відомчих конференціях.

За результатами опрацювання документів різного походження і форм, у т. ч. активного залучення електронних ресурсів, співробітниками ІА НБУВ опубліковано науково-довідкове видання «Академії наук країн Європи» у двох книгах (Київ, 2012), яке комплексно відображає становлення, структурну організацію та основні напрями наукових досліджень академій наук європейських країн.

Велика дослідницька та пошукова робота ІА НБУВ, спрямована на популяризацію наукової архівної спадщини України, отримала високу оцінку фахівців у галузі архівознавства, джерелознавства, археографії, історії науки. У відгуках, експертних оцінках, листах від установ НАН України, Міністерства культури, державних архівів України відзначається вагомий внесок ІА НБУВ у створення підґрунтя для сучасних історичних досліджень шляхом опрацювання і оприлюднення нових комплексів документів, що дає можливість віднайти маловідомі або й зовсім невідомі сторінки історії української науки, насамперед НАН України та її установ, віддати належне творчому доробку наукових колективів та окремих вчених. Також пропонується розширити рамки співпраці, зокрема щодо спільних подальших досліджень джерел Архівного фонду НАН України, розроблення нових інформаційних комплексів та електронних ресурсів. У цьому напрямі Інститут архівознавства планує свою майбутню науково-дослідну роботу.

Список використаних джерел та літератури

1. Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України, УНДІАСД. – Київ, 2008. – 881 с.

2. Яременко Л. М. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – науково-методичний центр формування і використання Архівного фонду НАН України / Л. М. Яременко // Наук. пр. НБУВ. – Київ, 2001. – Вип. 7. – С. 200–207.

3. Архівна справа і діловодство в Національній академії наук України : зб. законодав. актів, нормат. і метод. документів. – Київ, 2002. – 169 с.; Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів. – Київ, 2005. – 280 с.; Видатні вчені НАН України. Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : Путівник. – Київ, 1998. – 308 с.; Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. – Київ, 2008. – 448 с.

4. Історія Академії наук України (1918–1923) : док. і матеріали. – Київ : Наук. думка, 1993. – 571 с.; Історія Національної академії наук України (1924–1928) : док. і матеріали. – Київ, 1998. – 762 с.; Історія Національної академії наук України (1929–1933) : док. і матеріали. – Київ, 1998. – 537 с.; Історія Національної академії наук України (1918–1933) : наук.-довід. апарат. – Київ : НБУВ, 2002. – 448 с.; Історія Національної академії наук України (1934–1937) : док. і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – 832 с.; Історія Національної академії наук України (1938–1941) : док. і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – 920 с.; Історія Національної академії наук України (1941–1945). Ч. 1 : Док. і матеріали. – Київ, 2007. – 808 с.; Історія Національної академії наук України (1941–1945). Ч. 2 : Додатки. – Київ, 2007. – 576 с.; Історія Національної академії наук України. 1946–1950. Ч. 1 : Док. і матеріали. – Київ, 2008. – 604 с.; Історія Національної академії наук України. 1946–1950. Ч. 2 : Додатки. – Київ, 2008. – 716 с.; Історія Національної академії наук України. 1951–1955. Ч. 1 : Док. і матеріали. – Київ, 2012. – 884 с.; Історія Національної академії наук України. 1951–1955. Ч. 2 : Додатки. – Київ, 2012. – 916 с.

Надія Яцун

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБОВИХ ФОНДІВ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО
(на прикладі спадщини Михайла Комарова)**

Серед фондів бібліотеки виділяються унікальні рукописні та книжкові колекції відділу рідкісних видань та рукописів – іменні та тематичні. Фонд бібліотеки в усі часи поповнювався завдяки щедрим дарункам одеських меценатів. І до сьогодні дарування є поширеною формою комплектування відділу. Так, наприклад, фонди особового походження сформовані завдяки тому, що мешканці міста або ж їхні родичі дуже часто передавали бібліотеці на зберігання цілі приватні зібрання та архіви. На початок 2015 р. архів відділу містив 104 фонди (4230 од. зб.), понад 40 з них – фонди особового

походження. Аналізу рукописного фонду відділу в цілому присвячене окреме дослідження [1].

Серед особових фондів чільне місце належить архіву Михайла Федоровича Комарова (1844–1913). В історії української культури він посідає почесне місце як літературознавець, етнограф, біограф, бібліограф, лексикограф, а також як видавець і громадський діяч [2]. Його спадщина складається із двох частин – рукописного архіву та книжкової колекції.

Архів М. Комарова зберігається під шифром 28 і налічує 55 справ. У ньому зібрано різні типи документів – копії листів до нього від діячів української культури, фотографії, рукописи праць самого М. Комарова тощо. Перші 10 справ – це листи до М. Комарова, що сформовані за алфавітом прізвищ кореспондентів. Це не оригінали листів, а єдині відомі сьогодні машинописні копії, які слугують першоджерелом для науковців. У бібліотеці зберігаються листи від 200 кореспондентів загальною кількістю 912 аркушів (розмір 33,5x21,5 см). Хронологічно листи охоплюють період з 1881 р. до 1913 р. [3]. Частина архіву (фонд 28/11-28/34) відображає, зокрема, матеріали, пов'язані з першим науковим інтересом М. Комарова – етнографією, оскільки ще зі студентських років його приваблювала духовна спадщина українського народу, яку він із задоволенням збирав. Він записав цінні зразки з фольклору, як от «Народні пісні Подільської губернії» (фонд 28/16) (рукопис поділяється на тематичні складові: колядки і щедрівки, веснянки (гаївки), пісні побутові, весільні); «Народні українські приказки, прислів'я і таке інше : нова збірка / впорядкував М. Комаров» (Одеса, 1888) (фонд 28/27), де зібрано більше сотні народних приказок. Пізніше ці матеріали були опубліковані [4]. Є в архіві М. Комарова і фольклорні матеріали, зібрані Людмилою Березіною [5] (літературний псевдонім Дніпрова Чайка), доробок якої є досить значним у цьому напрямі, та багато інших цінних джерел.

Архів М. Комарова відображений у каталогах відділу; складений іменний покажчик до листів. Для зручності користування архів переведено в електронний вигляд.

Працівники відділу рідкісних видань та рукописів протягом певного часу вивчали також і другу частину спадщини М. Комарова – його книжкову колекцію. Як перший результат дослідження книжкової колекції – вихід друком каталогу «Книги з автографами у фондах ОДНБ ім. М. Горького. Збірка М. Ф. Комарова» (Одеса, 1996). Наступним кроком фахівців відділу стало детальне вивчення колекції та випуск друкованого каталогу його книжкового зібрання [6].

Перш ніж потрапити до ОННБ імені М. Горького, збірка М. Комарова з 1920 р. входила до складу заснованої того ж року «Української державної бібліотеки» (пізніше – «Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка»), директором якої був Богдан Комаров, син М. Комарова [7]. Після вислання Б. Комарова за межі України на початку 1930-х років бібліотека його батька, за ухвалою Наркомату освіти УРСР, увійшла до складу Одеської державної

публічної бібліотеки [8, с. 32]. Збірку було передано до основного книгосховища, де вона зберігалася до початку 1980-х років, допоки в бібліотеці не розпочалася робота з виявлення приватних зібрань.

Нині бібліотека М. Комарова – це окремо виділена колекція, пам'ятка духовного життя українського народу XIX ст., яка налічує 1258 назв книжок і періодики. Вона містить різноманітні матеріали, що розповідають про тернистий шлях українського друкованого слова та відображають наукові інтереси власника, висвітлюють його зв'язки з літературними та науковими колами, адже, працюючи за фахом правознавця, М. Комаров паралельно зайнявся культурною та громадською діяльністю, створенням національної бібліографії, історико-етнографічних і лексикографічних праць [9, с. 54–63]. Для цієї роботи М. Комаров збирав і необхідні матеріали – книжки і публікації. Нині це – невичерпний скарб для дослідників.

До колекції входять книжки XIX – початку XX ст., але більшу частину складають видання 1880–1910-х років із друкарень Одеси, Харкова, Києва, Херсона, Чернігова, а також Львова і Чернівців. Багато видань – з Москви та Санкт-Петербурга.

Зібрання згруповане за галузевими розділами (згідно з особливостями шифрування книг в ОННБ імені М. Горького). Значна частина колекції – книжки з історії України, етнографії, історії української та російської літератури, мовознавства, бібліографічні довідники, періодичні видання.

У колекції – багато книжок з ілюстраціями та кольоровими обкладинками (наприклад, видання ілюстровані відомим українським художником А. Ждахою, який зробив великий вклад у розвиток образотворчого мистецтва не лише нашого міста, а й в Україні). Найбільший за обсягом розділ зібрання – художня література. Він нараховує близько тисячі одиниць зберігання і характеризується різноманітністю авторів. Широко представлені художні твори українських (І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, О. Кобилянська, Леся Українка, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, І. Карпенко-Карий та ін.), українські переклади російських і зарубіжних письменників. Важливість цього розділу важко переоцінити, адже майже всі видання класиків української літератури є прижиттєвими. Широко представлені українські альманахи. В розділі мовознавства є багато цікавих матеріалів з історії розвитку української мови.

М. Комаров зробив величезний вклад у збереження та розвиток української мови і українського друкованого слова, і саме в той час, коли ця підтримка була найнеобхіднішою. Усі напрацювання Комарова у бібліографії та лексикографії актуальні до сьогодні. Бібліотека М. Комарова – свідчення того, що він невтомно працював для розвитку українського слова та української культури. Його спадщина може служити унікальним джерелом для вивчення історії становлення і розвитку української бібліографії, видавничої справи, культурного життя тогочасного суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. *Солодова В.* Документальні колекції у складі Музею книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького / В. Солодова // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі : матеріали конф., присвяч. 85-річчю Музею книги Одес. держ. наук. б-ки ім. М. Горького, Одеса, 25–27 верес. 2007 р. – Одеса, 2008. – С. 55–61.
2. Про М. Ф. Комарова див.: Українські письменники : біобібліогр. слов : в 5 т. / уклад. Л. Є. Махновець. – Київ, 1960. – Т. 2. – С. 432–439; Українська літературна енциклопедія : в 3 т. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 541–542.
3. *Гоголина Т. А.* Архив Михаила Федоровича Комарова [Електронний ресурс] : (к 170-летию со дня рождения) / Т. А. Гоголина // Українська книга на Одещині : XV Всеукр. виставка-форум, 24–26 верес. 2014 р. : каталог : до 185-річчя від дня заснування Одес. нац. наук. б-ки ім. М. Горького / Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького, Одес. обл. держ. адмін., Укр. асоц. видавців та книгорозповсюджувачів ; упоряд. Л. М. Бур'ян ; ред. Н. Г. Майданюк. – Одеса : ОННБ ім. М. Горького, 2014. – Режим доступу: http://catalog.odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashiVid/sNaykVidan/sc530457.pdf. – Назва з екрана.
4. *Комаров М. Ф.* Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок і замовлянь / М. Ф. Комаров. – Одеса, 1890. – X, 125 с.
5. Українські пісні що співають у Дніпровському уїзді Тавричеської губернії / збрала Л. Березіна // Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, ф. 28, спр. 29, 21 арк.
6. Бібліотека М. Ф. Комарова : каталог колекції Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького / Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд.: Н. А. Бродецька, Н. О. Яцун ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса : вид. СПД Бровкін О. В., 2014. – 320 с., [12] с. іл.
7. *Комаров Б. М.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі / Б. М. Комаров // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 75–81.
8. *Зленко Г. Д.* Михайло Федорович Комаров та його бібліотека / Г. Д. Зленко // Бібл. вісн. – 1994. – № 3. – С. 29–33.
9. *Ясинський М. І.* Михайло Комаров : монографія / М. І. Ясинський ; уклад. М. В. Геращенко ; Кн. палата України. – Київ : Кн. палата України, 2001. – 68 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абсеметов Марат Оралбаєвич – Генеральний директор Республіканської державної установи «Національний архів Республіки Казахстан» (м. Астана, Республіка Казахстан)

Адамський Віктор Романович – викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Бабенко Оксана Анатоліївна – керівник Комунальної установи «Кіровоградське відділення пошуково-видавничого агентства “Книга пам’яті України”» (м. Кіровоград)

Бабенко Олег Олександрович – директор Державного архіву Кіровоградської області (м. Кіровоград)

Байдич Володимир Григорович – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький)

Бездрабко Валентина Василівна – доктор історичних наук, професор, директор Інституту державного управління і права, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ)

Березовська Ольга Василівна – молодший науковий співробітник відділу архівознавства та документознавства Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Берковський Владислав Георгійович – кандидат історичних наук, директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки (м. Київ)

Білокінь Ольга Всеволодівна – учений секретар Шевченківського національного заповідника (м. Канів)

Білоус Віктор Борисович – кандидат філологічних наук, провідний науковий спеціаліст Державного архіву Кіровоградської області (м. Кіровоград)

Бойко Віта Федорівна – старший науковий співробітник відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Бойко Галина Василівна – заступник директора–головний зберігач фондів Державного архіву Київської області (м. Київ)

Бойко Юлія Олександрівна – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Бурдуваліс Катерина Миколаївна – заступник директора Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький)

Валявко Ірина Вікторівна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії філософії України Інституту філософії

імені Г. С. Сковороди НАН України, науковий співробітник Української вільної академії наук у США (м. Київ)

Ветлинська Оксана Василівна – доктор філософії, магістр управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ)

Вовк Ольга Борисівна – начальник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (м. Київ)

Волкотруб Ганна Кирилівна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Галатир Віталій Вікторович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький)

Ганжуров Юрій Семенович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри організації видавничої справи, поліграфії та книгорозповсюдження Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (м. Київ)

Гаранін Олександр Якович – кандидат історичних наук, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Гінзбург Ольга Петрівна – член Правління Спілки архівістів України (м. Київ)

Горбатюк Микола Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Горева Вікторія Володимирівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу джерелознавства Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Даценко Тетяна Сергіївна – студентка 5 курсу історичного факультету Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)

Дзима Віта Василівна – завідувач відділу охорони пам'яток історії, культури та природи Шевченківського національного заповідника (м. Канів)

Дідух Людмила Валентинівна – кандидат історичних наук, завідувач відділу технологічного забезпечення архівної справи Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Ємельянова Тетяна Олександрівна – кандидат історичних наук, заступник директора Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (м. Київ)

Загорулько Ростислав Олександрович – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу довідкового апарату та обліку документів

Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ)

Зайцева Зінаїда Іванівна – доктор історичних наук, професор кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ)

Калінічева Галина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Кітам Володимир Олегович – старший науковий співробітник сектора розроблення технологій забезпечення збереженості архівних документів відділу технологічного забезпечення архівної справи Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Клименко Тетяна Анатоліївна – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Черкаської області (м. Черкаси)

Ковтанюк Юрій Славович – кандидат історичних наук, директор Центрального державного електронного архіву України (м. Київ)

Козел Ірина Валентинівна – магістр державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ)

Козирєв Василь Михайлович – завідувач відділу досліджень, розробки перспективних та удосконалення традиційних технологій формування страхового фонду документації Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (м. Харків)

Колєчкін Вадим Петрович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археографії та використання документів Державного архіву Кіровоградської області (м. Кіровоград)

Кулешов Сергій Георгійович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Левченко Лариса Леонідівна – доктор історичних наук, доцент, директор Державного архіву Миколаївської області (м. Миколаїв)

Майстренко Анжела Андріївна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Маренець Лілія Володимирівна – заступник директора–головний зберігач фондів Державного архіву Кіровоградської області (м. Кіровоград)

Мурашко Наталія Віталіївна – старший науковий співробітник сектора розроблення технологій забезпечення збереженості архівних документів відділу технологічного забезпечення архівної справи Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Надрага Марта Степанівна – директор наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (м. Львів)

Надточій Ірина Іванівна – інженер-технолог I категорії Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (м. Харків)

Наливайко Юлія Василівна – асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ)

Олійник Юрій Васильович – кандидат історичних наук, начальник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький)

Осіня Наталія Володимирівна – молодший науковий співробітник Інституту геотехнічної механіки НАН України (м. Київ)

Павлова Олена Федорівна – головний науковий співробітник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ)

Палієнко Марина Геннадіївна – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Подорожний В'ячеслав Іванович – заступник завідувача відділу досліджень, розробки перспективних та удосконалення традиційних технологій формування страхового фонду документації Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (м. Харків)

Приймак Ірина Миколаївна – аспірантка Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Приходько Людмила Федорівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Прокопенко Лілія Сергіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Романовський Ростислав Володимирович – завідувач сектора науково-технічної інформації відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Савченко Ірина Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри джерелознавства, історіографії та СІД історичного факультету Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)

Селіверстова Катерина Трифонівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Січова Оксана Василівна – науковий співробітник відділу архівознавства та документознавства Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Слизький Антон Юрійович – старший науковий співробітник відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (м. Київ)

Сухих Лідія Андріївна – провідний науковий спеціаліст відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (м. Київ)

Таміліна Ілона Євгенівна – кандидат мистецтвознавства, головний науковий співробітник відділу формування НАФ та діловодства Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ)

Тімов Олексій Олександрович – провідний інженер-технолог відділу досліджень, розробки перспективних та удосконалення традиційних технологій формування страхового фонду документації Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (м. Харків)

Черкаська Наталія Оскарівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (м. Київ)

Чижова Олена Валеріївна – директор Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ)

Яременко Лідія Миколаївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ)

Януш Людмила Василівна – заступник начальника Головного управління статистики в Черкаській області (м. Черкаси)

Яцун Надія Олексіївна – провідний бібліограф відділу рідкісних видань та рукописів Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького (м. Одеса)

Наукове видання

**АРХІВИ – НАУКА – СУСПІЛЬСТВО:
ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ**

Матеріали
Всеукраїнської (з міжнародною участю)
науково-практичної конференції
21–22 травня 2015 р., м. Київ

Редактори

Г. К. Волкотруб, Р. В. Романовський

Коректор

А. І. Титаренко

Відповідальні за випуск

Г. І. Калінічева, Р. В. Романовський

Підписано до друку 18.05.2015. Формат 60x84/16.

Папір ксероксний. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 9,2.

Умов. фарбо-відб. 8. Обл.-вид. арк. 7,5. Наклад 150 прим. Зам. №

Надруковано ДЦЗД НАФ.

вул. Солом'янська, 24, м. Київ-110, 03110.